

**KONFLIK SOSIAL WONTEN ING WACAN BOCAH IDHAM-
IDHAMANE GUNDHUL**

ANGGITANIPUN INDRIYASIWI ARWIYANI
(KANTHI PENDEKATAN SOSIOLOGI SASTRA)

SKRIPSI

Dipunajengaken dhateng Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Yogyakarta minangka Jejangkeping Pendadaran
Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

Dening
Nur Rochmah
NIM 13205241043

JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA

2017

PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Konflik Sosial Wonten Ing Wacan Bocah Idham-idhamane Gundhul Anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani (Kanthi Pendekatan Sosiologi Sastra)* menika sampun angsal palilah dening *pembimbing* kangge dipunuji wonten *pendadaran*.

Yogyakarta, 6 Oktober 2017

Dosen Pembimbing

Dra. Sri Hartiwudyastuti, M.Hum

NIP. 19621008 198803 2 001

PANGESAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Konflik Sosial Wonten Ing Wacan Bocah Idham-idhamane Gundhul Anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani (Kanthi Pendekatan Sosiologi Sastra)* menika sampun dipunandharaken wonten pendadaran sangajengipun dewan penguji ing tanggal 13 Oktober 2017 saha dipuntetepaken lulus

DEWAN PENGUJI

Asma	Jabatan	Tapak Asma	Tanggal
Dra. Sri Hartiwudyastuti, M.Hum	Ketua Penguji		19-10-17
Sri Hertanti Wulan, S. Pd., M. Hum.	Sekretaris Penguji		19-10-17
Prof. Dr. Suwardi, M. Hum	Penguji Utama		18-10-17

Yogyakarta, 20 Oktober 2017

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Dr. Widyastuti Purbani, M. A.

NIP.196 10524 199001 2 001

WEDHARAN

Ingkang tandha tangan ing ngandhap menika, kula:

Nama : Nur Rochmah

NIM : 13205241043

Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa

Fakultas : Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta

Ngandharaken bilih seratan *skripsi* menika ingkang damel kula piyambak. Miturut pamanggih kula seratan *skripsi* menika dereng nate dipunteliti saha dipunuji dening tiyang sanes. Kejawi wonten perangan-perangan tartamtu ingkang kula pendhet minangka *acuan* kanthi adhedhasar tata cara saha *etika* panyeratan *karya ilmiah*.

Wedharan menika dipunserat kanthi saestu. Menawi kasunyatanipun kabukten bilih wedharan menika boten leres, bab menika dados tanggel jawab kula piyambak.

Yogyakarta, 6 Oktober 2017

Panyerat

Nur Rochmah

NIM. 13205241043

SESANTI

Bismillahirrohmanirrohim

PISUNGSUNG

Alhamdulillah, raos puji syukur dhumateng Gusti Allah ingkang Maha Welas
Asih, *skripsi* menika dipunpisungsungaken dhumateng tiyang sepuh kula kekalih

Bapak Sumardi saha Ibu Zubaidah, ingkang sampun paring donga, tresna,
panjurung saha penyengkuyung dhateng panyerat.

PRAWACANA

Puji syukur konjuk wonten ngarsanipun Gusti Allah ingkang Maha welas asih, awit welas ashipun panaliten kanthi irah-irahan “*Konflik Sosial Wonten Ing Wacan Bocah Idham-idhamane Gundhul Anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani (Kanthi Pendekatan Sosiologi Sastra)*” saged kaimpun kangge njangkepi sarat anggayuh gelar sarjana pendidikan.

Seratan skripsi menika saged kawujud awit panyengkuyung saking sedaya pihak wiwit purwa dumugi paripurnaning skripsi menika. Pramila saking menika, panyerat ngaturaken agunging panuwun dhumateng:

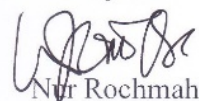
1. Bapak Prof. Dr. Sutrisna Wibawa, M. Pd minangka rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan anggen kula nyerat *skripsi* menika.
2. Ibu Dr. Widyastuti Purbani, M. A minangka dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring idin anggenipun kula nyerat *skripsi* menika.
3. Bapak Prof. Dr. Suwardi, M. Hum minangka pangarsa jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring pandom dhumateng kula anggenipun ngangsu kawruh wonten jurusan Pendidikan Bahasa dan Seni.
4. Ibu Avi Meilawati, M. Hum minangka Penasehat Akademik ingkang sampun sabar anggenipun bimbing kula ngangsu kawruh wonten jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
5. Ibu Sri Harti Widyastuti, M.Hum., minangka dosen pembimbing ingkang sampun paring bimbingan, wewarah, ilmu, saha panjurung kanthi wicaksana.

6. Bapak saha Ibu dosen jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring kawruh dhumateng panyerat.
7. Tiyang sepuh kula Bapak Sumardi saha Ibu Zubaidah, sarta rayi kula Uli Amri ingkang sampun paring panyengkuyung, pambiyantu saha pandonga dhateng panyerat.
8. Kanca-kanca kulawarga Paguyuban Buwana, Anggita, Dirita, Devis, Nuning, Rani, Mona, Lina, Atika, Mega mliginipun Baharudin Yusuf ingkang sampun paring pandonga, pambiyantu saha panyengkuyung dhateng panyerat.
9. Kanca-kanca kula Astrid YP, Debira, Lathifania, Mahendra, Daniar, Dita ingkang sampun paring pandonga, pambiyantu saha panyengkuyung dhateng panyerat.
10. *Pihak-pihak* sanes ingkang boten saged kula sebutaken setunggal mbaka setunggal ingkang sampun paring pandonga, panyengkuyung saha pambiyantu anggenipun nyerat *skripsi* menika.

Tamtu kemawon panyeratan *skripsi* menika dereng saged dipunwastani sampurna. Pramila sedaya pamanggih, panyaruwe saha pamrayogi dipuntampi kanthi jembaring manah kangge sarana sampurnanipun *skripsi* menika. Mugi-mugi seratan menika saged mupangati dhateng ingkang maos *skripsi* menika.

Yogyakarta, 6 Oktober 2017

Panyerat

Ntr Rochmah

PRATELAN ISI

	KACA
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGESAHAN	iii
WEDHARAN.....	iv
SESANTI.....	v
PISUNGSUNG.....	vi
PRAWACANA	vii
PRATELAN ISI	ix
PRATELAN <i>TABEL</i>	xi
PRATELAN GAMBAR.....	xii
PRATELAN <i>LAMPIRAN</i>	xiii
PRATELAN CEKAKAN	xiv
SARINING PANALITEN	xv

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten	1
B. Underaning Perkawis	6
C. Watesaning Perkawis	6
D. Wosing Perkawis.....	7
E. Ancasing Panaliten.....	7
F. Paedahing Panaliten	8
G. Pangretosan	8

BAB II GEGARAN TEORI

A. <i>Deskripsi Teori</i>	10
1. Sastra	10
2. Wacan Bocah	12
3. Sosiologi Satra	24
4. Konflik Sosial Wonten Ing Karya Sastra	28
B. Panaliten Ingkang Jumbuh.....	32
C. Nalaring Pikir	34

BAB III CARA PANALITEN

A. Jinising Panaliten	36
B. Sumber <i>Data</i>	36
C. Piranti Panaliten	37
D. Teknik Ngempalaken Data.....	38
E. Caranipun Nganalisis <i>Data</i>	38
F. Caranipun Ngesahaken Data	39

BAB IV ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Ringkesan Cariyos	40
B. Asiling Panaliten	44
C. Pirembagan.....	52
1. Wujud Konflik Sosial ing Wacan Bocah <i>Idham-idhamane Gundhul</i>	53
2. Pawadan ingkang Murugaken Konflik Sosial	74
3. Cara Mungkasi Konflik Sosial	92
D. Gegayutan Antawisipun Wujud Konflik Sosial, Pawadan Ingkang Murugaken Konflik, saha Cara Mungkasi Konflik	108

BAB V PANUTUP

A. Dudutan	112
B. Implikasi.....	113
C. Pamrayogi	114
KAPUSTAKAN.....	116
LAMPIRAN.....	118

PRATELAN *TABEL*

<i>Tabel 1</i>	: Format Kertu Data Wujud Konflik Sosial	37
<i>Tabel 2</i>	: Format Kertu Data Pawadan Ingkang Murugaken Konflik Sosial saha Cara Mungkasi Konflik	37
<i>Tabel 3</i>	: Tabel Panaliten Ingkang Jumbuh	32
<i>Tabel 4</i>	: Tabel Wujud Konflik Sosial.....	47
<i>Tabel 5</i>	: Tabel Pawadan ingkang Murugaken saha cara Mungkasi Konflik Sosial.....	49

PRATELAN GAMBAR

Gambar 1 : Bagan Nalaring Pikir.....	35
--------------------------------------	----

PRATELAN LAMPIRAN

<i>Lampiran 1</i> : Ringkesan Cariyos <i>Idham-idhamane Gundhul</i> anggitipun Indriyasiwi Arwiyani	119
<i>Lampiran 2</i> : Tabel Analisis Data Wujud Konflik Sosial	124
<i>Lampiran 3</i> : Tabel Analisis Data Pawadan ingkang Murugaken Konflik Sosial.....	130
<i>Lampiran 4</i> : Tabel Analisis Data Cara Mungkasi Konflik Sosial-	137

PRATELAN CEKAKAN

IIG : *Idham-idhamane Gundhul*

No. : Nomer

**KONFLIK SOSIAL WONTEN ING WACAN BOCAH IDHAM-
IDHAMANE GUNDHUL
ANGGITANIPUN INDRIYASIWI ARWIYANI
(KANTHI PENDEKATAN SOSIOLOGI SASTRA)**

**Dening:
Nur Rochmah
NIM 13205241043**

SARINING PANALITEN

Panaliten menika gadhah ancas kangge (1) manggihaken menapa kemawon konflik sosial ingkang wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani, (2) manggihaken menapa kemawon pawadan ingkang dadosaken konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani, (3) mangertosi caranipun paraga mungkasi konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani.

Metode panaliten ingkang dipunginakaken inggih menika *deskriptif*. Sumber data ingkang dipunginakaken inggih menika wacan bocah kanthi irah-irahan *Idham-idhamane Gundhul*. Caranipun ngempalaken data ngginakaken teknik analisis maos saha nyerat. Pirantinipun panaliten inggih menika kertu data. Data ingkang sampun kapanggihaken lajeng dipunanalisis kanthi analisis deskriptif. Caranipun ngesahaken data kanthi validitas semantik, wondene reliabilitas ingkang dipunginakaken inggih menika intrarater saha interrater.

Asiling panaliten menika wujud konflik sosial antawisipun ngeyel, gumedhe, padudon, duka, ngaloke, ngancam, *perdebatan*, nudhuh, saha jothak. Pawadan ingkang murugaken konflik antawisipun Gundhul kendel kemawon nalika Mbok Pains ndhawuhi supados enggal bali, Dhokter Sasmito alit boten dipunparengaken dolanan bal, Gundhul dipundhakup dados kiper ananging boten purun, Boten wonten ingkang purun dados kiper, Mbok Pains nglarang Gundhul main bal malih, Kirjo saguh dados kiper. Salajengipun cara mungkasi konflik antawisipun Mbok Pains lajeng mlebet ing dalem saperlu shalat Maghrib, Dhokter Sasmito boten wanton dora, trima mendel boten wanguslan, Nuduhaken menawi sedaya gadhah pamanggih kados Gundhul menika, samangke boten wonten ingkang purun dados kiper, Syahrone paring sayembara dados kiper, supados wonten ingkang purun dados kiper ing PS Kranji, Gundhul ngancam Mbok Pains, Kirjo boten rumaos serik saha boten nanggapi Gundhul.

Pamijining Tembung: *konflik sosial, wacan bocah Idham-idhamane Gundhul*

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panaliten

Wontenipun sastra menika jalaran wonten babonipun. Babon sastra inggih menika prastawa sosial budaya ingkang paring *pengaruh ruh* sastra (Endraswara, 2012:128). Saking andharan menika saged dipunmangertosi bilih sastra kaliyan prastawa sosial budaya menika boten saged uwal. Wonten gegayutan antawis kalihipun. Prastawa sosial budaya ing pagesangan saged ngasilaken sastra minangka asil cipta saking masarakat. Semanten ugi bilih sastra menika saged paring andharan saha *gambaran* saking pagesangan sosial ing masarakat. Satemah sastra wonten saking prastawa sosial kabudayan, saged dipundadosaken *refleksi realitas sosial* ing pagesangan.

Sastra menika wonten ingkang dipunsebut sastra diwasa saha wonten ugi sastra anak. Saxby (Nurgiyantoro, 2005:5-6) ngandharaken bilih sastra ingkang kalebet sastra anak inggih menika menawi wosipun saha sedaya wujud basa ingkang dipunginakaken saged dipuntampi ugi dipunpahami dening lare (kalebet *aspek emosi, perasaan, pikiran, saraf sensori, saha pengalaman moral*). Saking andharan menika saged dipundudut, bilih wosing cariyos saha basa ingkang dipunginakaken saged dipunpahami dening lare, buku utawi teks menika saged dipunwastani sastra anak. Salajengipun ingkang kedah dipungatosaken ing sastra anak menika *aspek emosi, perasaan, pikiran, saraf sensori, saha pengalaman moral* kedah dipunjumbuhaken kaliyan lare minangka pamaos.

Karya sastra minangka salah satunggaling wujud asiling kabudayan, sampun wonten wiwit jaman rumiyin. Kala rumiyin karya sastra kaserat dening para pujangga kraton. Karya sastra ing jaman rumiyin awujud kitab-kitab ingkang nyariosaken perkawis ingkang wigati. Ing jaman samenika karya sastra sampun wonten ewah-ewahanipun. Karya sastra saged dipunserat dening sinten kemawon satemah sinten kemawon saged damel karya sastra. Kawontenan menika nuwuhaken karya sastra ingkang maneka warna ing masarakat. Saking maneka warna karya sastra ingkang wonten, salah satunggaling karya sastra ingkang narik kawigatosan panaliti inggih menika wacan bocah.

Wacan bocah ugi saged dipunwastani sastra anak. Wacan bocah dipunripta dening tiyang diwasa kangge bocah. Ewa semanten ing jaman samenika kathah wacan bocah ingkang dipunripta kaliyan bocahipun piyambak. Lare menika kedahipun gadhah waosan piyambak ingkang *khusus* kangge lare. Bab menika jumbuh kaliyan pamanggihipun Nurgiyantoro (2005: 5-6) bilih wonten bedanipun antawisipun buku waosan kangge lare saha waosan kangge tiyang diwasa, satemah lare kedahipun dipuncaosi buku ingkang gayut kaliyan kahanan lare, inggih menika wacan bocah. Andharan saking Nurgiyantoro menika negesaken bilih wacan bocah menika wonten minangka waosan tumrap lare, amargi waosan tiyang ingkang diwasa boten jumbuh menawi dipunwaos dening lare.

Wonten ing panaliten menika badhe dipunandharaken salah satunggaling wacan bocah kanthi irah-irahan *Idham-idhamane Gundhul*. Wacan bocah menika dipunanggit dening Indriyasiwi Arwiyani. Wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* (2007: 85-86) dipunandharaken Indriyasiwi Arwiyani menika

panyerat ing ariwarti Djaka Lodang. Piyambakipun miwiti nyerat ing ariwarti Djaka Lodang taun 1992, awujud cerkak lajeng wiwit nyerat *reportase*. Taun 1994 resmi gabung minangka wartawati saha Tim Redaksi Djaka Lodang. Salajengipun wiwit taun 1996 Indriyasi Arwiyani minangka panyerat lepas dumugi samenika.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* ingkang badhe dipunteliti menika sampun awujud buku, ananging saderengipun nate terbit ing ariwarti. Miturut Arwiyani (2007:v) wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* nate terbit ing ariwarti Djaka Lodang No. 41-50 taun 2003, kanthi irah-irahan *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indiyasiwi Arwiyani. Lajeng wonten ing taun 2007 wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika dipuncithak malih wonten wujud sanes, inggih menika wujud buku. Buku wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* dipuncithak kaliyan Pas Yogyakarta kanthi cetakan ing sapindhah menika terbit Oktober 2007. Buku menika ngemot 86 kaca.

Panaliti mendhet wacan bocah ing panaliten menika, amargi donyaning bocah menika narik kawigatosan dipunteliti. Cariyos wonten ing wacan bocah langkung *imajinatif* saha *variatif* satemah damel sengseming manah. Kaunggulan saking wacan bocah piyambak inggih menika saking cariyosipun ingkang gampil dipunpahami. Menawi dipuntingali saking basa saha tata ukaranipun, wacan bocah gampil dipunpahami, amargi ngginakaken basa padintenan saha tata ukara ingkang boten *rumit*. Menawi dipuntingali saking wosipun, kanthi maos wacan bocah menika, lare saha langkung malih tiyang diwasa saged angsal, nyinaoni, saha kados pundi anggenipun nyikapi prekawis pagesangan. Langkung saking menika, menawi dipuntingali saking panaliten ingkang wonten, wacan bocah

menika asring dipunteliti. Panaliten ingkang wonten menika asring neliti geguritan, cerkak, novel, punapa cerbung.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika saged narik kawigatosan panaliti amargi sanajan wonten prekawis-prekawis ingkang ageng ing salebeting wacan bocah kasebut, ananging dipuncariyosaken kanthi sae. Prekawis-prekawis ingkang wonten menika dipucariyosaken kanthi gamblang saha tata ukara ingkang gampil dipunmangertosi wosipun. Langkung saking menika, sinaosa wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika boten kondhang ananging kalebet salah satunggaling wacan ingkang gadhah bobot saha sae. Saking wacan bocah menika ngemot piwulang supados boten gampil *putus asa* kaliyan menapa ingkang dados pangajeng-ajeng.

Kados karya sastra jinis *fiksi* sanesipun, wacan bocah ugi ngemot konflik. Nurgiyantoro (2009: 122) ngandharaken bilih konflik menika kedadosan ingkang wigatos amargi menika kangge ngembangaken plot. Konflik menika salah satunggaling cara anggenipun penganggit narik kawigatosanipun pemaos, amargi menika ngandharaken wujud saha wosipun konflik, kadospundi konflik menika dipunandharaken. Kaprigelan penganggit anggenipun ngrantam novel menika kangge narik kawigatosannipun pemaos. Konflik ingkang asring kalampahan wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika konflik sosial. Saengga wonten ing panaliten menika badhe dipunandharaken babagan konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah.

Konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika saged dados pangilon kangge para pemaos. Sinaosa konflik sosial ing wacan

bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika boten konflik ingkang *rumit*, kados konflik ingkang wonten ing cerkak utawi novel, ananging ugi boten njuwarehi. Wosing saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika nyariosaken babagan prekawis sosial ingkang kathah dipunpirsani ing pagesangan samenika. Saking kawontenan prekawis-prekawis wau dipuncariyosaken ugi kadospundi anggenipun pados *solusi* saking prekawis wau.

Konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika badhe dipunteliti amargi dados konflik ingkang nyata. Konflikipun asring kadadosan ing pagesangan masarakat, saengga konflik menika raos nyata kadadosan. Menawi dipunpirsani kanthi dumadi kathah prastawa-prastawa kados ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* kadadosan ing pagesangan padintenan. Awit saking menika kula lan panjenengan sami prayoganipun langkung tanggap kaliyan pagesangan wonten sakiwa tengen. Saengga kula lan panjenengan sami saged paring pambiyantu dhateng tiyang sanes kados wonten wacan bocah menika. Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* ngemutaken supados tanggap kaliyan pagesangan ing sakiwa tengen.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika manggihaken prekawis-prekawis ingkang wonten ing masarakat pramila menika saged dipunkaji kanthi sosiologi sastra. Kangge mangertosi prekawis konflik sosial ingkang wonten gayutipun kaliyan pagesangan ing masarakat, dipunbetahaken *pendekatan* inggih menika sosiologi sastra. Sosiologi sastra miturut Ratna (2003:2) inggih menika pangertosan dhateng karya sastra kanthi ningali bab ingkang gayut kaliyan masarakat. Prekawis ing wacan bocah ingkang badhe dipunkaji kanthi sosiologi

sastra inggih menika bab konflik, mliginipun konflik sosial. Bab konflik sosial ingkang badhe dipunkaji wonten ing panaliten menika wujud konflik sosial ing wacan bocah, pawadan ingkang ndadosaken konflik sosial ing wacan bocah, saha cara mungkasi konflik ing wacan bocah.

B. Underaning Prekawis

Jumbuh saking andharan wonten ing nginggil menika, saged dipunpendhet underaning prekawisipun.

- a. Wujud konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani
- b. Pawadan ingkang ndadosaken konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani
- c. Caranipun paraga mungkasi konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani
- d. Caranipun ngudhari konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani
- e. Dampak saking konflik sosial ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani

C. Watesaning Prekawis

Wonten ing panaliten menika, prekawisipun dipunwatesi dados

- a. Wujud konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani

- b. Pawadan ingkang ndadosaken konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani
- c. Cara paraga mungkasi konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani

D. Wosing Prekawis

Jumbuh kaliyan watesan prekawis wonten ing nginggil menika, wosipun prekawis inggih menika :

- a. Kadospundi wujud konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani?
- b. Pawadan menapa ingkang ndadosaken konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani?
- c. Kadospundi caranipun paraga mungkasi konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani?

E. Ancasing Panaliten

Ancasing saking panaliten menika inggih menika :

- a. Manggihaken menapa kemawon konflik sosial ingkang wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani.
- b. Manggihaken menapa kemawon pawadan ingkang dadosaken konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani.

- c. Mangertosi caranipun paraga mungkasi konflik sosial wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani nalika ngadepi konflik sosial.

F. Paedahing Panaliten

1. Paedah Teoritis

Jumbuh kalihan paedah teoritis, panaliten menika nggadahi paedah supados saged ngetrapaken wosing saking *teori pendekatan sosiologis sastra* kaliyan karya sastra ingkang ngandharaken babagan konflik sosial ingkang wonten ing salebeting karya sastra.

2. Paedah Praktis

Jumbuh kalihan paedah praktis, kajian menika kanthi ancas supados saged paring wawasan dhateng pemaos babagan wacan bocah, mliginipun wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani satemah pemaos menika saged mangertosi menapa kemawon konflik sosial ingkang wonten ing salebeting wacan bocah menika.

G. Pangretosan

Wacan bocah utawi sastra anak inggih menika cariyos ingkang dipunripta kangge lare satemah wosing cariyos saha basa ingkang dipunginakaken kedah dipunpahami saha saged dipuntampi dening lare. Awit saking menika wosipun wacan bocah menika dipunwatesi kaliyan pengalaman saha wawasan lare supados lare saged nampi menapa ingkang dipunandharaken wonten ing wacan bocah.

Sosiologi sastra inggih menika ngelmu ingkang dipunginakaken kangge ngangdharaken kawontenan sosial ing masarakat lumantar karya sastra.

Konflik inggih menika *proses sosial* ing salebeting karya sastra ingkang dipumurugaken amargi beda pamanggih saha rasa, beda kabudayan, saha beda *kepentingan*, anannging kawontenan menika ingkang dadosken narik kawigatosan pamaos minangka karya sastra. Salajengipun ingkang dipunwasatani konflik sosial inggih menika konflik antawisipun paraga ingkang gayut kaliyan sedaya *aspek* pagesangan.

BAB II GEGARAN TEORI

A. Deskripsi Teori

1. Sastra

Sastra miturut Ratna (2003:1) menika saking akar kata **sas** (basa Sanksekerta) ingkang gadhah pangertosan ngarahaken, paring kawruh, paring pitedah saha *intruksi*. Panambang **-tra** inggih menika gadhah pangertosan piranti, saha sarana. Dados sastra inggih menika kempalan pirantos kangge mulang utawa media pasinaon, buku pitedah utawi buku piwulang ingkang sae. Makna saking tembung sastra menika dados langkung khas menawi sampun dados *kata jadian*, inggih menika kasusastran. Kasusastran gadhah pangertosan kempalan asil karya ingkang sae.

Miturutipun Wellek saha Warren (2014:3) sastra menika kalebet *kegiatan kreatif*, minangka karya seni. Sastra kalebet *kegiatan kreatif* amargi sastra menika pakaryan ngripta utawi ngawontenaken pamanggih enggal adhedasar pengalaman utawi pengamatan saking panyerat. Pamanggih menika lajeng dipunandharaken kanthi media basa. Basa ingkang dipunginakaken kangge nyerat sastra kedah basa ingkang khas sastra. Jumbuh andharan saking Wellek saha Warren (2014: 13) kangge panganggening basa sastra ingkang khas sastra, kedah dipunbedakaken basa sastra, basa padintenan, saha basa *ilmiah*. Basa sastra gadhah titikanipun piyambak. Titikan basa sastra menika ingkang bedakaken kaliyan basa ilmiah ugi basa ingkang dipunginakaken ing padintenan.

Salajengipun sastra menika ugi karya seni, pamanggih menika ugi jumbuh kaliyan pamanggihipun Susanto (2012:11) hakikat kasusastran ingkang *umum* dipunginakaken inggih menika ingkang ngendikaken bilih sastra minangka karya seni ingkang ngginakaken medium basa. Sastra minangka karya seni menika tamtu gadhah *nilai* saha *estetika*. Sastra dipunwastani karya seni saking kaendahan basa ingkang dipunginakaken. Saengga basa ingkang khas sastra menika basa ingkang gadhah unsur kaendahan. Langkung saking menika sastra ugi kedah ngandhut *nilai* supados saged paring piwulang-piwulang becik tumrap pagesangan.

Taksih miturutipun Susanto (2012:10) wonten *konteks sosiologis*, sastra menika asil saking *produk* budaya satunggal masarakat. Sastra wonten ing *konteks* menika sastra dipunandharaken minangka asiling *pergulatan batin* saking panyerat saha *ekspresi-ekspresi* saking rasa panyerat minangka wakil masarakat. Panyerat menika individu ingkang dados bagian saking masarakat saengga panyerat ugi nglampahi proses sosial saha prekawis-prekawis sosial ingkang kadadosan ing masarakat. Saking proses sosial saha prekawis-prekawis sosial ingkang dipunlampahi dening panyerat piyambak utawi dipunpirsani dening panyerat, saged paring daya pangaribawa kaliyan karya sastra ingkang dipunasilaken.

Sastra minangka wacan menika dipunbetahaken kangge sinten kemawon, ananging wosipun wacan antawisipun wacan bocah saha wacan diwasa menika beda. Pamanggih menika jumbuh kaliyan Huck wonten ing Nurgiyantoro (2005:6) ingkang ngandharaken bilih prelu kawigatosan tumrap bedanipun

wacan bocah kaliyan wacan diwasa. Wacan kangge diwasa boten saged dikonsumsi kangge bocah amargi wonten watesanipun, kados wosipun ugi unsur basanipun. Wacan bocah menika wacan ingkang dipunripta supados dipunwaos dening bocah, menawi wacan diwasa menika wacan ingkang dipunripta kangge wacan tiyang diwasa. Saking menika kedahipun wacan menika dipunjumbuhaken kaliyan yuswa pamaos.

Saking andharan-andharan ing nginggil, dipunasilaken pangertosan sastra inggih menika asiling *kegiatan kreatif* saking produk budaya satunggal masarakat, ingkang nginakaken media basa. Salajengipun sastra miturut kabetahan wacan menika dipunperang dados wacan diwasa kaliyan wacan bocah. Wonten ing panaliten menika badhe nliti salah satunggaling wujud saking sastra inggih menika wacan bocah.

2. Wacan Bocah

Miturut pamanggihipun Nurgiyantoro (2005:6) sastra anak inggih menika sastra ingkang kanthi *emosional psikologis* saged dipuntampi saha dipunpahami dening lare, limrahipun kanthi cariyos ingkang menapa wontene utawi *fakta kongkret* satemah gampang dipunimajinasi dening lare ingkang maos.

Pangertosan ing nginggil menika negesaken bilih wacan bocah menika kedah dipunpahami dening lare, saengga wosipun wacan bocah menika dipunwatesi kaliyan pengalaman saha wawasan lare ingkang saged dipunpahami. Cariyos wonten ing wacan bocah ugi boten awrat kados wacan diwasa. Ewa semanten wacan bocah ugi ngemot pitutur-pitutur ingkang saged dados tuladha sae tumrap lare ingkang maos.

Ingkang dipunsebut sastra anak miturut Kurniawan (2012:22) cariyos ingkang wonten gayutipun kaliyan pagesangan lare saha ngginakaken basa ingkang saged dipunpahami lare. Saking menika saged dipunmangertosi bilih watesan ing sastra anak menika namung wonten karyanipun. Langkung saking menika pamaos saha penganggit ing sastra anak menika boten kedah larenipun piyambak. Karya sastra anak saged dipunripta saha dipunwaos tiyang diwasa.

Saxby wonten ing Nurgiyantoro (2005:5-6) ngandharaken bilih sastra ingkang keleet sastra anak inggih menika menawi wos utawi pagesangan ingkang dipuncariyosaken saged dipuntampi dening lare, utawi lare paham menapa ingkang dipuncariyosaken (kalebet *aspek emosi, perasaan, pikiran, saraf sensori, saha pengalaman moral*). Langkung saking menika sedaya wujud basa ingkang dipunginakaken kedah dipunpahami dening lare. Dados, menawi wosing cariyos saha basa ingkang dipunginakaken saged dipunpahami dening lare, buku utawi teks menika saged dipunwastani sastra anak.

Saking andharan ing nginggil saged dipundudut menawi ingkang kawastanan wacan bocah utawi sastra anak inggih menika cariyos ingkang dipunripta kangge lare satemah wosing cariyos saha basa ingkang dipunginakaken kedah dipunpahami saha saged dipuntampi dening lare. Awit saking menika wosipun wacan bocah menika dipunwatesi kaliyan pengalaman saha wawasan lare supados lare saged nampi menapa ingkang dipunandharaken wonten ing wacan bocah.

Sastra anak menika gadhah titikan kadosdene sastra diwasa. Titikan antawisipun sastra anak kaliyan sastra diwasa temtu kemawon wonte bedanipun.

Miturut pamanggihipun Nurgiyantoro (2005:6-13) titikan saking sastra anak inggih menika,

- a. Buku ingkang saged dipunwastani minangka wacan kangge bocah menika bilih basa ingkang dipunginakaken langkung sederhana saha gampil dipunpahami dening bocah, boten ngginakaken basa ingkang langkung *kompleks* kados basa ingkang wonten ing sastra diwasa
- b. Wosipun sastra anak menika jumbuh kaliyan donyaning bocah, kados kulawarga, kanca, guru, saha sanesipun. Sinaosa wonten ugi cariyos ingkang awujud *fabel* saha *fantasi* ingkang boten saged dipun nalar tiyang diwasa, ananging pusat cariyosipun pagesangan ingkang dipunlampahi bocah.
- c. Alur cariyosipun sederhana, gampil dipunpahami saha dipunimajinasi, beda kaliyan alur sastra diwasa ingkang langkung *kompleks* saha *berbelit*.
- d. Sastra anak biasanipun dipunanggit dening tiyang diwasa, ananging wonten ugi ingkang penganggitipun taksih kalebet ing *kategorisasi* bocah.
- e. Cariyos kangge bocah menika dipungayutaken kaliyan *pengalaman* saha *pengetahuan* bocah ingkang gayut kaliyan *perkembangan emosi* saha *psikologi* bocah.

Wonten ing sastra anak dipunwonteni *genre*, anaging genre wonten ing sastra diwasa kaliyan sastra anak menika boten sami. Lukens wonten ing Nurgiyantoro (2005: 14-33) mengelompokkan *genre* sastra anak wonten ing enem jinis, antawisipun *realisme*, *fiksi formula*, *sastra tradisional*, *puisi*, saha *nonfiksi* kanthi saben genre wonten jinis-jinisipun malih. Saben genre dipunandharaken kanthi ringkes.

a. Realisme

Lukens wonten ing Nurgiantoro (2005: 15-18) titikan saking cariyos realisme inggih menika *narasi friksional* ingkang nyariosaken tokoh kanthi karakter ingkang menarik, lajeng wonten latar papan saha wektu ingkang nyata. *Kategori* cariyos relaisme inggih menika wonten sekawan, antawisipun:

1) Cariyos Realisme

Cariyos realistic (*realistic stories*) nyariosaken prekawis-prekawis sosial kanthi paragatama *protagonist* minangka paraga. Prekawis-prekawis ingkang dipunlampahi paraga menika ingkang dados sumber konflik saha alur cariyosipun. Konflik ingkakang dicariyosaken jumbuh kaliyan prekawisipun paragatama piyambak, tiyang sanes utawi sosial, saha sipatipun realistik utawi saged dipunpanggiaken ing pagesangan padintenan.

2) Realisme Kewan

Realisme kewan (*animal realism*) inggih menika cariyos babagan kewan ingkang sipatipun *nonfiksi*. Nyariosaken bab kewan, kados ingkang jumbuh kaliyan *bentuk fisik* kewan, *habitat*, cara saha *siklus hidup* kewan. Wujud saking realisme kewan menika deskripsi bab kewan ingkang boten mengandung unsur personifikasi. Dados, cariyos kewan utawi asring dipunwastani *fabel* menika sanes realisme kewan.

3) Realisme Historis

Cariyos realisme historis (*historical realism*) nyariosaken prekawis ingkang kalampahana jaman rumiyin, kalebet setting ingkang dipunginakake. Tuladhanipun cariyos realisme historis inggih menika *Perang Diponegara*, *Perang Paderi*, *Ken Arok* saha sanesipun ingkang gadhah fakta kesejarahan. Cariyos realisme historis supados saged dipunpahami lare kedah ngginakaken basa ingkang prasaja saha dipunjangkepi kaliyan gambar-gambar.

4) Realisme Olahraga

Realisme Olahraga (*sports realism*) inggih menika cariyos bab ingkang jumbuh kaliyan donyaning olahraga. Cariyos realisme olahraga saged nyariosaken bab mapinten-pinten jinis saha tim olahraga (*sepakbola*, *basket*, *voli*), para olahragawan ingkang kondhang (*Pele*, *David Beckham*, *Michael Jordan*, *Lim Swie King*). Kejawi menika realisme olahraga saged kangge nuwuhaken kapribadhen ingkang *fair play*, jujur, saha disiplin.

b. Fiksi Formula

Lukens wonten ing Nurgiyantoro (2005: 18-20) ngandharaken *genre* menika dipunwastani fiksi formula amargi gadhah pola-pola tartamtu ingkang bedha kaliyan jinis sanes. Jinis sastra anak ingkang kalebet fiksi formula inggih menika;

1) Cariyos Misterius saha Detektif

Cariyos misterius (*mysteries*) gadhah *daya suspens*, raos penasaran supados mangretosi, mawi prastawa saha tindakan ingkang boten saged dipunandharaken utawi taksih misterius, ananging samangke wonten ing pungkasan cariyos prastawa ingkang dipuncariyosaken dipunandharaken saha

dipunpungkasi kanthi mlebet nalar. Semanten ugi cariyos detektif (*detectivities, thrillers*), novel kriminal, utawi *spionase* ingkang cariyosipun ugi misterius. Tuladha cariyos misterius saha detektif inggih menika cariyos *Harry Potter* (J.K Rowling) saha *kisah-kisah hantu* wonten ing *Goosebumps* (R.L. Stine), cariyos menika sampun diterjemhakan ing Basa Indonesia.

2) Cariyos Romantis

Cariyos romantis (*romantic stories*) kathah dipunserat kangge pamaos kawula mudha. Nyariosaken kisah ingkang *simplisistis* saha *sentimentalis* hubungan pria saha wanita.

3) Novel Serial

Novel serial inggih menika minangka novel ingkang dipuncithak boten sesarengan, ananging novel-novel menika dados setunggal cariyos ingkang wutuh.

c. Fantasi

Fantasi sering dipunwastani cariyos fantasi (*literary fantasy*). Lukens wonten ing Nurgiyantoro (2005: 20-22) ngandharaken bilih *genre fantasi* nyariosaken alam sanes (*other world*). Cariyos fantasi ngrembaka mawi *imajinasi* ingkang limrah saha saged dipuntampi dening pamaos minangka setunggal cariyos. Jinis sastra anak ingkang kalebet ing fantasi inggih menika;

1) Cariyos Fantasi

Cariyos fantasi (*fantastic stories*) inggih menika cariyos ingkang tokoh, alur, tema ingkang kebenarannya diragukan. Cariyos fantasi saged nyariosaken

ingkang sedayanipun fantasi utawi gabungan antawisipun unsur realistik saha fantasi.

2) Cariyos Fantasi Inggil

Titikan saking cariyos fantasi inggil (*high fantasy*) inggih menika wonten *fokus konflik* antawasipun ingkang sae (*good*) saha ingkang ala (*evil*), utawi antawisipun kabecikan kaliyan kanisthan. Tuldha saking cariyos fantasi inggil ingkang populer inggih menika Lord of the Ring (JRR. Tolkien).

3) Fiksi Sain

Fiksi sain (*science fiction*) inggih menika cariyos ingkang *dikembangkan* ing pagesangan manungsa, saha kanthi *penyelesaian manusia*, ananging sedaya wau kalampahan knthi *ilmiah*. Cariyosipun langkung nengenaken konflik, kados konflik *kepentingan saha nilai-nilai kemanusiaan*, ketimbang nggatosaken perangan paraganipun. Cariyos ing fiksi sains gayut kaliyan paraga saking wekdal ingkang sampun kalampahan, utawi wekdal ingkang badhe kalampahan, saged ugi paraga robot.

d. Sastra Tradisional

Miturutipun Lukens wonten ing Nurgiyantoro (2005: 22-26) sastra tradisional (*traditional literature* utawi *folk literature*) inggih menika cariyos ingkang sampun dados tradisi, tidak diketahui kapan wiwitipun, sinten ingkang

ripta, saha dipuncariosaken kanthi turun-temurun kanthi lisan. Jinis cariyos ingkang kalebet genre sastra tradisional inggih menika;

1) Fabel

Fabel (*fable*) inggih menika cariyos kewan ingkang dipunkajengaken minangka *personifikasi* sipat manungsa. Kewan-kewan ingkang dados paraga ing cariyos menika saged guneman saha tingkahipun menika kadosdene manungsa. Kejawi menika fabel ugi ngandhut piwulang luhur wonten ing pungkasan cariyos.

2) Dongeng Rakyat

Dongeng rakyat (*folktales*) inggih menika salah satunggaling wujud saking cariyos tradisional. Ing jaman rumiyin dongeng dipuncariosaken dening tiyang sepuh kangge larenipun, kanthi lisan saha turun-tumurun satemah wonten *variasi* cariyos, sinaosa wosipun sami. Paraga ing cariyos saged sami-sami manungsa utawi dipuntambahi makhluk sanes, kados kewan, lembut. Kadosdene cariyos kewan, dongeng sipatipun ugi universal, saged dipunpangguhaken wonten saben papan, cariyos ugi variasi, ananging tetep ngandhut piwulang moral.

3) Mitologi

Mitos (*myths*) nyariosaken bab pahlawan, asal-usul alam, manungsa, utawi bangsa ingkang dipunpahami ngandhut perangan ingkang *suci* saha *ghoib*. Sinaosa leresipun cariyos mitos menika taksih dereng jelass, ananging masarakat umumipun nrima cariyos kasebut. Tuladhanipun cariyos mitos ing Jawa inggih menika Nyai Roro Kidul.

4) Legenda

Legenda (*legends*) kirang langkung sami kaliyan mitologi (ilmu sastra ingkang mengandung konsep mitos). Kalihipun sami kalebet cariyos tradisional. Legenda sejatosipun cariyos ingkang kasunyatan kadadosanipun boten saged dipuntanggjawab. Legenda nyariosaken paraga minangka pahlawan ingkang gadhah kasekten. Tuladha cariyos legenda inggih menika Rara Jonggrang saha Ratu Baka.

5) Epos

Epos (*falk epics, epik, wiracarita*) inggih menika cerita panjang ingkang wujudipun syair (puisi), ananging panganggitipun boten dipunmangretosi. Wosipun epos menika nyariosaken pahlawan ingkang digdaya. Ancas saking epos menika paring piwulang kanthi simbol ingkang awujud solah bawa saking paraga. Tuladha cariyos epos inggih menika Panji, cariyos wayang Ramayana saha Mahabarata.

e. Puisi

Puisi inggih menika salah satunggaling wujud sastra ingkang wonten panganggening pinten-pinten unsur basa kangge nuwuhaken kaendahan. Puisi anak basanipun langkung prasaja. Genre puisi anak wujudipun saged arupi *puisi lirik tembang anak tradisional, lirik tembang ninabobo, puisi naratif, saha puisi personal* (Lukens wonten ing Nurgiyantoro: 2005).

f. Non Fiksi

Lukens wonten ing Nurgiyantoro (2005: 28-29) ngandharaken wacan nonfiksi kangge anak menika dipunserat kanthi *artistik*, saengga bilih dipunwaos bocah, bocah saged paham wosipun wacan menika ugi nengsemaken manah

bocah. Wacan nonfiksi anak dipunperang dados *subgenre buku informasi* saha *biografi*.

1) Buku Informasi

Buku informasi (informational books) inggih menika terdiri dari maneka warna ingkang mengandung informasi, biasanipun gadhah standar ingkang hampir sama. Buku menika memberikan informasi, fakta, konsep hubungan antarfakta dan konsep, saha sanesipun ingkang safed menstimulasi *keingintahuan* bocah. Buku informasi ingkang cocog kangge bocah menika ingkang ngrembag prekawis ingkang *sederhana*.

2) Biografi

Biografi (*biography*) inggih menika buku ingkang wosipun nyariosaken gesangipun setunggal tiyang, boten sedaya aspek kehidupan saha prekawis dipuncariyosaken, ananging namung nyariosaken prekawis-prekawis ingkang prelu saha narik kawigatosan pamaos kemawon. Ing jaman samenika kathah biografi tokoh ingkang kondhang ingkang dipunserat kanthi *media* awujud *komik* minangka wacan bocah.

Miturut andharan bab genre sastra anak ing inggil, saged dipuntingali bilih wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika kebet ing kalih subgenre, kalih-kalihipun saking genre realisme. Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* saged kalebet ing subgenre cariyos realisme saha realisme olahraga.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* saged kalebet ing subgenre realisme amargi titikan saking subgenre menika wonten ing wacan bocah. Salah satunggaling titikan subgenre realisme ingkang saged dipunpanggiaken ing

wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* inggih menika konflik ingkakang dicariyosaken jumbuh kaliyan prekawisipun paragatama piyambak, tiyang sanes, utawi sosial, saha sipatipun realistik utawi saged dipunpanggihaken ing pagesangan padintenan.

Idham-idhamane Gundhul menika nyariosaken prekawis pagesanganipun paragatama, Gundhul, ingkang gadhah pepinginan dados pemain bal profesional ananing wonten prekawis-prekawis ingkang dados alanganipun. Prekawis menika dadosaken konflik ing cariyos menika. Cariyos menika ugi kalebet cariyos ingkang gadhah sipat realistik amargi saged dipunpanggihaken ing pagesangan padintenan.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* ugi kalebet ing subgenre realisme olahraga. Realisme olahraga menika cariyosipun jumbuh kaliyan donyaning olahraga, semanten ugi wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika nyariosaken salah satunggaling jinis olahraga inggih menika bal-balan.

Wacan bocah menika wonten maneka warna jinisipun. Miturut Toha saha Sarumpaet (2010:13) jinisipun sastra anak inggih menika,

a. Wacan bocah *usia dini*

Wacan menika *khusus* kangge bocah ingkang taksih umur sangandapipun 5-6 taun. Wacan bocah *usia dini* ugi keperang malih dados (1) buku aksara/ABC, (2) buku *berhitung*, (3) buku bab konsep, (4) buku tanpa tembung, (5) wacan kangge *pemula* (6) buku wacan gambar.

b. Kisah-kisah tradisional

Karya-karya tradisional menika sipatipun *anonim* saha *turun-temurun*. Kisah-kisah tradisional menika keperang malih, antawisipun (1) pepatah/peribahasa, (2) cariyos kewan, (3) *fabel*, (4) cariyos rakyat, (5) *mitos*, (6) *legenda*.

c. Sajak

Sajak kangge bocah menika ugi betahaken titikan ingkang umum, antawisipun *kualitas musik* saha *melodi*. Sajak bocah ugi dipunanggit mawi tetembungan ingkang *imajinatif*.

d. Fantasi

Jinis *fantasi* inggih menika wacan ingkang wosipun boten nyata, kados makhluk ajaib, ananging wacan *fantasi* ugi wonten pesan moralipun.

e. Cariyos Realistik

Cariyos realistik menika cariyos ingkang nyata, saha saged kalampahan ing pagesangan padintenan.

f. Biografi

Inkang umum cariyos biografi kangge bocah dipunserat kanthi cara *fiksi*.

g. Fiksi Kesejarahan

Fiksi kesejarahan menika ugi *fiksi realistik* ingkang kadadosan ing jaman rumiyin.

h. Nonfiksi/Buku Informasi

Buku nonfiksi menika wosipun paring wawasan kangge pamaos ingkang ngrembag prekawis utawi objek tartamtu.

i. Drama

Drama bocah menika kanthi khusus dipunserat kangge bocah biasanipun, gayut kaliyat prekawis-prekawis bocah.

Jumbuh kaliyan andharan mapinten-pinten jinis karya sastra anak ing nginggil, panaliten menika ngginakaken wacan bocah ingkang kalebet cariyos

realistik. Wacan bocah kanthi irah-irahan Idahm-idhamane Gundhul anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani menika nyariosaken prekawis ingkang nyata, saged dipuntingali ing pagesangan.

3. Sosiologi Sastra

Ratna (2003:1) ngandharaken sosiologi sastra menika saking tembung sosiologi kaliyan sastra. Sosiologi inggih menika saking tembung *sosio* saha *logi*. Tembung *sosio* (saking basa Yunani) '*socius*' ingkang nggadahi pangertosan sesarengan, nyawiji, saha kanca. Tembung *logi* (saking basa Yunani) '*logos*' ingkang nggadahi pangertosan sabda, unen-unen saha *perumpamaan*. Salajengipun wonten ewahing makna, inggih menika *sosio/socious* nggadahi pangertosan masarakat, *logi/logos* nggadahi pangertosan ngelmu. Saengga, sosiologi inggih menika ngelmu ingkang nyinauni sedaya perangan ingkang gayut antawisipun satunggal tiyang kaliyan tiyang sanes ing masarakat, ingkang asipat umum, rasional, saha empiris.

Menika wau pangertosan sosiologi minangka ngelmu, salajengipun wonten pangertosan sastra. Sastra miturut Ratna (2003:1) menika saking akar kata **sas** (basa Sanksekerta) ingkang gadhah pangertosan ngarahaken, paring kawruh, paring pitedah saha *intruksi*. Panambang **-tra** inggih menika gadhah pangertosan piranti, saha sarana. Dados sastra inggih menika kempalan pirantos kangge mulang utawa media pasinaon, buku pitedah utawi buku piwulang ingkang sae. Makna saking tembung sastra menika dados langkung khas menawi sampun dados *kata jadian*, inggih menika kasusastran. Kasusastran gadhah pangertosan kempalan asil karya ingkang sae.

Saking andharan sosiologi saha sastra ing nginggil, saged dipun mangertosi gegayutan masarakat kaliyan karya sastra. Sinaosa menawi dipuntingali saking dasaripun, sosiologi kaliyan sastra menika beda, ananging sosiologi saha sastra gadhah objek ingkang sami inggih menika tiyang. Tiyang ingkang dados objek ing sosiologi saha sastra menika tiyang ing salebeting masarakat. Salajengipun sosiologi kaliyan sastra menika dados satunggal disiplin ngelmu. Salahsatunggaling definisi sosiologi sastra miturut Ratna (2003:2) inggih menika pangertosan dhateng karya sastra kanthi ningali bab ingkang gayut kaliyan masarakat.

Minangka disiplin ngelmu ingkang enggal sosiologi sastra ugi gadhah ancas. Ancas saking sosiologi sastra miturut Ratna (2003: 11) inggih menika ningkataken pangertosan dhateng sastra gayut kaliyan masarakat, ngandharaken bilih *rekaan* menika gayut kaliyan kasunyatan. Saking ancas menika saged dipunmangertosi bilih karya sastra menika tuwuh saking imajinasi, ananging imajinasi wau boten saged uwal saking pengalaman, *penemuan*, *percobaan*, ugi *pengamatan* saking panganggit. Karya sastra menika wonten boten namung saking *gejala individual* kemawon, ananging ugi wonten gegayutan kaliyan *gejala sosial*.

Sosiologi sastra madeg saking kalih teori inggih menika teori-teori sosiologi saha teori-teori sastra. Saking kalih ngelmu menika anggenipun nglampahi kegiatan analisis tamtu kemawon wonten ngelmu ingkang dados pathokan utawi langkung dipunginakaken, supados ancasipun saged kalampahan kanthi *maksimal*. Ing sosiologi sastra ngelmu ingkang langkung dominan inggih menika teori-teori ingkang wonten gayutipun kaliyan sastra. Dene, teori-teori

saking sosiologi dipunginakaken kangge jangkepi anggenipun nganalisis. Teori-teori saking sosiologi ingkang dipunginakaken ing analisis inggih menika teori-teori ingkang saged ngandharaken bab fakta-fakta sosial, karya sastra minangka sistem komunikasi, mliginipun ingkang wonten gayutipun kaliyan ekstrinsik, kados: kelompok sosial, kelas sosial, stratifikasi sosial, institusi sosial, sistem sosial, interaksi sosial, konflik sosial, mobilitas sosial, saha sanes-sanesipun (Ratna, 2003:18).

Taksih miturut Ratna ing buku sanes, ngandharaken bilih sosiologi menika disiplin ngelmu ingkang enggal. Pamanggihipun Ratna (2004: 331-332) sosiologi sastra menika disiplin ngelmu ingkang madeg piyambak ing abad 18, dipuntengeri kanthi seratan *madame de Steal* ingkang irah-irahanipun *De La Litterature Cinsideree dans ses rapports avec les institutions sociales* wonten ing taun 1880. Kawontenan disiplin ngelmu ingkang enggal menika wonten 3 indikator ingkang murugaken, inggih menika (1) wonten prekawis enggal ingkang narik kawigatosan saha prelu dipunandharaken (2) wonten teori saha metode ingkang relevan kangge ngandharaken (3) wonten *pengakuan* ingkang *institusional*.

Miturut Heru Kurniawa (2012:5) sosiologi sastra menika disiplin ngelmu ingkang objek kajian utamanipun inggih menika sastra, ingkang awujud karya sastra, lajeng sosiologi mupangat kangge mangertosi *gejala sosial* ing salebeting karya sastra. Kanthi mekaten ngelmu sosiologi wonten ing sosiologi sastra menika kangge nganalisis kawontenan masyarakat wonten ing karya sastra.

Miturut Wellek saha Warren (2014:100) ngandharaken menawi sosiologi menika dipunperang dados 3, inggih menika:

- 1) Sosiologi pangangit, profesi panganggit, saha industri sastra. Ngrembag prekawis ingkang jumbuh kaliyan dasar ekonomi produksi sastra, latar belakang sosial, status pengarang saha idiologi pengarang ingkang katingal saking kagiatan pengarang ing jawi karya sastra.
- 2) Sosiologi wosing karya sastra, ancas, saha prekawis-prekawis ing salebeting karya sastra ugi ingkang jumbuh kaliyan prekawis sosial
- 3) Sosiologi prekawis pamaos saha dampak sosial saking karya sastra
Ngrembag babagan *dampak* saking pemaos tumrap karya sastra ingkang wonten. Dampakipun jumbuh kaliyan latar sosial, *perubahan* saha *perkembangan* sosial.

Menawi dipuntingali saking andharan ing nginggil, panaliten menika kalebet sosiologi sastra ingkang jinis sosiologi wosing karya sastra. Panaliten menika badhe ngrembag prekawis-prekawis wonten ing salebeting karya sastra ingkang jumbuh kaliyan masalah sosial inggih menika konflik sosial. Prekawis konflik sosial ingkang badhe kababar antawisipun wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik sosial, saha cara paraga mungkasi konflik sosial ing salebeting karya sastra.

Sosiologi sastra menika analisis karya sastra ingkang jumbuh kaliyan masyarakat. Miturut Ratna (2004 :339-340) model analisis sosiologi sastra wonten 3 jinis, antawisipun.

- 1) Analisis prekawis-prekawis sosial wonten salebeting karya sastra, lajeng dipungayutaken kaliyan kawontenan fakta, ugi dipunsebut minangka aspek ekstrinsik.

- 2) Analisis prekawis-prekawis sosial wonten salebeting karya sastra, kanthi cara pados *hubungan antarstruktur*. Model hubunganipun asipat dialektika.
- 3) Analisis karya kanthi ancas pados *informasi* tartamtu, dipunginakaken disiplin ngelmu tartamtu.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil ing panaliten menika badhe dipunginakaken model analisis ingkang jinis 2, inggih menika kanthi data ingkang wujud pacelathon saking paraga-paraga ing salebeting karya sastra.

Saking sedaya andharan ing nginggil, bilih sosiologi sastra inggih menika kalebet disiplin ngelmu ingkang enggal, sosiologi sastra menika ngelmu ingkang dipunginakaken kangge ngangdharaken kawontenan sosial ing masarakat lumantar karya sastra. Pramila panaliten menika badhe dipunkaji nginakaken sosiologi sastra, amargi ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* mangihaken saperangan prekawis wonten ing masarakat.

4. Konflik Sosial Wonten Ing Karya Sastra

Konflik miturut *Kamus Besar Bahasa Indonesia* (2002:587) inggih menika *percekcokan, perselisihan, pertentangan*. Konflik ing sastra gadhah makna *ketegangan* utawi *pertentangan* wonten cariyos fiksi utawi sandiwara (*pertentangan* antawisipun kalih kekiyatan, *pertentangan* wonten ing satunggal tokoh, *pertentangan* antawisipun kalih tokoh). Konflik sosial inggih menika *pertentangan* antawisipun masarakat ingkang sipatipun gayut kaliyan sedaya aspek pagesangan.

Konflik menika saking tembung asing. Konflik miturut Haryanto saha Nugrohadhi (2011:163) inggih menika saking tembung kriya, basa Latin “*configere*” ingkang ateges “*saling memukul*”. Miturut ngelmu sosiologi, konflik menika minangka *proses sosial* antawisipun kalih tiyang utawi langkung (saged ugi kelompok), ingkang salah satunggal pihak ngupaya nyingkiraken pihak sanes kanthi cara damel boten gadhah daya.

Kawontenan konflik ing masarakat adidasar saking faktor-faktor ingkang murugaken konflik. Miturut Haryanto saha Nugrohadhi (2011:172) faktor-faktor ingkang murugaken konflik inggih menika,

- 1) Beda pamanggih saha rasa, antawisipun *individu* satunggal kaliyan sanesipun
- 2) Beda kabudayan, satemah dadosaken pribadi ingkang beda-beda
- 3) Beda *kepentingan*, antawisipun individu saha kelompok.

Dahrendorf (lumantar Haryanto saha Nugrohadhi, 2011: 173) ngandharaken jinis-jinis konflik ing masarakat. Jinis konflik menika dipunbedakaken dados 4 jinis, inggih menika (1) konflik antawisipun kalih utawi salebeting *peran sosial*, umpami antawisipun *peran-peranan* ing salebeting kulawarga utawi *profesi*, utawi *konflik peran*, (2) konflik antawisipun kelompok-kelompok sosial, umpami antawisipun *genk* utawi kelompok, (3) konflik kelompok *terorganisasi* saha boten *terorganisasi*, umpaminipun polisi lawan massa, (4) konflik antawisipun *satuan nasional* (*kampanye, perang saudara*).

Salajengipun konflik menika ugi ngawontenaken asil. Asil saking konflik menika dipunsebut *akibat-akibat konflik*. Taksih miturut Haryanto saha Nugrohadhi (2011:173) akibat saking konflik menika atawisipun inggih menika,

(1) ningkataken *solidaritas* sesami anggota kelompok (*in-group*) ingkang ngalami konflik kaliyan kelompok sanes, (2) *keretakan hubungan* antawisipun kelompok ingkang ngalami konflik, (3) wonten ewahan saking individu umpaminipun, wonten rasa dendam, serik, sengit, curiga, lan sanesipun, (4) risakipun bandha saha saged ugi ngicalaken nyawa manungsa, (5) *dominasi* ugi *penaklukan* salah satunggaling *pihak* ingkang ngalami konflik.

Konflik ing salebeting karya sastra gadhah makna piyambak. Miturut Nurgiyantoro (2009:122) ngandharaken bilih konflik menika kedadosan ingkang wigatos amargi menika kangge ngembangaken *plot*. Konflik menika salah satunggaling cara anggenipun penganggit narik kawigatosanipun pemaos, amargi menika ngandharaken wujud saha wosipun konflik, kadospundi konflik menika dipunandharaken. Kaprigelan penganggit anggenipun ngrantam karya sastra menika kangge narik kawigatosannipun pemaos.

Konflik wonten ing cariyos menika wonten jinis-jinisipun. Sayuti (2000:42-43) merang konflik dados 3 jinis, inggih menika;

a) Konflik psikologi

Konflik psikologi utawi *konflik kejiwaan* menika konflik ing salebeting dhiri paraga piyambak. Konflik psikologi limrahipun arupi *perjuangan* paraga anggenipun nglawan dhirinipun piyambak, saengga mangertos menapa ingkang kedah dipuntindakaken supados saged mungkasi konflik menika.

b) Konflik sosial

Konflik sosial menika konflik antawisipun tiyang-tiyang utawi satunggaling tiyang kaliyan masarakat. Konflik menika dipunlampahi antawisipun paraga,

ingkang wonten gayutipun kaliyan prekawis-prekawis sosial. Konflik sosial menika wonten saking solah bawaipun tiyang kaliyan *lingkungan sosial*, gayut kaliyan mapinten-pinten prekawis, kadosta beda pamanggih utawi ideologi.

c) Konflik alamiah

Konflik fisik utawi konflik alamiah menika konflik antawisipun manungsa kaliyan alam. Konflik menika limrahipun muncul nalika paraga boten saged mupangataken saha *membudayakan* alam kanthi sae.

Menawi dipuntingali ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*, konflik ingkang langkung *dominan* inggih menika konflik sosial. Beda pamanggih antawisipun para paraga dadosaken konflik ing wacan menika. Saking menika badhe dipunteliti wujud-wujud konflik sosial ingkang wonten ing wacan, pawadan ingkang murugaken wontenipun konflik ing wacan, saha cara anggenipun paraga mungkasi konflik sosial ing wacan.

Wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika wonten konflik antawisipun Gundhul kaliyan simbokipun. Gundhul menika lare kelas 5 SD, putranipun tiyang boten gadhah. Gundhul gadhah cita-cita dados pemain bal professional, ananging simbokipun boten sarujuk. Simbokipun boten sarujuk amargi, balbalan menika olahraga ingkang ageng bebayanipun, langkung malih Gundhul menika saking kulawarga ingkang boten mampu, saengga Gundhul boten angsal gizi ingkang sae menawi badhe dados pemain professional. Beda saking kawontenan menika, Gundhul gadhah bakat ingkang mumpuni anggenipun dados pemain bal professional.

Jumbuh kaliyan mapinten-pinten andharan wonten ing nginggil, ingkang kawastanan konflik inggih menika *proses sosial* ing salebeting karya sastra ingkang dipumurugaken amargi beda pamanggih saha rasa, beda kabudayan, saha beda *kepentingan*, ananging kawontenan menika ingkang dadosken narik kawigatosan pamaos minangka karya sastra. Salajengipun ingkang dipunwasatani konflik sosial inggih menika konflik antawisipun paraga ingkang gayut kaliyan sedaya *aspek* pagesangan.

B. Panaliten Ingkang Jumbuh

Panaliten-panaliten ingkang *relevan* kaliyan panaliten wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* kanthi pendekatan sosiologi sastra menika, saged dipuntingali ing tabel menika.

Tabel 3: **Tabel Panaliten Ingkang Jumbuh**

No.	Irah-irahan	Panaliti	<i>Perbedaan</i>	<i>Persamaan</i>
1.	<i>Konflik Sosial wonten ing Novel Krikil-krikil Pasisir Anggitanipun Tamsir AS.</i>	Yuliatun Ekasari	Objek panaliten	Prekawis panaliten
2.	<i>Konflik Sosial wonten ing Cerbung Kidung Sukma Larasing Jiwa Anggitanipu Ardini Pangastuti BN Kapacak wonten ing Kalawarti Djaka Lodang Edisi 4 Februari - 28 Juli 2012</i>	Melin Indah Lestari	Objek panaliten, prekawis panaliten	<i>Pendekatan</i> panaliten
3.	<i>Konflik Sosial wonten ing Salebeing Novel Clemang Clemong Anggitanipun Suparto Brata</i>	Dhian Puspita Anggraeni	Objek panaliten, prekawis panaliten	<i>Pendekatan</i> panaliten

Panaliten menika jumbuh kaliyan panalitenipun Yuliatun Ekasari kanthi irah-irahan *Konflik Sosial wonten ing Novel Krikil-krikil Pasisir Anggitanipun Tamsir AS*. Wonten ing panaliten kasebat ugi ngandharaken konflik sosial ananging wonten ing salebeting novel. Panaliten menika dipunanalisis kirang langkung sami kaliyan panaliten *Konflik Sosial wonten ing Novel Krikil-krikil Pasisir Anggitanipun Tamsir AS*. Wonten ing panaliten menika ugi ngandharaken menapa kemawon wujudipun konflik sosial ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*, faktor menapa kemawon ingkang murugaken konflik sosial menika, saha kadospundi anggenipun paraga mungkasi konflik-konflik sosial menika.

Salajengipun panaliten menika ugi jumbuh kaliyan panalitenipun Melin Indah Lestari kanthi irah-irahan *Konflik Sosial wonten ing Cerbung Kidung Sukma Larasing Jiwa Anggitanipu Ardini Pangastuti BN Kapacak wonten ing Kalawarti Djaka Lodang Edisi 4 Februari - 28 Juli 2012*. Panaliten menika sami-sami panaliten ingkang manggihaken konflik sosial ananging wonten ing panaliten menika objek ingkang dipunginakaken cerita sambung utawi cerbung ing salebeting kalawarti.

Wonten malih panaliten ingkang *relevan* inggih menika panalitenipun Dhian Puspita Anggraeni kanthi irah-irahan *Konflik Sosial wonten ing Salebeing Novel Clemang Clemong Anggitanipun Suparto Brata*. Panaliten menika sami dipunrembag kanthi pendekatan sosiologi sastra. Bedanipun ing objek panalitenipun wonten ing salebeting novel. Prekawis ingkang dipunrembag ing panaliten menika ugi wonten bedanipun. Panaliten menika prekawis ingkang dipunteliti inggih menika wonten ing sikap paraga nalika manggihaken konflik.

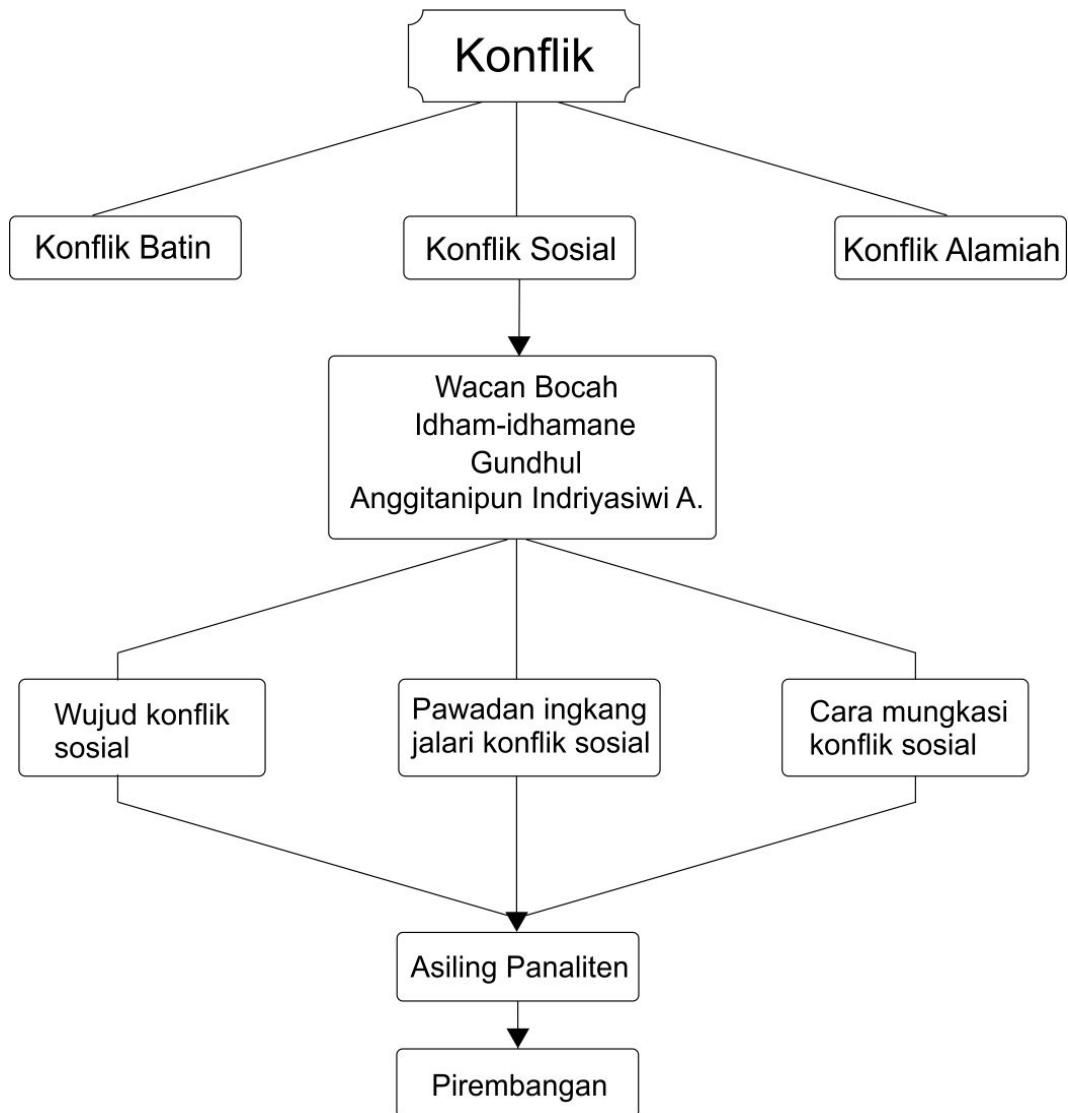
C. Nalaring Pikir

Tiyang gesang menika boten saged uwal saking prekawis-prekawis pagesangan. Prekawis-prekawis menika sejatosipun wonten ingkang murugaken saha wonten ugi cara anggenipun mungkasi. Sinaosa prekawis pagesangan menika kathah ananging kedah dipunlampahi ugi kedah dipunpungkasi. Lajeng samangke saking prekawis menika wonten piwulang-piwulang becik tumrap pagesangan ingkang prayoginipun dipuntuladhani.

Boten beda kaliyan pagesangan nyata, ing karya sastra kados cariyos fiksi wujud wacan bocah menika, ugi wonten prekawis-prekawis ingkang dipunsebat konflik. Konflik ing karya sastra menika wonten jinis-jinisipun, salah satunggalaing inggih menika konflik sosial. Konflik sosial menika konflik antawisipun paraga ing salebeting cariyos. Kawontenan konflik ing karya sastra menika kangge narik kawigatosan pamaos.

Wonten ing karya sastra menika konflik ugi wonten wujud, faktor ingkang murugaken kawontenan konflik, saha cara anggenipun mungkasi konflik menika. Ing panaliten menika badhe ngandharaken wujud konflik sosial, menapa ingkang murugaken konflik sosial, saha kadospundi anggenipun mungkasi konflik sosial saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani. Panaliten menika kanthi pangajab supados saged paring tuladha konflik- konflik sosial ingkang wonten ing masarakat saha paring piwulang dening sinten kemawon ingkang maos.

Gambar 1: Bagan Nalaring Pikir

BAB III

METODE PANALITEN

A. Jinising Panaliten

Panaliten menika kalebet panaliten deskriptif. Panaliten deskriptif miturut Hikmat (2011:100) kanthi *metode deskriptif*, panaliti sastra kedah ngungkapaken *fakta-fakta* ingkang wonten utawi data mawi cara paring *deskripsi*. Data ingkang dipunpendhet ing panaliten menika awujud tetembungan ingkang samangke ngasilaken data deskriptif. Panaliten menika badhe ngandharaken menapa kemawon wujud konflik sosial, menapa ingkang murugaken wontenipun konflik sosial, saha cara paraga anggenipun mungkasi konflik sosial ingkang wonten ing wacan bocah bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani.

B. Sumber Data

Sumber data wonten ing panaliten menika wacan bocah kanthi irah-irahan *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani, *cetakan pertama* Oktober 2007, dipuncithak kaliyan Pas Yogyakarta. Salajengipun ingkang dados fokus saking panaliten menika wujud konflik sosial, menapa ingkang murugaken wontenipun konflik sosial, saha cara paraga anggenipun mungkasi konflik sosial ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani.

C. Piranti Panaliten

Piranti wonten ing panaliten menika awujud kertu data. Kertu data menika dipunginakaken kangge manggihaken data. Kertu data menika kangge nyerat asiling maos supados langkung gampil anggenipun manggihaken data ingkang wonten gegayutanipun kaliyan wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik sosial saha cara paraga anggenipun mungkasi konflik sosial.

Tabel 1: Wujud konflik sosial

No.	Wujud Konflik Sosial	Jenis Konflik	Paraga	Data	No. Data
1.	Gumedhe	Ngungkulaken dhiri piyambakipun	Gundhul kaliyan Harso	“Apa? Kiper? Gah...!!!” Gundhul langsung sewot. “Aku dilahirkan sebagai penyerang, ujung tombak! Main kok mung trima dadi kiper, ora seni!”	1

Tabel 2: Pawadan ingkang murugaken konflik sosial saha cara mungkasi konflik sosial

No.	Wujud Konflik Sosial	Paraga	No. Data	Pawadan ingkang Murugaken	No. Data	Cara Mungkasi	No. Data
1.	Gumedhe	Gundhul kaliyan Harso	2	Gundhul dipundhapak dados kiper kaliyan pelatih PS Kranji, Harso, ananging Gundhul boten purun	2	Nuduhaken menawi sedaya gadhah pamanggih kados Gundhul menika, samangke boten wonten ingkang purun dados kiper	1

D. Teknik Ngempalaken Data

Teknik ngempalaken data ing panaliten menika kanthi cara maos saha nyerat. Maosipun kanthi tliti saha kritis. Saking data menika saged dipunidentifikasi saha dipunkelompokaken jumbuh kaliyan kertu datanipun. Data ingkang sampun kempal lajeng dipunanalisis kanthi cara :

1. Maos kanthi tliti wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani salajengipun dipunanalisis jumbuh kaliyan teori ingkang sampun kaserat ;
2. Data ingkang sampun kempal dipuparingi tandha ingkang jumbuh kaliyan prekawis ingkang dipuntliti. Asil kasebat dipuncatet wonten ing kertu data.

E. Caranipun Nganalisis Data

Caranipun nganalisis data ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika panaliten teknik deskriptif. Teknik deskriptif menika dipuntindhakaken kanthi langkah- langkah :

1. Terapan teori, inggih menika ngetrapaken teori ingkang wonten kangge manggihaken data
2. Kategorisasi. Data dipunpilah jumbuh kaliyan kerja panaliti inggih menika mujudaken konflik sosial, pawadan konflik sosial saha anggenipun paraga nalika munkasi konflik
3. Tabulasi inggih menika penabelan menika kangge ngandharaken data ingkang wujud tabel
4. Analisis data, menika saking pengelompokan data saha dipunanalisis kanthi cara deskriptif

5. Inferensi inggih menika ngempalaken hasilipun analisis kasebut.

F. Caranipun Ngesahaken Data

Caranipun ngesahaken data inggih menika kanthi cara validitas saha reliabilitas. Validitas ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika validitas semantis saha validitas referensial. Miturut Endraswara (2013: 164) validitas semantis menika kanthi maksud dados pemahaman data jumbuh kaliyan konteks, saha saged ningali data ingkang awujud kutipan babagan konflik sosial ingkang saged dipunmaknai jumbuh kaliyan konteksipun. Menika dipunpangguhaken kanthi data awujud ukara, dialog, monolog, deskripsi penganggit saha gegayutanipun antawisipun paraga satunggal kaliyan paraga sanesipun. Menika kalawau kangge mangertosi konflik sosial ingkang jumbuh kaliyan konteksipun.

Lajeng validitas referensial inggih menika dipunginakaken kangge ngukur kadospundi data menika sampun jumbuh kaliyan referensi ingkang wonten. Validitas referensial menika nyocogaken antawisipun data kaliyan *referensi*. Kangge ngukur *reliabilitas* ingkang dipunginakaken inggih menika reliabilitas intrarater. Cara menika dipuntindakaken kanthi cara maos ingkang tliti saha nliti objek saha subjek panaliten kanthi makaping-kaping, kangge manggihaken data ingkang konsisten. Reliabilitas ingkang dipunginakaken ugi inggih menika *reliabilitas interrater*. Cara menika katindakaken kanthi diskusi kaliyan kanca ingkang panalitenipun sami ngrembag babagan sosiologi sastra.

BAB IV

ASILING PANALITEN SAHA PIREMBAGAN

A. Ringkesan Cariyos

Ringkesan Cariyos Wacan Bocah kanthi irah-irahan “Idham-idhamane Gundhul” anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani kados mekaten.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika nyariosaken lare ingkang nama Gundhul. Gundhul menika bocah kelas gangsal SD ingkang remen sanget kaliyan salah satunggaling olahraga inggih menika bal-balan. Gundhul gadhah pepenginan dados pemain bal *professional* kados Gary Lineker. Gary Lineker menika dados patuladhanipun Gundhul minangka main bal amargi, boten nate tumindak urik sadangunipun dados pemain bal. Gundhul kanthi semangat anggayuh pepenginanipun dados pemain bal, ananging nemahi katah rubeda. Saking menika saged dipunmangertosi bilih *tema* saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika upayanipun Gundhul anggenipun anggayuh menapa ingkang dados pepenginanipun.

Dipuncariyosaken Gundhul menika saking kulawarga ingkang boten gadhah, ananging Gundhul boten dados bocah ingkang ewuh pakewuh kalih sinten kemawon. Kepara Gundhul menika kalebet bocah ingkang ageng semangatipun. Gundhul putra ontang-anting saking Mbok Paini kaliyan Pak Maridin. Bapak kaliyan Simbokipun Gundhul nresnani Gundhul kanthi welas asih. Kahananipun kulawarganipun Gundhul

ingkang boten gadhah asring dadosaken tiyang sepuhipun Gundhul trima ngalah, ngampet luwe, namung supados Gundhul saged wareg anggenipun maem.

Pedamelanipun Pak Maridin ingkang dados tukang becak boten saged paring gizi ingkang sae kangge putranipun. Luwe menika kahanan ingkang sampun limrah dipunraosaken kulawarganipun Pak Maridin. Mila Gundhul katingal kuciwa nalika Syahroni paring wara-wara, sinten kemawon ingkang purun dados kiper ing Kranji bakal dipunjajake sate mendha ing warung Pak Atmo. Ananing Gundhul boten kepengin dados kiper, saengga wurung anggenipun tumut sayembara kiper wau. Saking menika Gundhul gadhah pangajab supados samangke saged mundhut sate mendha tigang porsi, kangge Gundhul, Simbok saha Bapkaipun. Amargi kangge Gundhul sate mendha menika kalebet tedhan ingkang awis, ingkang namung saged kepanggih ing dinten kurban, Idul Adha kemawon.

Salah satunggaling dinten, PS Kranji tandhing bal kaliyan Tim Karangsari. Gundhul main kanthi semangat, sinaosa tetandhingan wau boten nyawisaken bebingah Gundhul main kanthi temenan. Semangatipun Gundhul kasil kanthi gol ingkang kacithak dening Gundhul. Penonton sami surak-surak. Ananging ing tetandhingan wau Gundhul ugi kenging alangan. Sasampunipun nyithak gol, Gundhul ambruk. Semaput. Ngendikanipun Dhokter Sasmita ingkang mriksa Gundhul, Gundhul kalebet bocah ingkang kekurangan gizi, amargi antawisipun kegiatan kaliyan gizi ingkang dipunbetahaken boten cekap. Mangertosi prekawis mekaten wau ingkang damel Mbok Paini boten sarujuk Gundhul nglajengaken main bal. Mbok

Paini ngraosaken menawi bal-balan menika ageng bebayanipun. Ananging, Gundhul tansah teteg manahipun anggenipun kepingin dados pemain bal.

Sasampunipun wonten program gizinisasi saking pengurus PS Kranji, Syahroni kaliyan Harso, Gundhul saha kanca-kancanipun langkung semangat anggenipun gladhen bal. Syahroni kaliyan Harso menika pengurus kaliyan pelatih PS Kranji ingkang saged nindakaken tanggel jawabipun kanthi sae. Kali-kalihipun ugi saged dipunpitados ugi gemati kaliyan anggota PS Kranji. Gizinisasi menika salah satunggaling program ingkang dipuntindakaken dening Syahroni kaliyan Harso supados para anggota PS Kranji angsal gizi ingkang cekap. Langukung malih PS Kranji badhe tumut kompetisi tingkat kecamatan. Samangke ing kompetisi menika badhe dipunwonteni seleksi para pemain kangge makili kecamatan majeng ing tingkat kabupaten. Harso paring semangat supados Gundhul saged kapilih mlebet Tim Kecamatan, ananging Gundhul boten langkung semangat kepara katingal sedhih. Gundhul sedhih amargi boten gadhah sepatu bilih samangke saged kapilih. Lajeng Harso saguh badhe pados *sponsor* mligi kangge Gundhul tumbas sepatu. Ananging pamaggihipun Harso menika boten dipunsarujuki kaliyan Syahroni. Syahroni nelakaken bilih *sponsor* sepatu kangge Gundhul menika saged damel meri kanca-kancanipun. Miturut Syahroni, Harso ugi kedah pados *sponsor* kangge bocah sanes supados adil.

Mangertosi kahananipun Harso kaliyan Syahroni ingkang nembe susah pados *sponsor*, Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dhana. Dhokter sasmito menika

remen tetulung kalih sinten kemawon, sinaosa sampun dados dhokter nanging ugi boten gumedhe. Dhokter Sasmito lajeng nyobi madosaken dhana ing kancanipun wiwit alit, Yadi. Miturut Dhokter Sasmoto, Yadi samenika sampun sukses, gadhah bengkel mobil piyambak, saengga saged biyantu bab dhana. Dhokter Sasmito ugi badhe pados dhana saking, Yatno. Yadi kaliyan Yatno menika sejatosipun kanca dolanan bal Dhokter Sasmito nalika alit. Ananging Yadi boten sarujuk menawi Dhokter Sasmito nyuwun dhana kaliyan Yatno, amargi Yatno menika larenipun kathah, taksih alit-alit, langkung malih Yatno namung nyambut damel ing pabrik sepatu. Mangertosi pagesanganipun Yatno, Dhokter Sasmito gadhah pamanggih sanes. Dhokter Sasmito kepara manteb badhe dhateng kepanggih Yatno.

Kompetisi bal tingkat kecamatan ingkang sampun kalaksanan dadosaken tim PS Kranji juara kalih sa Kecamatan Klamprit. Lajeng ingkang saged lolos seleksi inggih menika Gundhul, Agus, Thole, kaliyan Sunu. Ananging Agus boten angsal idin saking Bapakipun tumut Tim Kecamatan. Miturut Bapakipun Agus, mlebet Tim Kecamatan menika saged ganggu anggenipun Sunu sekolah. Mireng kabar Agus boten angsal idin saking Bapakipun, Syahroni kaliyan Harso, manggihi Pak Kardi, Bapakipun Agus. Syahroni kaliyan Harso ngandharaken bilih pamanggihipun Pak Kardi menika boten leres, ananging Pak Kardi panggah boten paring idin Agus tumut Tim Kecamatan.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika waosan *ringan* ingkang gadhah tema inggih menika upayanipun Gundhul anggenipun anggayuh menapa

ingkang dados pepinginanipun. Tema saking wacan bocah menika tema cariyos padintenan ingkang gayut kaliyan prekawis pagesangan. Paragatama wonten ing cariyos menika ugi jumbuh bilih, waosan menika dipunwasatani wacan bocah. Paragatamanipun inggih menika Gundhul, lare SD kelas gangsal. Ewondene paraga tambahanipun ugi wonten, antawisipun Mbok Pains, Agus, Kirjo, Harso, Syahroni, Dhokter Sasmito, Bu Praba, Pak Kardi, Yadi saha Yatno. Saben paraga ing waosan menika gadhah watak ingkang saged damel cariyos menika langkung narik kawigatosan. Panganggit anggenipun nyariosaken watak saben paraga menika mawi tindak tanduk paraga, anggenipun paraga ngadepi prekawis-prekawis saha saking tindak tuturipun paraga. Saengga pamaos saged mangertosi para watak paraganipun kanthi boten langsung. Konflik ingkang asring dipunpanggihi ing waosan menika konflik sosial, utawi konflik antawisipun para paraga. Konflik ing waosan menika dipuncariyosaken kanthi cetha. Panganggit anggenipun ngrantam konflik ing waosan menika runtut saengga dadosaken kawontenan konflik menika taksih cetha.

B. Asiling Panaliten

Konflik sosial ingkang badhe dipuntliti saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika wonten tiga prekawis, antawisipun wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik sosial, saha cara mungkasi konflik sosial. Tiga prekawis menika dipunlebetaken wonten kertu data ingkang awujud tabel ingkang ringkes saha data ingkang langkung jangkep wonten ing lampiran. Tabel ingkang dipunginaken

wonten kalih inggih menika (1) Tabel 4: wujud konflik sosial saha (2) Tabel 5: pawadan kaliyan cara mungkasi konflik.

Wonten ing tabel ingkang sapisan konflik sosial dipunbeda antawisipun wujud konflik kaliyan jenis konflik. Wujud konflik sosial miturut Nurgiyantoro (2009:124) menika antawisipun prekawis *perubahan, penindasan, percekcan, peperangan*, utawi prekawis-prekawis *hubungan sosial* sanesipun. Saengga wujud saking konflik sosial menika prekawis-prekawis ingkang gayut kaliyan *hubungan sosial*. Ewandene ingkang dipunkajengaken minangka jenis konflik menika ingkang saged ngandharaken utawi paring *gambaran* saking wujud konflik. Kawontenan jenis konflik menika supados saged paring andharan wujud konflik ingkang kados pundi ingkang badhe dipunrembag ing pirembagan. Saengga menawi wujud konflik menika konflik sosial ingkang wujudipun taksih *umum*, bilih jenis konflik menika sampun langkung *khusus* utawi *spesifik*. Tabel 5 inggih menika tabel ingkang ngandhut data saking pawadan ingkang murugaken konflik saha cara mungkasi konflik. Data ingkang wonten ing Tabel 5 menika namung data ingkang ringkes kemawon. Salajengipun data ingkang langkung jangkep menika wonten ing lampiran.

Tiga prekawis saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* ingkang badhe karembag ing sub bab pirembagan inggih menika, antawisipun wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik sosial, saha cara mungkasi konflik sosial. Sedaya prekawis menika dipunlampahi dening para paraga ing salebeting cariyos. Kawontenan paraga menika wonten ingkang dados paragatama saha paraga tambahanipun. Paragatama ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika

Gundhul, salajengipun paraga tambahanipun inggih menika Mbok Paini, Agus, Kirjo, Harso, Syahroni, Dhokter Sasmito, Bu Praba, Pak Kardi, Yadi saha Yatno.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani menika nyariosaken Gundhul minangka paragatamanipun. Dipuncariyosaken Gundhul menika lare kelas gangsal SD ingkang tilar ing Dusun Kranji. Gundhul gadhah kepinginan dados pemain bal *profesional* ananging, kathah rubeda. Saking menika saged dipunmangertosi bilih *tema* saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika upayanipun Gundhul anggenipun anggayuh menapa ingkang dados pepinginanipun.

Prekawis-prekawis ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika wonten maneka warna. Prekawis-prekawis menika ingkang dadosaken cariyosipun gadhah maneka warna swasana ugi. Wonten ing salebeting cariyos *Idham-idhamane Gundhul* dipunpanggihi mapinten-pinten swasana, antawisipun swasana bingah, sedhih, *tegang*, saha greget. Swasana ing salebeting cariyos menika sami dipunlampahi dening para paraga.

Langkung saking menika, kawontenan konflik ing salebeting cariyos saged narik kawigatosan pamaos. Konflik ingkang dipunpanggihi ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* inggih menika ngeyel, gumedhe, padudon, duka, ngaloke, ngancam, *perdebatan*, nudhuh, saha jothak. Konflik menika sami dipunlampahi dening para paraga ingkang wonten ing salebeting cariyos. Salajengipun asiling panaliten saking konflik sosial ing wacan bocah *Idham-*

idhamane Gundhul anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani, dipunandharaken ing ngandhap menika.

Tabel 4 : Wujud Konflik Sosial

No.	Wujud Konflik Sosial	Jenis Konflik	Paraga	Data	No. Data
1.	Ngeyel	Nglanggar wewaler	Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba	Ibune ora nate marengake dheweke dolanan bal-balan Biyen dheweke kudu nyolong-nyolong nglimpekke ibune yen arep bal-balan karo kanca-kancane.	8
2.	Gumedhe	Ngungkulaken dhiri piyambakipun	Gundhul kaliyan Harso	“Aku dilahirkan sebagai penyerang, ujung tombak! Main kok mung trima dadi kiper, ora seni!”	1
3.	Padudon	Iren-irenan	Gundhul kaliyan kanca-kancanipun	“Abi kuwi wae sing ngiperi. Nek Abi cocog wong jangkung angklung-angklung!”	2
		Paring wewaler	Gundhul kaliyan Mbok Paini	“Mbok... maksude Simbok... aku ora oleh dolanan bal maneh?” “Iya, ora oleh!” wangsulane Mbok Paini thok leh.	4
4.	Ngaloke	Ngaloke Kirjo ora saguh ngiperi	Gundhul kaliyan Kirjo	“Kowe Jo?” aloke Gundhul karo mendelik, “Tenah kebobolan selawe!”	3
		Ngaloke Yatno sembrana	Yadi kaliyan Yatno	“Wah, sembrana tenan kowe ki, No! Anakmu ragil ki umure lagi setaun ta kok mboktingal ijen maca koran neng nggone tangga?” aloke Yadi srengen.	10

5.	Duka	Salah panampi	Harso kaliyan Mbok Paini	“Apa? Kowe arep kandha apa? Arep ngguroni aku nek sing dialami Gundhul kuwi merga kacilakan wae?”	5
----	------	---------------	--------------------------	---	---

Tabel Salajengipun

No.	Wujud Konflik Sosial	Jenis Konflik	Paraga	Data	No. Data
6.	Ngancam	Dipunlarang	Gundhul kaliyan Mbok Paini	“Nek aku ora entuk bal-balan, aku wegah madhang, mogok makan. Senajan Bapak karo Simbok meksa-meksa aku kon madhang, aku tetep wegah.”	6
7.	<i>Perdebatan</i>	Beda pamanggih	Harso kaliyan Syahroni	“Tku bakal nelakake masalah, Har. Nek kowe nukokke sepatu kanggo Gundhul, bocah-bocah liyane mesthi padha meri.	7
		Beda pamanggih	Syahroni kaliyan Harso	Harso meneng sedhela, sajak mikir. “Apa ora isin, Ron? Wong anyar kok dijaluki dana. Mbok liyane wae!”	9
		Beda pamanggih	Pak Kardi kaliyan Syahroni	“Nanggung sing kepiye maksudmu? Nanggung kerugian? Mengko nek biji-bijine Agus anjlog, terus aku mbok tomboki dhuwit? Ngono pa karepmu?” Pak Kardi nambong.	12
8.	Nudhuh	Boten pitados	Gundhul kaliyan Mbok Paini	“Ndhul... kowe nyolong dhuwite sapa? Balekna, Le, aja seneng lelemeran! Ya ben awake dhewe mlarat, sing penting jujur ya, Le!”	11

9.	Jothak	Agus meri kaliyan Gundhul	Agus kaliyan Gundhul	Agus ora wangsulan. Tanpa nyuwara apa-apa malah banjur ngadeg nglungani, metu saka kelas.	13
----	--------	---------------------------	----------------------	---	----

Tabel 5 : Pawadan ingkang Murugaken saha Cara Mungkasi Konflik Sosial

No .	Wujud Konflik Sosial	Paraga	No. Data	Pawadan ingkang Murugaken	No. Data	Cara Mungkasi	No. Data
1.	Ngeyel	Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba	8	Dhokter Sasmito alit, boten dipunparengaken dolanan bal	8	Dhokter Sasmito trima mendel boten wangsulan	8
2.	Gumedhe	Gundhul kaliyan Harso	1	Gundhul boten purun dipundhapuk dados kiper	1	Nedahaken menawi pamanggihi pun Gundhul menika boten leres	1
3.	Padudon	Gundhul kaliyan kanca-kancani-pun	2	Boten wonten ingkang purun dados kiper	2	Syahroni paring sayembara dados kiper	2
		Gundhul kaliyan Mbok Paini	4	Mbok Paini nglarang Gundhul bal-balan malih	4	Gundhul ngancam Mbok Paini	4

Tabel Salajengipun

No .	Wujud Konflik Sosial	Paraga	No. Data	Pawadan ingkang Murugaken	No. Data	Cara Mungkasi	No. Data
4.	Ngaloke	Gundhul kaliyan Kirjo	3	Kirjo saguh dados kiper, amargi boten wonten ingkang purun dados kiper.	3	Kirjo boten rumaos serik	3
		Yadi kaliyan Yatno	10	Yadi boten remen menawi Yatno nilar putranipun ingkang taksih alit	10	Yatno paring pangerten dhateng Yadi	10
5.	Duka	Harso kaliyan Mbok Paini	5	Harso badhe ngandhara-ken prekawis ingkang sak nyatanipun	5	Harso trima ngalah	5
6.	Ngancam	Gundhul kaliyan Mbok Paini	6	Gundhul boten saged nampa bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul ba-balan malih	6	Mbok Paini namung kendel kemawon	6

Tabel Salajengipun

No .	Wujud Konflik Sosial	Paraga	No. Data	Pawadan ingkang Murugaken	No. Data	Cara Mungkasi	No. Data
7.	<i>Perdebatan</i>	Harso kaliyan Syahroni	7	Beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syahroni bab <i>sponsor</i> mligi kangge Gundhul	7	Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dhana	7
		Syahroni kaliyan Harso	9	Beda pamanggih antawisipun Syahroni kaliyan Harso bab pados <i>sponsor</i>	9	Harso paring pamanggih ingkang langkung wicaksana	9
		Pak Kardi kaliyan Syahroni	12	Beda pamanggih antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni bab tumut Tim Kecamatan	12	Kendel kemawon	12
8.	Nudhuh	Gundhul kaliyan Mbok Paini	11	Mbok Paini boten pitados Gundhul angsal arta	11	Gundhul ngeyakina-ken dhateng Mbok Paini	11
9.	Jothak	Agus kaliyan Gundhul	13	Agus cuwa manahipun, satemah Agus dados iren kaliyan Gundhul	13	Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni saha Harso	13

Saking tabel ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wujud konflik sosial ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* antawisipun ngeyel, gumedhe, padudon, duka, ngaloke, ngancam, *perdebatan*, nudhuh, saha jothak. Salajengipun wonten pawadan ingkang murugaken kawontenan wujud konflik sosial menika, antawisipun Gundhul ingkang boten purun kadhapuk dados kiper, Harso nglarang Gundhul tumut latihan bal, Mbok Paini nglarang Gundhul bal-balan malih, saha sanesipun. Pawadan ingkang murugaken konflik menika nedahaken wujud konflik ingkang nembe dipunlampahi dening para paraga.

Saben wujud konflik sosial menika wonten pawadan ingkang murugaken konflik sosial saha cara mungkasi konflik sosialipun piyambak-piyambak. Semanten ugi cara mungkasi konflik, saben paraga menika anggenipun mugkasi konflikipun beda-beda. Wonten ingkang ngrampungken konflik kanthi mendel kemawon, trima ngalah, paring pangerten dhateng paraga sanes lan sapanunggalanipun. Cara mungkasi konflik ingkang beda-beda menika dipunjumbuhaken kaliyan sikap paraga nalika ngadepi konflik saha kawontenan ingkang dipunlampahi.

C. Pirembagan

Wonten ing *sub bab* pirembagan menika dipunrembag asiling panaliten ingkang sampun dipunandharaken ing nginggil. Prekawis ingkang dipunrembag inggih menika wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik sosial, saha cara mungkasi konflik sosial. Pirembagan prekawis-prekawis kasebut kaandharaken ing ngandhap.

1. Wujud Konflik Sosial ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*

Wujud konflik sosial ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika wonten maneka warna, antawisipun ngeyel, gumedhe, padudon, duka, ngaloke, ngancam, *perdebatan*, nudhuh, saha jothak. Saben wujud konflik sosial dipunandharaken ing ngandhap menika.

a. Ngeyel

Wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika nglampahi konflik sosial ingkang awujud ngeyel. Ngeyel wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* gadhah pangertosan, bilih salah satunggaling paraga boten saged dipuntuturi kaliyan paraga sanes, kepara panggah gugu pamanggihipun piyambak. Wujud konflik menika kalampahan dening paraga Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba. Dipuncariyosaken konflik sosial menika kalampahan nalika Dhokter Sasmito taksih alit. Wujud konflik sosial ngeyel dipunandharaken ing ngandhap menika.

Dhokter mudha iku kelingan jaman cilikane. Ibune ora nate marengake dheweke dolanan bal-balan merga kuwatir yen kegaprak kancane. Pawakane Sasmito cilik pancen kaya ora mitayani. Nanging, satemene dheweke iku pengkuh, sehat. Biyen dheweke kudu nyolong-nyolong nglimpekke ibune yen arep bal-balan karo kanca-kancane. Nanging ora pisan pindho Bu Praba ngonangi putra ragile iku mulih saka dolan kanthi sandhangan gluprut lemah reget banget.

“Saka ngendi, Sas? Pitakone ibune ajeg kereng yen mrangguli sesawangan kang kurang resep iku” (IIG : kaca 39-40)

Nalika Dhokter Sasmito ningali gladhen bal-balan Gundhul kaliyan kanca-kancanipun, Dhokter Sasmito kemutan jaman alit. Rumiya Dhokter Sasmito ugi

boten dipunparengaken dolanan bal-balan kaliyan Bu Praba. Nalika taksih alit, pawakanipun Dhokter Sasmito menika katingal boten pengkuh, ananging sejatosipun Dhokter Sasmito sehat-sehat kemawon. Saking menika Bu Praba boten paring idin Dhokter Sasmito dolanan bal amargi kuwatos Dhokter Sasmito samangke kenging menapa-napa. Manggihi kawontenan menika Dhokter Sasmito kedah nglimpe Bu Praba anggenipun badhe bal-balan kaliyan kanca-kancanipun.

Dhokter Sasmito rumaos dolanan bal menika boten mbebayani, langkung malih Dhokter Sasmito remen bal-balan satemah kedah nglimpe Bu Praba bilih kepengin bal-balan. Sikapipun Dhokter Sasmito ingkang boten nindakaken menapa ingkang dados wewaleripun Bu Praba menika nedahaken bilih Dhokter Sasmito alit ngeyel. Prekawis ngeyel menika ingkang dadosaken konflik antawisipun Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba. Langkung malih Bu Praba asring ngonangi Dhokter Sasmito bibar saking bal-balan. Bu Praba saged ngonangi Dhokter Sasmito saking sandhanganipun Dhokter Sasmito ingkang reged kenging siti. Manggihi Dhokter Sasmito ingkang bibar bal-balan Bu Praba malih duka. Prekawis Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba nalika alit menika kalebet wujud konflik sosial ngeyel.

Saking menika saged dipunmangertosi bilih ingkang nedahaken Dhokter Sasmito ngeyel menika nalika nglimpe Bu Praba. Pawadan ingkang murugaken kawontenan konflik ngeyel amargi Dhokter Sasmito nalika alit boten dipunparengaken dolanan bal kaliyan Bu Praba, ananging Dhokter Sasmito ngeyel lajeng nglimpe Bu Praba menawi badhe bal-balan. Manggihi kawontenan menika Bu

Praba ingkang asring ngonangi Dhokter Sasmito bal-balan lajeng malih duka. Menawi Bu Praba sampun duka, Dhokter Sasmito trima mendel kemawon, boten wantun wangsulan menapa-napa. Mendel kemawon menika ugi dadosaken cara mungkasi wujud konflik ngeyel antawisipun Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba. Saking tigang prekawis inggih mneika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngeyel menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

b. Gumedhe

Gumedhe inggih menika umuk, utawi ngunggulaken dhiri piyambakkipun, saged ugi ngunggulaken barang utawi bandha ingkang dipungadhahi. Gumedhe inggih menika salah satunggaling wujud konflik sosial ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*. Paraga ingkang nglampahi wujud konflik sosial gumedhe inggih menika Gundhul kaliyan Harso. Wujud konflik sosial gumedhe dipunandharaken ing ngandhap menika.

“Ndhul, suk tanggal rongpuluh tim e dhewe arep jajal karo tim Karangsari. Kowe tak dhapuk dadi kiper ya!” ujare Harso nalika sore iku arep padha dolanan bal.

“Apa? Kiper? Gah...!!!” Gundhul langsung sewot. “Aku dilahirkan sebagai penyerang, ujung tombak! Main kok mung trima dadi kiper, ora seni!” (IIG : kaca 4)

Wicantenan ing nginggil menika antawisipun Harso kaliyan Gundhul. Kedadosan menika nalika PS Kranji badhe tandhing bal kaliyan Tim Karangsari, ananging dereng wonten ingkang dados kiper. Saking menika, Harso, pelatih PS

Kranji dhapuk Gundhul minangka kiper ananging, Gundhul boten purun menawi dipundadosaken kiper. Gundhul rumaos piyambakipun langkung cocog menawi dipundadosaken minangka *penyerang*.

Sikapipun Gundhul menawi dipuntingali saking wicantenan ing nginggil kalebet wujud konflik sosial gumedhe, amargi Gundhul ngunggulaken dhiri piyambakipun. Indikatoripun menawi Gundhul gumedhe wonten ing wicantenan ngandhap menika.

“Aku dilahirkan sebagai penyerang, ujung tombak! Main kok mung trima dadi kiper, ora seni!”

Saking menika saged katingal bilih Gundhul sampun ngunggulaken dhiri piyambakipun. Gundhul rumaos bilih piyambakipun dipunlairaken minangka *penyerang*, minangka *ujung tombak* ing donyaning bal-balan, satemah boten cocog menawi main bal namung cekap dados kiper. Miturutipun Gundhul dados kiper menika boten seni, ateges boten wonten seninipun, boten wonten tantangannipun anggenipun bal-balan. Gundhul boten purun nampi dhapukanipun saking Harso kanthi wangsulan ingkang wosipun ngunggulaken dhiri piyambakipun. Wonten malih wicantenan ingkang nedahaken bilih Gundhul gumedhe satemah boten purun dipundadosaken kiper.

“Wih... wih... lha nek kabeh duwe panemu kaya kuwi teneh ora ana sing gelem dadi kiper. Njur sapa sing kudu njaga gawang?”

Gundhul kukur-kukur sirahe sing tanpa rambut. “H a-ah ya... teneh gawange mlompong. Pancen ya kudu ana sing gelem dadi kiper, ning sing jelas dudu aku!” ujare kemaki. (IIG : kaca 4)

Saking wicantenan ing nginggil ugi dipunmangertosi bilih Gundhul tetep boten purun dados kiper sinaosa Harso sampun paring pangerten kangge Gundhul. Gundhul kepara langkung gumedhe, amargi piyambakipun sampun mangertos bilih kedah wonten ingkang dados kiper, ananging Gundhul kepara negesaken bilih piyambakipun boten purun dados kiper.

Jumbuh saking sedaya andharan wau ingkang dadosaken pawadan saking wujud konflik sosial guemdhe inggih menika Gundhul boten purun dipundhapak dados kiper. Lajeng saking dhapukan dados kiper menika Gundhul nedahaken bilih piyambakipun gumedhe kanthi nolak dhapukan dados kiper langkung malih ngungkulaken dhiriniun piyambakipun. Saking menika nuwuhaken konflik antawisipun Gundhul kaliyan Harso ingkang dhapak Gundul dados kiper. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflik inggih menika kanthi paring andharan kangge Gundhul. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik gumedhe menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung sae bilih wicantenanipun anggenipun Harso paring andharan kangge cara mungkasi konflik menika dipuntambah supados saged mungkasi konflik kanthi sae.

c. Padudon

Padudon inggih menika sulaya ing wicantenan awujud cekcok antawisipun kalih tiyang utawi langkung. Padudon ugi kalebet salah satunggaling wujud konflik sosial ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah *Idam-idhamane Gundhul* menika. Paraga ingkang ngalampahi wujud konflik sosial padudon inggih menika Gundhul kaliyan kanca-kancanipun saha Gundhul kaliyan Mbok Paini. Wujud konflik sosial padudon ingkang kapisan menika wicantenan antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun, dipunandharaken ing ngandhap menika.

Harso sing mumet. Saben nemtokke posisi kiper kok mesti dadi repot. Kabeh kepengin dadi penyerang, kepengin ngegolke gawange mungsuh. Dadine iren “Abi kuwi wae sing ngiperi. Nek Abi cocog wong jangkung angklung-angklung!” Gundhul ngusulke Abi kang pawakane pancen dhuwur. Sing diusulke kipa-kipa.

“Emoh, nek adu pinalti njur kalah, mengko aku sing disalahke. Wegah!”

“Sunu wae!” Ana swara usul

“Emoh” wangsulane kang diusulke

“Thole...!”

“Wegah!”

“Agus, Agus mesthi gelem!”

“Soriii!!!” (IIG : kaca 4-5)

Wicantenan ing nginggil antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun nalika badhe nemtokaken sinten ingkang cocog dipundadosaken kiper. Harso, pelatihipun PS Kranji, dipundamel mumet amargi kepara sami padudon piyambak. Boten wonten ingkang purun dados kiper, sedaya kepingin dados penyerang supados

saged ngegolaken bal ing gawang mungsuh. Prekawis menika dadosaken iren antawisipun pemain.

Gundhul ingkang wiwit kapisan dipundhapak dados kiper kaliyan Harso, ananging boten purun, lajeng ngusulaken Abi ingkang dados kiper. Miturutipun Gundhul, Abi cocog dipundadosaken kiper amargi pawakanipun Abi ingkang langkung inggil piyambak tinimbang kanca-kanca sanesipun.

“Abi kuwi wae sing ngiperi. Nek Abi cocog wong jangkung angklung-angklung!” Gundhul ngusulke Abi kang pawakane pancen dhuwur.

Sing diusulke kipa-kipa.

“Emoh, nek adu pinalti njur kalah, mengko aku sing disalahke. Wegah!”

Ananging Abi, ingkang dipunusulaken, boten purun, amargi ajrih bilih samangke adu pinalti lajeng kalah, sedaya sami nyalahaken Abi. Saking menika lajeng wonten ingkang ngusulaken Sunu, ananging Sunu nolak usulan menika. Wonten malih ingkang nyebataken Thole ingkang dados kiper, ananging Thole ugi boten purun menawi dipundadosaken kiper. Pungkasan wonten usulan supados Agus ingkang dados kiper, ananging Agus ugi nolak tanpa menggalih usulan wau.

Wicantenan antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun menika nedahaken wujud konflik sosial padudon, amargi sedaya sami boten purun menawi dipundadosaken kiper. Saking menika ugi saged dipunmangertosi bilih pawadan ingkang dadosaken padudon antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun menika boten wonten ingkang purun dados kiper. Lajeng cara mungkasi konflik padudon

menika, Syahroni paring sayembara dados kiper ingkang samangke wonten bebingahipun. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik padudon menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

Kaping kalih wujud konflik sosial padudon antawisipun paraga Gundhul kaliyan simbokipun, Mbok Paini. Padudon menika konflik antawisipun Ibu kaliyan putranipun. Indikatoripun kados ing ngandhap.

“Mbok... maksude Simbok... aku ora oleh dolanan bal maneh?” Gundhul nyawang biyunge kanthi lemes.

“Iya, ora oleh!” wangsulane Mbok Paini thok leh.

“Kok ora oleh?”

“Kowe wis ngrasakke dhewe nek bal-balan kuwi gedhe bebayane. Ndhul, kowe ki ora kapok apa piye? Wong wis nemahi kacilakan kaya mengkono kok ora kapok!” srengene Mbok Paini. (IIG : kaca 23)

Saminggu sasampunipun Gundhul semaput ing tetandhingan bal mungsuh Tim Karangsari, Gundhul dipuntiliki kaliyan kanca-kancanipun. Rumaos sampun sehat, Gundhul badhe tumut latihan bal malih, sinaosa sampun dipunalangi kaliyan Harso. Mangertosi bilih Gundhul tetep badhe tumut latihan bal, Mbok Paini lajeng ngendika marang Gundhul bilih piyambakipun boten marengaken Gundhul bal-balan malih. Miturutipun Mbok Paini bal-balan menika ageng bebayanipun, menapa malih Gundhul sampun nate manggihi kacilakan ing satengah tetandhingan bal. Mbok Paini kuwatos bilih samangke Gundhul manggihi kacilakan malih.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wicantenan antawisipun Gundhul kaliyan Mbok Paini menika wujud saking konflik sosial padudon. Pawadan ingkang dadosaken padudon menika amargi Mbok Paini nglarang Gundhul bal-balan malih. Lajeng samangke dipunwonteni cara mungkasi konflik padudon menika kanthi Gundhul ngancam Mbok Paini. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik padudon menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

d. Ngaloke

Ngaloke menika salah satunggaling wujud konflik sosial ingkang wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*. Ngaloke inggih menika nalika paraga ngarani utawi paring pamanggih miturutipun piyambak dhateng paraga sanes. Ngaloke saged nglarani manahipun tiyang sanes amargi, menapa ingkang dipunloke menika dereng tamtu leres. Wujud konflik ngaloke dipunlampahi paraga Gundhul kaliyan kancanipun, Kirjo.

“Nek kabeh dha ora gelem dadi kiper, aku wae sing ngiperi, ndak ora sida main!”

“Kowe Jo?” aloke Gundhul karo mendelik, “Teneh kebobolan selawe!”

“Jeneh dha nganyelke, dikon dadi kiper ora ana sing gelem, bareng aku saguh malah dha ngenyek!” genenge Kirjo karo kukur pipine kang ndadak dadi gatel. (IIG : kaca 5-6)

Wicantenan ing nginggil kadadosan nalika anggota PS Kranji nembe pados pemain ingkang purun dados kiper, ananging prekawis menika dadosken iren antawisipun anggota PS Kranji, amargi boten wonten ingkang purun dados kiper. Manggihi kawontenan menika, Kirjo lajeng saguh dados kiper. Kirjo saguh dados kiper amargi sumelang samangke boten siyos main bal menawi boten wonten ingkang purun dados kiper. Ananging Gundhul menika boten remen saha boten pitados bilih Kirjo ingkang dados kiper. Gundhul lajeng ngaloke Kirjo bilih samangke Kirjo dados kiper saged kegolan dumugi selawe. Miturutipun Gundhul PS Kranji saged nemahi kalah anggenipun tetandhingan, amargi Kirjo ingkang ngiperi. Saking menika saged dipunmangertosi bilih sikapipun Gundhul menika kalebet wujud konflik sosial ngaloke.

Saking andharan wau saged dipunmangertosi wangsulanipun Gundhul menika nedahaken wujud konflik sosial ngaloke. Gundhul ngaloke Kirjo ingkang saguh dados kiper. Lajeng pawadan ingkang daodsaken konflik ngaloke inggih menika Kirjo ingkang nyaguhi dados kiper amargi boten wonten ingkang purun dados kiper. Sasampunipun wonten ugi cara mungkasi konflikipun inggih menika Kirjo boten rumaso serik kaliyan Gundhul ingkang sampun ngaloke piyambakipun. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngaloke menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung saking

menika sampun leres bilih wonten tiyang ingkang ngaloke menika prayoganipun boten serik kaliyan tiyang ingkang ngaloke.

Kaping kalih wonten malih wujud konflik sosial ngaloke ingkang dipunlampahi paraga Yatno kaliyan Yadi. Andharanipun ing ngandhap menika.

“Biasa, sami dolan. Ragile nembe tilem ditiar emake blanja teng warung kidul mriku,” wangsulane Yatno tetep durung bisa ngilangke rasa sungkane arep ngoko-ngokonan wae.

“Wah, sembrana tenan kowe ki, No! Anakmu ragil ki umure lagi setaun ta kok mboktingal ijen maca koran neng nggone tangga?” aloke Yadi srengen. (IIG : kaca 51-52)

Wicantenan ing nginggil kalampahan nalika Yadi kaliyan Dhokter Sasmito nembe dolan ing dalemipun Yatno. Wiwitipun Yatno mangsuli pitakenan saking Dhokter Sasmito ingkang nyuwun pirsawonten pundi putra-putranipun Yatno, amargi dalemipun katingal sepi. Lajeng Yatno mangsuli bilih putranipun ingkang ragil nembe tilem, ananging dipuntilar garwanipun Yatno ing warung. Saking wangsulanipun Yatno lajeng Yadi ngaloken Yatno, bilih Yatno menika sampun sembrana. Miturutipun Yadi, Yatno sampun sembrana amargi nalar putranipun Yatno ingkang nembe satunggal taun menika tilem ing dalemipun piyambakan, menapa malih kalihan Yatno ugi dipuntilar maos koran ing dalemipun tangga.

Saking andharan ing nginggil wangsulanipun Yadi menika ingkang nedahaken wujud konflik sosial ngaloke. Pawadan ingkang dadosaken konflik menika amargi Yadi boten sarujuk, saha boten remen bilih Yatno nalar putranipun

ingkang nembe satunggal taun. Lajeng cara mungkasi konflik ing nginggil menika Yatno paring andharan dhateng Yadi. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngaloke menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung sae bilih wicantenan ingkang nedahaken konflik menika dipuntambah.

e. Duka

Wujud konflik sosial salajengipun menika duka. Duka inggih menika nalika paraga ngedalaken raos boten remen kaliyan tingkah laku utawi ngendikanipun paraga sanes ingkang boten trep kaliyan pamanggihipun piyambak, satemah dadosaken duka utawi muring. Wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika dipunpanggihi wujud konflik sosial duka.

“Lik...,” Harso kepengin njelaske masalah kang satemene marang biyunge Gundhul iku.

“Apa? Kowe arep kandha apa? Arep ngguroni aku nek sing dialami Gundhul kuwi merga kacilakan wae? Kowe arep ngomong nek kacilakan iku bisa dumadi ing ngendi wae, ora mung neng lapangan bal thok? Iya?!” (IIG : kaca 23-24)

Prekawis ing nginggil menika nyariosaken nalika Mbok Paini boten paring idin malih anggenipun Gundhul bal-balan, amargi Gundhul nembe mawon nemahi kacilakan. Lajeng, Harso, minangka pelatih PS Kranji badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun kenging menapa Gundhul saged nemahi kacilakan. Harso badhe ngandharaken menika, ananging dereng ngantos Harso ngandharaken

prekawisipun, Harso sampun dipunsentak dening Mbok Paini. Mbok Paini rumaos badhe dipuntuturi kaliyan Harso, ingkang langkung enem saking piyambakipun. Miturutipun Mbok Paini Harso namung badhe paring piwulang dhateng piyambakipun, bilih kacilakan menika saged kadadosan ing pundi kemawon, boten namung ing lapangan bal kemawon.

Jumbuh saking andharan menika saged dipunmagertosi bilih wangsulanipun Mbok Paini menika duka. Pawadan ingkang dadosaken Mbok Paini duka inggih menika amargi Harso ingkang badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun, ananging Mbok Paini nginten Harso badhe nuturi piyambakipun. Lajeng cara mungkasi konflik duka menika Harso trima ngalah. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik duka menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

f. Ngancam

Ngancam utawi paring ancaman inggih menika damel ajrih mawi cara ngendikaken maksud kangge damel sisah, utawi kacilakanipun tiyang sanes. Wujud konflik sosail kanthi cara ngancam menika ugi dipunpanggihi ing wacan bocah *Idham-idahamne Gundhul*, kalampahan dening paraga Gundhul kaliyan Mbok Paini.

“Nek aku ora entuk bal-balan, aku wegah madhang, mogok makan. Senajan Bapak karo Simbok meksa-meksa aku kon madhang, aku tetep wegah.”
Mripate Mbok Paini mbalalak krungu kojahe anake lanang. “Kowe ngancam Simbok, Ndhul?”

*“Iya, aku ngancam Simbok! Idham-idhamanku kawit biyen arep ambyur neng olahraga iki. Nek Simbok ora ngolehke, padha wae simbok mateni aku!”
Kandhane Gundhul wani. (IIG : kaca 25)*

Wicantenan ing nginggil nedahaken bilih Gundhul paring ancaman dhateng simbokipun piyambak, amargi Mbok Paini boten marengaken Gundhul main bal malih. Gundhul ngancam Mbok Paini bilih piyambakipun boten pareng malih bal-balan, Gundhul ugi boten purun maem. Mbok Paini kados boten pitados bilih Gundhul ngancam simbokipun piyambak. Lajeng Mbok Paini mesthekaken kaliyan Gundhul, menapa Gundhul temenan ngancam simbokipun piyambak. Tanpa ragu, Gundhul mangsuli pitakenanipun Mbok Paini kanthi manteb. Gundhul ngantos wantun ngancam Mbok Paini amargi Gundhul sampun wiwit riyin badhe temenan ing olahraga bal-balan menika. Miturutipun Gundhul bilih simbokipun piyambak boten paring idin main bal malih, menika sami ugi kaliyan Mbok Paini mejahi Gundhul.

Gundhul ngendika dhateng Mbok Paini badhe *mogok makan* bilih Mbok Paini boten marengaken Gundhul bal-balan malih. Wangsulipun Gundhul menika nedahaken wujud konflik ngancam. Pawadan ingkang murugaken konflik inggih menika Gundhul boten saged nampi bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul bal-balan malih. Salajengipun cara mungkasi konflik menika Mbok Paini namung kendel kemawon. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngancam menika kirang leres, amargi antawisipun wujud konflik kaliyan pawadanipun sampun leres, ananging anggenipun cara

mungkasi konflikipun menika kirang dialog utawi kirang wicantenan saha kedahipun boten namung kendel kemawon.

g. *Perdebatan*

Wujud konflik sosial *perdebatan* menika wujud konflik ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*. *Perdebatan* inggih menika aben pamanggih gayut kaliyan satunggal perkawis, antawisipun kalih paraga utawi langkung. *Perdebatan* saking tembung lingga *debat*, ingkang ateges pirembagan utawi *pertukaran pendapat* ngengingi satunggal perkawis, kanthi maringi pawadan-pawadan kangge *mempertahankan* pamanggihipun piyambak-piyambak. Ing *Perdebatan* menika wonten pawadan kangge ngiyataken pamanggih supados boten saged dipunsangkal. Wujud konflik *perdebatan* ing wacan bocah *Idam-idhamane Gundhul* dipunandharaken ing ngandhap menika.

“Abot piye ta Ron? Iki ora ana sesambungane karo kas kanggo gizi kang pancen wis tipis. Aku saguh nggoleke sponsor kang mligi kanggo Gundhul.”

“Iku bakal nelakake masalah, Har. Nek kowe nukokke sepatu kanggo Gundhul, bocah-bocah liyane mesthi padha meri. Bab iku bakal nuwuhake perkara kang ora entheng. Awake dhewe ora bakal bisa nukokke sepatu kanggo bocah sak klub kabeh. Iya ta?”

“Aku njanjeni Gundhul iku yen dheweke dipilih mlebu seleksi tingkat kecamatan. Yen ana sing meri, awake dhewe isa menehi pangerten yen sapa sing berprestasi layak entuk hadiah kang murwat. Dadi bab iku malah bias dadi panjurung tumrap sapa wae supaya bisa tambah semangat anggone nggayuh prestasi.”

“Nek ora mung Gundhul thok sing bisa dipilih seleksi, apa uga bakal diwenahi sepatu?” (IIG : 33-34)

Wicantenan ing nginggil menika antawisipun Harso kaliyan Syahroni. Harso nyariosaken pamanggihipun dhateng Syahroni, menawi badhe madosaken *sponsor* mligi kangge Gundhul kemawon, ancasipun inggih menika kangge numbasaken sepatu Gundhul. Harso gadhah pamanggih mekaten wau sasampunipun mangertos kahananipun Gundhul. Gundhul cariyos dhateng Harso bilih Gundhul menika kuwatos kapilih mlebet ing Tim Kecamatan amargi boten gadhah sepatu. Mila, Harso lajeng kepingin madosaken *sponsor* sepatu mligi kangge Gundhul, amargi Harso ugi mangertos bilih Gundhul menika sae saha temen anggenipun main bal. Saking menika Harso menggali badhe pados *sponsor* mligi kangge Gundhul, ananging Syahroni boten sarujuk kaliyan pamanggihipun Harso menika.

Miturutipun Syahroni pamanggihipun Harso menika kepara saged ngawontenaken prekawis sanes. Miturut pamanggihipun Syahroni, *sponsor* sepatu mligi kangge Gundhul menika namung damel iren kemawon, langkung saking menika piyambakipun ugi rumaos boten saged bilih mundhutaken sepatu kangge sedaya anggota PS Kranji. Harso lajeng paring andharan bilih sepatu kangge Gundhul menika namung dipunsaguhi Harso menawi Gundhul kapilih saged mlebet Tim Kecamatan. Salajengipun mitrut Harso malih, sepatu kangge Gundhul menika kepara saged dados panjurung kangge anggota sanes supados berprestasi, amargi sinten ingkang berprestasi badhe angsal bebingah. Ananging Harso kesupen bilih samangke boten namung Gundhul ingkang kapilih tumut Tim Kecamatan ugi kedah dipunpadosaken sepatu supados boten dadosaken iren.

Satemah saged dipunmangertosi bilih prekawis menika Harso kaliyan Syahroni nedahaken wujud konflik *perdebatan* amargi wonten pawadan ingkang ngiyataken pamanggihipun piyambak-piyambak. Salajengipun pawadan ingkang murugaken konflik *perdebatan* menika beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syahroni bab *sponsor* mligi kangge Gundhul. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflikipun inggih menika Dhokter Sasmito ingkang saguh badhe biyantu pados dana. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

Kaping kalih taksih wujud konflik sosial *perdebatan* saking paraga Syahroni kaliyan Harso malih. Andharanipun ing ngandhap menika.

“Ya kudu digolekke dana maneh, Har. Awake dhewe kudu mubeng maneh golek dhonatur anyar. Mengko bengi tak ampiri, ya! Kowe ora lunga, ta?”

“Arep neng nggone sapa?”

“Aku entuk informasi saka Sunu, jare omah anyar sing dibangun kulon omahe Sunu kae wis dinggoni. Ketokke wong sugih saka kutha kuwi wonge apikan. Pas kenalan neng omahe Sunu, Pak Lukman sing pensiunan pegawe Bank iku nggawa oleh-oleh ayam goreng wutuh. Piye yen mengko bengi awake dhewe mrana? Kowe setuju, Har?”

Harso meneng sedhela, sajak mikir. Ora suwe dheweke kandha, “Apa ora isin, Ron? Wong anyar kok dijaluki dana. Mbok liyane wae!”

Syahroni radha kaget krungu kandhane Harso. Babar pisam dheweke ora mikir bab iku. Mula rada sawetara dheweke malah mung ndeleleg karo ngawaske Harso. “Nek awake dhewe niat arep kenalan ya ra papa!” cepet-cepet Harso nyambung gunem weruh mitrane katon shock krungu kojahe. (IIG : kaca 31-32)

Syahroni kaliyan Harso, minangka pengurus PS Kranji, nembe ngrembag bab dana kas ingkang sampun kantun sekedhik. Lajeng Syahroni ngandharaken pamanggihipun supados pados donator enggal. Syahroni ngusulaken pados dana ing dalemipun Pak Lukman, amargi Syahroni dipuncariyosi Sunu bilih Pak Lukman menika tiyang sugih, pindahan saking kitha. Syahroni menggalih bilih Pak Lukman ingkang tiyang enggal menika tiyang ingkang trep kangge dipunsuwuni dana, ananging Harso boten sarujuk kaliyan pamanggihipun Syahroni. Harso rumaos lingsem menawi kedah nyuwun dana saking tiyang enggal.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil *perdebatan* antawisipun Syahroni kaliyan Harso dipuntedahaken ing wangsulanipun Harso ingkang ngajak Syahroni pados dana ing sanesipun tiyang enggal. Pawadan ingkang murugaken *perdebatan* inggih menika wonten beda pamanggih antawisipun Syahroni kaliyan Harso bab pados *sponsor*. Lajeng cara mungkasi *perdebatan* inggih menika Harso paring pamanggih ingkang langkung wicaksana dhateng Syahroni. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

Kaping tiga wujud konflik sosial *perdebatan* antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni. Andharanipun ing ngandhap menika.

Kanthi sangu ati dheg-dhegan, bengi iku uga Syahroni karo Harso merlokke nemoni Pak Kardi. Sabisa-bisane Syahroni menahi pangerten marang Pak Kardi supaya ngidini Agus melu gabung Tim Kecamatan.

“Kula kalih Harso sing nanggung, Lik nek ngantos Agus pasinaonipun anjlog!” ujare Syahroni manteb.

“Nanggung sing kepiye maksudmu? Nanggung kerugian? Mengko nek biji-bijine Agus anjlog, terus aku mbok tomboki dhuwit? Ngono pa karepmu?” Pak Kardi nambong. (IIG : kaca 67)

Syahroni kaliyan Harso ingkang sampun mangertos bilih Agus boten angsal idin tumut Tim Kecamatan badhe paring andharan dhateng Pak Kardi. Syahroni ugi Harso, minangka pengurus PS Kranji, badhe tanggel jawab menawi Agus pasinaonipun ing sekolah boten sae sadungnipun tumut Tim Kecamatan. Sejatosisipun Syahroni badhe ngandharaken bilih tumut Tim Kecamatan menika boten ganggu anggenipun Agus sekolah, amargi Pak Kardi, Bapakipun Agus, boten paring idin Agus tumut Tim Kecamatan. Ananging tanggel jawabipun Syahroni dipunwastani sanes dhateng Pak Kardi. Miturutipun Pak Kardi bilih samangke pasinaonipun Agus boten sae badhe dipunlintu arta dening pengurus bal-balan. Wasana Pak Kardi boten ewah pamanggihipun.

Saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wangsulanipun Pak Kardi menika ingkang nedahaken wujud konflik *perdebatan*. Pawadan ingkang murugaken inggih menika beda pamanggih antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni bab tumut Tim Kecamatan. Lajeng cara mungkasi konflikipun inggih menika Syahroni kendel kemawon. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika kurang leres, amargi antawisipun wujud konflik kaliyan pawadanipun menika sampun jumbuh ananging cara mungkasi konflikipun kedahipun boten namung kendel kemawon.

h. Nudhuh

Nudhuh inggih menika nunjuk utawi ngarani bilih tiyang tumindak kirang becik. Wonten wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* dipunpanggihi wujud konflik sosial nudhuh. Andharanipun ing ngandhap menika.

*“Aku ora nglindur, ora mimpi. Iki Mbok, aku duwe dhuwit seket ewu!”
Gundhul nuduhake dhuwit kang ana ing jero amplop. “Iki mau sing maringi
pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Jarene Mas Harso, aku entuk nraktir
Simbok karo Bapak jajan sate nggone Pak Atmo!”*

*Mbok Paini kamitenggengen weruh dhuwit kang digawa Gundhul. Wadon
setengah tuwa iku malah wedi ngerti anake nyekel dhuwit semono akehe.*

*“Ndhul... kowe nyolong dhuwite sapa? Balekna, Le, aja seneng lelemeran!
Ya ben awake dhewe mlarat, sing penting jujur ya, Le! Ayo balekna dhuwit
kuwi!” swarane Mbok Paini ndhredheg. (IIG : kaca 75)*

Gundhul manahipun bungah sanget nalika mangertos bilih dipunparingi *uang saku* saking pengurus Tim Kecamatan. Saking arta menika Gundhul badhe mundhutaken Bapak kaliyan Simbokipun sate menda ing warungipun Pak Atmo. Menika salah satunggaling idham-idhamanipun Gundhul menawi gadhah arta. Mbok Paini ingkang mangertosi Gundhul nyekel arta kathah kepara rumaos ajrih. Tanpa dipunpenggalih malih, Mbok Paini nudhuh Gundhul bilih mendhet artanipun tiyang sanes saha dhawuh supados arta menika dipunwangsulaken. Saking prekawis menika dipunmangertos bilih sikapipun Mbok Paini menika kalebet wujud konflik sosial nudhuh. Mbok Paini sampun mastani Gundhul mendhet artanipun tiyang sanes.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi saking wangsulaniipun Mbok Paini menika ingkang nedahaken wujud konflik nudhuh.

Pawadan ingkang murugaken inggih menika Mbok Paini boten pitados Gundhul angsal arta seket ewu saking saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Lajeng cara mungkasi konflikipun inggih menika gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini bilih piyambipun boten mendet artanipun tiyang sanes. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik nudhuh menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

i. Jothak

Jothak inggih menika salah satunggaling wujud konflik sosial nalika salah satunggaling paraga boten purun ngaruh-aruhi paraga sanes, utawi ngenengke paraga sanes, amargi antawisipun paraga gadhah prekawis ingkang dereng dipunpungkasi. Andharanipun ing ngandhap menika.

Nanging tembang-tembang kamulyan kang ngumandhang ing dhadhane Gundhul iku ujug-ujug ilang ngono wae nalika mlebu kelas dheweke weruh Agus lungguh nglamun ing kursine. Preamble kang suntrut wis bisa dadi pratandha yen atine lagi kegubel dening masalah kang gawe susah.

“Gus...,” Gundhul njejeri lungguh mitrane kuwi.

“A..na a..pa, Gus?” pitakone Gundhul alot. Gulune kaya keseselen watu saengga tembung anga rep diucapake dadi angel metune saka lathi.

Agus ora wangsulan. Tanpa nyuwara apa-apa malah banjur ngadeg nglungani, metu saka kelas. Sepisan maneh dhadhane Gundhul krasa lara, kaya dijojoh alu. (IIG : kaca 80-81)

Wujud konflik sosial jothak ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* kalampahan dening paraga Gundhul kaliyan kancanipun, Agus. Gundhul ingkang

nembe kemawon dugi sekolah, nalika mlebet kelas sumerep Agus ngalamun ing kursinipun. Katon katingal bilih Agus nembe nandhang prekawis ingkang damel sisah. Gundhul nyedaki Agus lajeng aruh-aruhi Agus, ananging Agus boten wangsulan menapa-napa kepara medhal saking kelas, nglungani Gundhul. Saking prekawis ing nginggil dipunmangertosi bilih sikapipun Agus menika jothak Gundhul, amargi Agus sampun ngenengke Gundhul.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil sikapipun Agus ingkang mendel kemawon lajeng nglungani Gundhul menika nedahaken bilih agus jothak Gundhul. pawadan ingkang murugaken inggih menika Agus cuwa manahipun amargi boten pareng tumut Tim Kecamatan kaliyan Pak Kardi, lajeng Agus dados iren kaliyan Gundhul. cara mungkasi wujud konflik jothak wau, Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni kaliyan Harso. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik jothak menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

2. Pawadan ingkang murugaken konflik sosial

Wonten wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* wonten mapinten-pinten pawadan ingkang murugaken konflik sosial kados ingkang wonten ing *sub bab* asiling panaliten ing nginggil. Salajengipun pawadan ingkang murugaken konflik menika badhe kaandharaken ing ngandhap menika.

- a. Dhokter Sasmito alit, boten dipunparengaken dolanan bal

Menika pawadan ingkang murugaken saking wujud konflik sosial ngeyel ingkang dipunlampahi dening paraga Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba.

Dhokter mudha iku kelingan jaman cilikane. Ibune ora nate marengake dheweke dolanan bal-balan merga kuwatir yen kegaprak kancane. Pawakane Sasmito cilik pancen kaya ora mitayani. Nanging, satemene dheweke iku pengkuh, sehat. Biyen dheweke kudu nyolong-nyolong nglimpeke ibune yen arep bal-balan karo kanca-kancane. Nanging ora pisan pindhho Bu Praba ngonangi putra ragile iku mulih saka dolan kanthi sandhangan gluprut lemah reget banget. (IIG : kaca 39-40)

Nalika taksih alit, Dhokter Sasmito ingkang pawakipun alit boten angsal dolanan bal kaliyan Bu Praba. Bu Praba panci kuwatos bilih samangke Dhokter Sasmito nemahi kacilakan. Ananging Dhokter Sasmito boten mirengaken menapa ingkang dados wewaler saking Bu Praba, kepara Dhokter Sasmito ndhelik-ndhelik anggenipun badhe dolanan bal. Dhokter Sasmito kedah nglimpe Bu Praba menawi badhe bal-balan kaliyan kanca-kancanipun. Sinaosa Dhokter Sasmito sampun nglimpe Bu Praba ananging Bu Praba asring ngonangi Dhokter Sasmito bibar bal-balan. Bu Praba pirsu bilih dhokter Sasmito bibar bal-balan saking sandhanganipun ingknag reget kenging siti. Menawi sampun mekaten Bu Praba lajeng mangertos bilih Dhokter Sasmito nglimpe piyambakipun supados saged bal-balan kaliyan kanca-kancanipun. Menika wau pawadan ingkang murugaken Dhokter Sasmito ngeyel, satemah dadosaken Bu Praba duka.

Saking menika saged dipunmangertosi bilih ingkang nedahaken Dhokter Sasmito ngeyel menika nalika nglimpe Bu Praba. Pawadan ingkang murugaken kawontenan konflik ngeyel amargi Dhokter Sasmito nalika alit boten dipunparengaken dolanan bal kaliyan Bu Praba, ananging Dhokter Sasmito ngeyel lajeng nglimpe Bu Praba menawi badhe bal-balan. Manggihi kawontenan menika Bu Praba ingkang asring ngonangi Dhokter Sasmito bal-balan lajeng malih duka. Menawi Bu Praba sampun duka, Dhokter Sasmito trima mendel kemawon, boten wantun wangsulan menapa-napa. Mendel kemawon menika ugi dadosaken cara mungkasi wujud konflik ngeyel antawisipun Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba. Saking tigang prekawis inggih mneika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngeyel menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

b. Gundhul dipundhapak dados kiper, ananging boten purun

Pawadan menika ingkang murugaken wujud konflik sosial gumedhe. Kalampahan dening paraga Harso kaliyan Gundhul. Pethikan datanipun ing ngandhap menika.

Sore iku PS Kranji anggone latihan pindah neng lapangan pinggir desa merga arep tandhing karo tim njaban desa. Harso marani Gundhul sing katon lagi siap-siap latihan. Rekane Harso arep nembung Gundhul supaya ngiperi suk yen tandhing.

“Ndhul, suk tanggal rongpuluh tim e dhewe arep jajal karo tim Karangsari. Kowe tak dhapak dadi kiper ya!” ujare Harso nalika sore iku arep padha dolanan bal.

“Apa? Kiper? Gah...!!!” Gundhul langsung sewot. “Aku dilahirkan sebagai penyerang, ujung tombak! Main kok mung trima dadi kiper, ora seni!” (IIG : kaca 3-4)

Pethikan data ing nginggil ngandharaken bilih PS Kranji badhe tandhing bal mungsuh Tim Karangsari. Harso, minangka pelatih, dhapak Gundhul supados dados kiper. Harso lajeng marani Gundhul saperlu ngengken Gundhul ingkang dados kiper, ananging Gundhul ingkang dipundhapak dados kiper boten purun. Gundhul rumaos boten cocog piyambakipun dados kiper. Gundhul gumedhe piyambakipun saguh dados penyerang. Miturut pamanggihipun Gundhul menawi main bal namung dados kiper menika boten seni, boten wonten tantanganipun. Prekawis Gundhul ingkang boten purun dipundadosaken kiper menika ingkang murugaken wujud konflik sosial gumedhe. Gundhul gumedhe kaliyan Harso ingkang sampun dhapak Gundhul dados kiper. Gundhul raos gumedhe amargi piyambakipun boten saged nampi bilih namung dipundadosaken kiper kemawon.

Jumbuh saking andharan ing nginggil ingkang nedahaken Gundhul gumedhe satemah nuwuhaken konflik menika wangsulanipun Gundhul ingkang nolak dipundadosaken kiper kanthi ngungkulaken dhiri piyambaipun. Pawadan saking wujud konflik sosial guemdhe inggih menika Gundhul boten purun dipundhapak dados kiper. Lajeng saking dhapukan dados kiper menika Gundhul nedahaken bilih piyambakipun gumedhe kanthi nolak dhapukan daodos kiper langkung malih ngungkulaken dhiriniun piyambakipun. Saking menika nuwuhaken konflik

antawisipun Gundhul kaliyan Harso ingkang dhapak Gundul dados kiper. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflik inggih menika kanthi paring andharan kangge Gundhul. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik gumedhe menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung sae bilih wicantenanipun anggenipun Harso paring andharan kangge cara mungkasi konflik menika dipuntambah supados saged mungkasi konflik kanthi sae.

c. Boten wonten ingkang purun dados kiper

Pawadan salajengipun ingkang dadosaken padudon antawisipun anggota PS Kranji. Harso ngraosaken bingung piyambak menawi badhe nemtokaken sinten ingkang dados kiper. Pethikan datanipun ing ngandhap menika.

Harso kang anyel atine terus nyengklak pite tumuju omahe Syahroni. Harso kudu nemoni Syahroni kanggo ngomongke masalah iki.

Harso sing mumet. Saben nemtokke posisi kiper kok mesti dadi repot. Kabeh kepengin dadi penyerang, kepengin ngegolke gawange mungsuh. Dadine iren. “Abi kuwi wae sing ngiperi. Nek Abi cocog wong jangkung angklung-angklung!” Gundhul ngusulke Abi kang pawakane pancen dhuwur. Sing diusulke kipa-kipa.

“Emoh, nek adu pinalti njur kalah, mengko aku sing disalahke. Wegah!” (IIG : kaca 4)

Harso, minangka pelatih PS Kranji, badhe nemtokaken posisi kiper ingkang cocog. Boten angsal kiper kepara Harso anyel manahipun. Harso anyel amargi saben badhe milih posisi kiper mesthi kemawon nemahi prekawis. Sedaya anggota PS

Kranji kepingin dados penyerang ingkang ngegolke gawangipun mungsuh, boten wonten ingkang purun dados kiper. Harso ingkang sampun anyel amargi boten wonten ingkang dados kiper lajeng rumaos prelu kepanggih kaliyan Syahroni. Syahroni kedah mangertosi prekawis menika satemah wonten solusi kangge prekawis menika.

Kawontenanipun, sedaya anggota PS Kranji menika kepingin dados penyerang, menawi sampun mekaten dadosaken sami padudon antawisipun anggota. Dados kiper menika rumaosaipun Abi, anggota PS Kranji, ageng tanggel jawabipun, amargi bilih samangke wonten adu pinalti lajeng kalah ingkang dipunsalahaken menika kiper. Prekawis boten wonten ingkang purun dados kiper menika pawadan ingkang murugaken wujud konflik sosial padudon antawisipun anggota PS Kranji.

Wicantenan antawisipun Gundhul kaliyan aknca-kancanipun menika ingkang nedahaken wiwit konflik padudon. Saking menika ugi saged dipunmangertosi bilih pawadan ingkang dadosaken padudon antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun menika boten wonten ingkang purun dados kiper. Lajeng cara mungkasi koflik padudon menika, Syahroni paring sayembara dados kiper ingkang samangke wonten bebingahipun. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik padudon menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

d. Mbok Paini nglarang Gundhul main bal malih

Satunggal minggu sasampunipun Gundhul semapat ing tengahing tetandhingan bal, Gundhul rumaos sampun sehat malih. Lajeng Gundhul ugi sampun wantun nantang kanca-kancanipun tandhing bal. Gundhul sampun boten sabar badhe bal-balan malih, ananging wonten prekawis ingkang murugaken konflik, inggih menika jumbuh kaliyan andharan ing ngandhap.

Seminggu sawise kedadayan kuwi awake Gundhul wis krasa sehat tenan. Nalika kanca-kancane pada niliki, dheweke wis wani nantang latihan. “Rumangsamu kowe wis sehat, ning satemene awakmu durung kuwat. Wis ta, Ndhul, sabar dhisik!” Harso nyoba ngerih-rih Gundhul. “Harso bener, Ndhul!” ujug-ujug Mbok Paini njedhul saka njaba. “Kowe kudu sabar, ora latihan bal-balan. Ora mung sabar sawetara, ning sateruse!” (IIG : kaca 23)

Pethikan data ing nginggil menika ingkang murugaken padudon antawisipun Mbok Paini kaliyan Gundhul. Gundhul ingkang sampun rumaos sehat, sampun boten sabar badhe latihan bal malih. Harso ingkang tumut nileki Gundhul lajeng paring pangerten kangge Gundhul supados sabar rumiyin amargi Gundhul sejatosipun awakipun dereng kiyat. Saking menika Mbok Paini lajeng nyambung pangandikan. Mbok Paini ndhawuhi Gundhul supados sabar sateruse, inggih menika Gundhul kedah sabar boten bal-balan malih. Mbok Paini boten paring idin Gundhul bal-balan malih sasampunipun Gundhul nemahi kacilakan. Wewaleripun Mbok Paini menika pawadan ingkang murugaken wujud konflik padudon amargi Gundhul boten purun dipunwaler main bal.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wangsulanipun Mbok Paini ingkang ngengken Gundhul sateruse anggenipun bal-balan menika ingkang nedahaken wiwit konflik padudon. Pawadan ingkang dadosaken padudon menika amargi Mbok Paini nglarang Gundhul bal-balan malih. Lajeng samangke dipunwonteni cara mungkasi konflik padudon menika kanthi Gundhul ngancam Mbok Paini. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik padudon menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

e. Kirjo saguh dados kiper, amargi boten wonten ingkang purun dados kiper.

Nalika PS Kranji nembe ribut nemtokaken sinten ingkang cocog dados kiper, wonten ingkang saguh dados kiper. Prekawis menika jumbuh kaliyan pethikan data ing ngandhap.

“Wis... wis... wis... ra usah ribut!” Harso mbengok sora. “Nek ora ana sing gelem dadi kiper, apike rasida wae. Mengko aku tak ngomong karo Syahroni, dibatalke wae!”

“Ya aja ngono, Mas!” Kirjo cluluk. “Nek kabeh dha ora gelem dadi kiper, aku wae sing ngiperi, ndak ora main!” (IIG : kaca 5)

Harso badhe batalaken tetandingan PS Kranji mungsuh Tim Karangsari, amargi anggotanipun sami ribut piyambak-piyambak. Boten wonten ingkang purun ing posisi minangka kiper. Manggihi kawontenan menika, Kirjo saguh dados kiper.

Kirjo kuwatos samangke PS Kranji boten siyos tandhing bal. Ananging, prekawis menika kepara dadosaken pawadan ingkang murugaken wujud konflik ngaloke.

Wiwitipun konflik ngaloke menika nalika Gundhul ngaloke Kirjo ingkang saguh dados kiper. Lajeng pawadan ingkang daodsaken konflik ngaloke inggih menika Kirjo ingkang nyaguhi dados kiper amargi boten wonten ingkang purun dados kiper. Sasampunipun wonten ugi cara mungkasi konflikipun inggih menika Kirjo boten rumaso serik kaliyan Gundhul ingkang sampun ngaloke piyambakipun. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngaloke menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung saking menika sampun leres bilih wonten tiyang ingkang ngaloke menika prayoganipun boten serik kaliyan tiyang ingkang ngaloke.

- f. Yadi boten sarujuk menawi Yatno nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun

Pawadan menika ingkang murugaken Yadi ngaloke Yatno. Nalika Yadi kaliyan Dhokter Sasmito rawuh ing dalemipun Yatno lajeng manggihi kawontenan kados ing pethikan data menika.

“Wis ta, aja sungkan-sungkan karo aku! Eh, endi buntut-buntutmu kok sepi?”
“Biasa, sami dolan. Ragile nembe tilem ditilar emake blanja teng warung kidul mriku,” wangsulane Yatno tetep durung bisa ngilangke rasa sungkane arep ngoko-ngokonan wae.

“Wah, sembrana tenan kowe ki, No! Anakmu ragil ki umure lagi setaun ta kok mboktingal ijen maca koran neng nggone tangga?” aloke Yadi srengen. (IIG : kaca 52)

Pethikan data ing nginggil menika nalika Yadi ngaloke Yatno sembrana. Yadi ingkang nembe mertamu ing dalemipun Yatno kraos sepen. Lajeng Yadi nyuwun pirsa wonten pundi putra-putanipun Yatno. Yatno mangsuli pitakenanipun Yadi, bilih putranipun sami dolan saha putra ingkang ragil nembe tilem dipuntilar Emakipun wonten warung. Manggihi kawontenan bilih putra ragilipun Yatno ingkang tilem nembe kemawon dipuntinggal piyambakan ing dalem lajeng Yadi tansah ngaloken Yatno. Yadi ngalokaken Yatno amargi boten remen kaliyan sikapipun Yatno ingkang nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun, tilem ing dalem piyambak. Yatno boten jagi putranipun ingkang nembe tilem kepara dipuntilar maos koran wonten ing tangganipun.

Saking andharan ing nginggil wangsulanipun Yadi menika ingkang nedahaken wujud konflik sosial ngaloke. Pawadan ingkang dadosaken konflik menika amargi Yadi boten sarujuk, saha boten remen bilih Yatno nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun. Lajeng cara mungkasi konflik ing nginggil menika Yatno paring andharan dhateng Yadi. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngaloke menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten

gegayutanipun. Langkung sae bilih wicantenan ingkang nedahaken konflik menika dipuntambah.

g. Harso badhe ngandharaken prekawis ingkang sak nyatanipun dhateng Mbok Paini

Manggihi kawontenan bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul bal-balan malih, Harso badhe nyobi paring pangerten dhateng Mbok Paini. Prekawis menika jumbuh kaliyan pethikan data ing ngandhap.

“Kowe kudu sabar, ora latihan bal-balan. Ora mung sabar sawetara, ning sateruse!”

Sing ana kono padha cingak. Apa maksude Mbok Paini? Gundhul dikon sabar sateruse? Berarti Gundhul ora oleh latihan bal maneh?

...

“Lik...,” Harso kepengin njelaske masalah kang satemene marang biyunge Gundhul iku. Nanging ukara-ukara kang bakal kewetu iku kandheg ing gulu. Harso kuwatir yen wong wadon kang durung tau mangan bangku sekolahan iku bakal kenyunuk atine. (IIG : kaca 23-24)

Manggihi kawontenan bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul main bal malih damel kaget Harso saha kanca-kancanipun Gundhul ingkang nembe nileki Gundhul. Harso ingkang mireng ngendikanipun Mbok paini gadhah maksud badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun bab Gundhul ingkang bibar nemahi kacilakan, dhateng Mbok Paini. Harso nembe ngedalaken satunggal ukara, Ananging sampun damel duka Mbok Paini. Mbok Paini rumaos badhe dipuntuturi kaliyan Harso, satemah maksudipun Harso menika ingkang dadosaken pawadan ingkang murugaken wujud konflik duka.

Mbok Paini duka menika dipuntedahaken kaliyan wangsulanipun Mbok Paini kaliyan Harso. Mbok Paini mangsuli bilih Harso namung badhe guron piyambakipun. Pawadan ingkang dadosaken Mbok Paini duka inggih menika amargi Harso ingkang badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun, ananging Mbok Paini nginten Harso badhe nuturi piyambakipun. Lajeng cara mungkasi konflik duka menika Harso trima ngalah. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik duka menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

- h. Gundhul boten saged nampa bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul main bal malih

Gundhul menika remen sangat kaliyan donyaning bal-balan, Gundhul ugi gadhah kepinginan supados samangke saged dados pemain bal ingkang *professional*. Satemah sikapipun Mbok Paini ingkang boten paring idin anggenipun Gundhul main bal menika pawadan ingkang murugaken konflik.

“Mbok, nek aku ora entuk bal-balan padha karo Simbok ngongkon aku ora madhang,” kandhane Gundhul karo mrengut.
Mbok Paini nyawang anake, ora mudheng sing dikarepke Gundhul.
“Ngongkon ora madhang piye karepmu?” (IIG : kaca 24)

Sikapipun Mbok Paini ingkang boten paring idin latihan bal malih menika boten saged dipuntampi dening Gundhul. Kangge Gundhul boten pareng bal-balan menika sami kemawon kalih Simbokipun ngengken boten maem. Mbok Paini

ingkang nampi wangsulan saking Gundhul boten paham kaliyan menapa ingkang dipukanjengaken Gundhul. Mbok Paini boten paham bilih kangge Gundhul main bal menika sami kemawon kaliyan maem, saengga bilih Mbok Paini nglarang Gundhul main bal malih menika ateges ugi boten nglarang Gundhul maem. Saking pawadan menika ingkang murugaken Gundhul ngancam Mbok Paini, amargi Gundhul boten saged nampi menapa ingkang dados wewaleripun saking Mbok Paini

Gundhul wangsulan kaliyan Mbok Paini badhe *mogok makan* bilih Mbok Paini boten marengaken Gundhul bal-balan malih. Wangsulani pun Gundhul menika nedahaken wujud konflik ngancam. Pawadan ingkang murugaken konflik inggih menika Gundhul boten saged nampi bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul bal-balan malih. Salajengipun cara mungkasi konflik menika Mbok Paini namung kendel kemawon. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngancam menika kirang leres, amargi antawisipun wujud konflik kaliyan pawadanipun sampun leres, ananging anggenipun cara mungkasi konflikipun menika kirang dialog utawi kirang wicantenan saha kedahipun boten namung kendel kemawon.

- i. Beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syahroni bab *sponsor* mligi kangge Gundhul

Pawadan salajengipun menika ingkang murugaken wujud konflik sosial *perdebatan* antawisipun Syahroni kaliyan Harso. Pethikan datanipun ing ngandhap menika.

Harso uga ngandhakke masalahe Gundhul lan janjine arep nggolekke sepatu kanggo Gundhul.

“Wah, iku masalah abot, Har!” Syahroni kaget krungu kandhane Harso kang njanjeni nukoke sepatu marang Gundhul.

“Abot piye ta Ron? Iki ora ana sesambungane karo kas kanggo gizi kang pancen wis tipis. Aku saguh nggoleke sponsor kang mligi kanggo Gundhul.”
(IIG : kaca 33-34)

Harso ingkang mangertos kahananipun Gundhul boten gadhah sepatu, janjeni badhe madosaken *sponsor* sepatu kangge Gundhul. Harso lajeng ngandharaken kaliyan Syahroni bab *sponsor* sepatu mligi kangge Gundhul. Mangertosi menapa ingkang badhe katindakaken dening Harso, kepara damel Syahroni kaget. Miturutipun Syahroni pamanggihipun Harso menika prekawis ingkang awrat. Syahroni boten sarujuk bilih Harso badhe pados *sponsor* mligi kangge Gundhul, amargi bakal dadosaken prekawis sanes. Saking menika wonten beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syhroni ingkang dadosaken pawadan saking wujud konflik sosial *perdebatan*.

Wangsulanipun Syahroni ingkang nelakaken bilih janjinipun Harso badhe madosaken sepatu kangge Gundhul menika prekawis ingkang awrat, saking menika sampun nedahaken Syahroni beda pamnggih kaliyan Harso, menika ugi nedahaken wiwit konflik *perdebatan*. Salajengipun pawadan ingkang murugaken konflik *perdebatan* menika beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syahroni bab *sponsor* mligi kangge Gundhul. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflikipun inggih menika Dhokter Sasmito ingkang saguh badhe biyantu pados dana. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud

konflik *perdebatan* menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

j. Beda pamanggih antawisipun Syahroni kaliyan Harso bab pados *sponsor*

Nalika Harso kaliyan Syahroni nembe ngrembag bab dana ingkang kanton sekedhik, wonten pawadan ingkang murugaken konflik *perdebatan* antawisipun Harso kaliyan Syahroni. Andharanipun ing ngandhap menika.

Harso meneng sedhela, sajak mikir. Ora suwe dheweke kandha, “Apa ora isin, Ron? Wong anyar kok dijaluki dana. Mbok liyane wae!”
Syahroni rada kaget krungu kandhane Harso. Mula rada sawetara dheweke malah mung ndeleleg karo ngawasake Harso.
 (IIG : kaca 32)

Harso boten sarujuk kaliyan pamanggihipun Syahroni ingkang ngajak Harso pados dana wonten ing dalemipun Pak Lukman. Harso rumaos lingsem bilih kedah nyuwun dana ing tiyang enggal kados Pak Lukman. Lajeng Syahroni ingkang gadhah pamanggih badhe pados dana ing dalemipun Pak Lukman kepara kaget mireng wangsulanipun Harso. Syahroni boten nginten bilih pamanggihipun kaliyan pamanggihipun Harso menika beda. Saking menika wau pawadan ingkang murugaken wujud konflik *perdebatan* antawisipun Harso kaliyan Syahroni.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil *perdebatan* antawisipun Syahroni kaliyan Harso dipuntedahaken ing wangsulanipun Harso ingkang ngajak Syahroni pados dana ing sanesipun tiyang enggal. Pawadan ingkang murugaken *perdebatan* inggih menika wonten beda pamanggih antawisipun Syahroni kaliyan Harso bab

pados *sponsor*. Lajeng cara mungkasi *perdebatan* inggih menika Harso paring pamanggih ingkang langkung wicaksana dhateng Syahroni. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

- k. Beda pamanggih antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni bab tumut Tim Kecamatan

Syahroni kaliyan Harso ingkang mangertos bilih Agus boten angsal tumut Tim Kecamatan kaliyan Pak Kardi, lajeng manggihi Pak Kardi.

Kanthi sangu ati dheg-dhegan, bengi iku uga Syahroni karo Harso merlokke nemoni Pak Kardi. Sabisa-bisane Syahroni menehi pangerten marang Pak Kardi supaya ngidini Agus melu gabung Tim Kecamatan. (IIG : kaca 67)

Pak Kardi, Bapakipun Agus menika priyantunipun ngajrihi ugi galak, satemah Syahroni ngajak Harso kangge manggihi Pak Kardi. Syahroni badhe ngandharaken dhateng Pak Kardi bilih tumut Tim Kecamatan menika boten ganggu anggenipun sekolah Agus, amargi jadwalipun sampun wonten ingkang nata. Syahroni badhe ngandharaken menika dhateng Pak Kardi supados Agus dipunparingi idin tumut Tim Kecamatan. Ananging Pak Kardi gadhah pamanggih sanes kaliyan Syahroni ingkang dadosaken konflik *perdebatan*.

Wonten wangsulanipun saking Pak Kardi ingkang nedahaken wujud konflik *perdebatan*.

“Nanggung sing kepiye maksudmu? Nanggung kerugian? Mengko nek biji-bijine Agus anjlog, terus aku mbok tomboki dhuwit? Ngono pa karepmu?” Pak Kardi nambong. (IIG : kaca 67)

Salajengipun pawadan ingkang murugaken inggih menika beda pamanggih antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni bab tumut Tim Kecamatan. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflikipun inggih menika Syahroni kendel kemawon. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika kirang leres, amargi antawisipun wujud konflik kaliyan pawadanipun menika sampun jumbuh ananging cara mungkasi konflikipun kedahipun boten namung kendel kemawon.

1. Mbok Paini boten pitados Gundhul angsal arta seket ewu saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan

Pawadan menika ingkang murugaken kawontenan wujud konflik sosial nudhuh ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul*. Paraga ingkang nglampahi inggih menika Mbok Paini kaliyan Gundhul. Pethikan datanipun ing ngandhap menika.

“Aku ora nglindur, ora mimpi. Iki Mbok, aku duwe dhuwit seket ewu!” Gundhul nuduhake dhuwit kang ana ing jero amplop. “Iki mau sing maringi pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Jarene Mas Harso, aku entuk nraktir Simbok karo Bapak jajan sate nggone Pak Atmo!”

Mbok Paini kamitenggengen weruh dhuwit kang digawa Gundhul. Wadon setengah tuwa iku malah wedi ngerti anake nyekel dhuwit semono akehe. (IIG : kaca 75)

Gundhul nyaosi pirsu dhateng Mbok Paini bilih Gundhul gadhah arta seket ewu ingkang takasih ing lebet amplop. Gundhul ngandharaken arta menika saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan minangka uang saku. Gundhul ugi ngandharaken bilih badhe mundhutaken Bapak saha Simbokipun sate ing warungipun Pak Atmo. Mbok Paini ingkang mireng andharan saking Gundhul taksih kaget saha boten pitados putranipun nyepeng dhuwit kathah. Prekawis menika dadosaken Mbok Paini ajrih lajeng mastani Gundhul bilih sampun mendhet artanipun tiyang sanes.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi saking sikapipun Mbok Paini menika ingkang nedahaken wiwitipun wujud konflik nudhuh. Pawadan ingkang murugaken inggih menika Mbok Paini boten pitados Gundhul angsal arta seket ewu saking saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Lajeng cara mungkasi konflikipun inggih menika gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini bilih piyambaipun boten mendet artanipun tiyang sanes. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik nudhuh menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

m. Agus cuwa manahipun amargi boten angsal idin tumut Tim Kecamatan saking Bapakipun, satemah Agus dados iren kaliyan Gundhul

Agus ingkang boten pareng tumut Tim Kecamatan kaliyan Bapakipun, damel manahipun cuwa. Lajeng Agus rumaos iren kaliyan Gundhul ingkang saged tumut Tim Kecamatan.

Agus ora wangsulan. Tanpa nyuwara apa-apa malah banjur ngadeg nglungani, metu saka kelas. Sepisan maneh dhadhane Gundhul krasa lara, kaya dijojoh alu. Agus salin srengat merga gela atine ora oleh melu Tim Kecamatan. Nanging, iku dudu salahe, dudu Gundhul kang dadi sebab Agus ora oleh melu. (IIG : kaca 81)

Gundhul ingkang dados satunggal kelas kaliyan Agus, mangertos bilih Agus nembe nandhang sisah manahipun. Lajeng Gundhul nyobi nyedhaki Agus saha ngaruh-aruhi, ananging Agus kendel mawon boten mangsuli kepara lajeng medhal saking kelas. Agus malih sikapipun kaliyan Gundhul, Agus dados jothak Gundhul. Agus boten sagd nampi bilih piyambakipun boten saged tumut Tim Kecamatan, ananging Gundhul ingkang saged tumut Tim Kecamatan. Pawadan wau dadosaken konflik sosial jothak antawisipun Agus kaliyan Gundhul.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil sikapipun Agus ingkang mendel kemawon lajeng nglungani Gundhul menika nedahaken bilih agus jothak Gundhul. pawadan ingkang murugaken inggih menika Agus cuwa manahipun amargi boten pareng tumut Tim Kecamatan kaliyan Pak Kardi, lajeng Agus dados iren kaliyan Gundhul. cara mungkasi wujud konflik jothak wau, Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni kaliyan Harso. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik jothak menika sampun leres, amargi

antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

3. Cara mungkasi konflik sosial

Wonten wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* wonten mapinten-pinten cara mungkasi konflik sosial kados ingkang wonten ing sub bab asiling panaliten ing nginggil. Salajengipun cara mungkasi konflik menika badhe kaandharaken ing ngandhap menika.

a. Dhokter Sasmito trima mendel boten wangsulan

Dhokter Sasmito trima Mendel kemawon menika cara mungkasi konflik sosial wujud ngeyel. Sikapipun Dhokter Sasmito menika wonten ing andharan menika.

Sasmito ora wani dora, trima ora wangsulan. Luwih becik langsung adus banjur nduwel neng kamar ethok-ethok sinau. (IIG : kaca 40)

Nalika Bu Praba ngonangi Dhokter Sasmito wangsul saking bal-balan, Dhokter Sasmito boten wantun dora kaliyan Bu Praba. Dhokter Sasmito mendel kemawon lajeng siram lajeng mlebet kamar supados katingal nembe sinau. Kendelipun Dhokter Sasmito menika caranipun mungkasi wujud konflik sosial ngeyel.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih ingkang nedahaken Dhokter Sasmito ngeyel menika nalika nglimpe Bu Praba. Pawadan ingkang murugaken kawontenan konflik ngeyel amargi Dhokter Sasmito nalika alit

boten dipunparengaken dolanan bal kaliyan Bu Praba, ananging Dhokter Sasmito ngeyel lajeng nglimpe Bu Praba menawi badhe bal-balan. Manggihi kawontenan menika Bu Praba ingkang asring ngonangi Dhokter Sasmito bal-balan lajeng malih duka. Menawi Bu Praba sampun duka, Dhokter Sasmito trima mendel kemawon, boten wantun wangsulan menapa-napa. Mendel kemawon menika ugi dadosaken cara mungkasi wujud konflik ngeyel antawisipun Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba. Saking tigang prekawis inggih mneika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngeyel menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

- b. Nedahaken menawi sedaya gadhah pamanggih kados Gundhul menika, samange boten wonten ingkang purun dados kiper

Gundhul rumaos gumedhe nalika Harso badhe dadosaken Gundhul kiper ing PS Kranji. Lajeng Harso paring pengerten kangge Gundhul minangka cara mungkasi konflik sosial menika.

“Wih... wih... lha nek kabeh duwe panemu kaya kowe kuwi tenah ora ana sing gelem dadi kiper. Njur sapa sing kudu njaga gawang?” (IIG : kaca 4)

Gundhul gadhah pamanggih bilih piyambakipun dipunlairaken supados dados penyerang, satemah boten trima menawi main bal namung dipundadosaken kiper. Gundhul gumedhe bilih piyambakipun langkung cocog dados penyerang tinimbang dados kiper. Lajeng Harso nedahaken bilih pamanggihipun Gundhul menika boten leres utawi klentu. Harso ngandharaken bilih sedaya gadhah pamanggih kados

Gundhul samangke boten wonten ingkang purun dados kiper. Andharan saking Harso menika cara mungkasi wujud konflik sosial gumedhe.

Jumbuh saking andharan ing nginggil ingkang nedahaken Gundhul gumedhe satemah nuwuhaken konflik menika wangsulanipun Gundhul ingkang nolak dipundadosaken kiper kanthi ngungkulaken dhiri piyambaipun. Pawadan saking wujud konflik sosial guemdhe inggih menika Gundhul boten purun dipundhapuk dados kiper. Lajeng saking dhapukan dados kiper menika Gundhul nedahaken bilih piyambakipun gumedhe kanthi nolak dhapukan dados kiper langkung malih ngungkulaken dhiriniun piyambakipun. Saking menika nuwuhaken konflik antawisipun Gundhul kaliyan Harso ingkang dhapuk Gundul dados kiper. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflik inggih menika kanthi paring andharan kangge Gundhul. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik gumedhe menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung sae bilih wicantenanipun anggenipun Harso paring andharan kangge cara mungkasi konflik menika dipuntambah supados saged mungkasi konflik kanthi sae.

- c. Syahroni paring sayembara dados kiper, supados wonten ingkang purun dados kiper ing PS Kranji

Nalika boten wonten ingkang purun dados kiper ing PS Kranji, menika dadosaken wujud konflik sosial padudon. Lajeng Syahroni damel sayembara minangka cara mungkasi konflik ingkang wonten ing PS Kranji.

Gundhul terus kelingan Sunu kang menang sayembara dadi kiper. Wara-warane Syahroni dhek sore mau, sapa sing gelem dadi kiper bakal dijajakke sate kambing mudha nggone Pak Atmo. Ora trima ping pisan, nanging ping pindho. Mbengi iki karo suk bar tandhing tim Karangsari. Gundhul mbayangke mangan sate kambing mudha nggone Pak Atmo kang durung nate mampir ilate iku. Sedhaap.... (IIG : kaca 11)

Pethikan data ing nginggil nedahaken bilih Syahroni paring sayembara dados kiper. Sinten kemawon ingkang purun dados kiper badhe dipunjajakaken sate menda ing warungipun Pak Atmo, boten namung sapisan ananging dumugi kaping kalih. Sayembara menika dados cara mungkasi wujud konflik padudon antawisipun anggota PS Kranji ingkang boten wonten ingkang purun dados kiper

Wujud konflik padudon dipunwiwiti saking wicantenanipun Gundhul boten purun dipundaosaken kiper lajeng Gundhul ngusulaken Abi, ananging Abi ugi boten purun lajeng ngusulaken kanca sanensipun. Wicantenan antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun menika ingkang nedahaken wiwit konflik padudon. Saking menika ugi saged dipunmangertosi bilih pawadan ingkang dadosaken padudon antawisipun Gundhul kaliyan kanca-kancanipun menika boten wonten ingkang purun dados kiper. Lajeng cara mungkasi konflik padudon menika, Syahroni paring sayembara dados kiper ingkang samangke wonten bebingahipun. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik padudon

menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

d. Gundhul ngancam Mbok Paini

Nalika Mbok Paini boten paring idin kangge Gundhul main bal malih, Gundhul boten saged nampi wewaler saking Mbok Paini menika, lajeng Gundhul ngancam Simbokipun piyambak.

“Nek aku ora entuk bal-balan, aku wegah madhang, mogok makan. Senajan Bapak karo Simbok meksa-meksa aku kon madhang, aku tetep wegah.”

Mripate Mbok Paini mbalalak krungu kojahe anake lanang. “Kowe ngancam Simbok, Ndhul?”

“Iya, aku ngancam Simbok! Idham-idhamanku kawit biyen arep ambyur neng olahraga iki. Nek Simbok ora ngolehke, padha wae simbok mateni aku!” Kandhane Gundhul wani. (IIG : kaca 25)

Saking pethikan data ing nginggil nedahaken Gundhul ngancam Mbok Paini. Gundhul ngancam badhe boten purun maem menawi boten dipunparengaken main bal malih. ancamanipun Gundhul menika cara mungkasi wujud konflik padudon Gundhul kaliyan Mbok Paini.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi bilih wicantenan antawisipun Gundhul kaliyan Mbok Paini menika wujud saking konflik sosial padudon. Pawadan ingkang dadosaken padudon menika amargi Mbok Paini nglarang Gundhul bal-balan malih. Lajeng samangke dipunwonteni cara mungkasi konflik padudon menika kanthi Gundhul ngancam Mbok Paini. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik

padudon menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

e. Kirjo boten rumaos serik

Kirjo ingkang saguh dados kiper ing PS Kranji kepara damel Gundhul ngaloke Kirjo, ananging ingkang dipunloke boten rumaos serik. Cara mungkasi wujud konflik sosial ngaloke menika jumbuh kalih andharan ing ngandhap.

Swasanane malah dadi gayeng pating sraut nyemoni Kirjo. Ewasemono sing disemoni ora rumangsa serik.

...

Kirjo ora nanggapi. Bocah lanang cendhek-lemu iku malah terus mlayu tumuju tengah lapangan karo nendhang-nendhang bal. Sing nyawang polahe padha ngguyu geli. Pancen wis dadi kersane Gusti Allah, Kirjo anake Pak Karyo Pawiro iku beda karo bocah sabarakan liyane. Awake ora gelem modod, mung tekan semester punjul sepuluh senti. Ning awake melar ngiwanengen dadi sa-ablah. Yen mlayu kaya tong ngglundhung. Nanging, senajan kahanane mengkono, Kirjo ora cilik aten. Yen dicatur kanca-kancane ora tau dilebokke ngati. (IIG : kaca 5-6)

Kirjo boten rumaos serik kaliyan ingkang sami ngaloke piyambakipun, Kirjo ugi boten badhe nanggapi. Sinaosa Kirjo menika beda kaliyan lare sapantaranipun, ananging Kirjo boten nate dilebetaken manah menawi kanca-kancanipun sami ngaloke Kirjo. Saking andharan menika nedahaken bilih sikapipun Kirjo ingkang boten serik saha boten nanggapi menika cara mungkasi wujud konflik sosial ngaloke.

Wiwitipun konflik ngaloke menika nalika Gundhul ngaloke Kirjo ingkang saguh dados kiper. Lajeng pawadan ingkang daodsaken konflik ngaloke inggih

menika Kirjo ingkang nyaguhi dados kiper amargi boten wonten ingkang purun dados kiper. Sasampunipun wonten ugi cara mungkasi konflikipun inggih menika Kirjo boten rumaso serik kaliyan Gundhul ingkang sampun ngaloke piyambakipun. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngaloke menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung saking menika sampun leres bilih wonten tiyang ingkang ngaloke menika prayoganipun boten serik kaliyan tiyang ingkang ngaloke.

f. Yatno paring pangerten dhateng Yadi

Paring pengerten menika salah satunggaling cara mungkasi konflik sosial ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah Idham-idhmane Gundhul menika. Kadosta Yatno kaliyan Yadi ingjang nglampahi wujud konflik sosial ngaloke dipunpungkasi kanthi paring pengerten.

“Nek bocahe tangi terus nangis aku ya isih krungu kok. Tur olehe turu neng ngisor, dadi ora bakalan tiba” (IIG : kaca 52)

Yadi ingkang ngaloken Yatno menika sembrana amargi, nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun tilem piyambak. Lajeng Yatno ngandharaken dhateng Yadi bilih samangke putranipun nangis, Yatno ugi mireng, kamangka putranipun ugi tilem ing ngandhap satemah boten dhawah. Andharan saking Yatno menika dados cara mungkasi wujud konflik sosial ngaloke antawisipun Yadi kaliyan Yatno.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil wonten wangsulanipun Yadi ingkang ngeloke Yatno sembrana menika nedahaken wujud konflik sosial ngaloke. Pawadan ingkang dadosaken konflik menika amargi Yadi boten sarujuk, saha boten remen bilih Yatno nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun. Lajeng cara mungkasi konflik ing nginggil menika Yatno paring andharan dhateng Yadi. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngaloke menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun. Langkung sae bilih wicantenan ingkang nedahaken konflik menika dipuntambah.

g. Harso trima ngalah

Trima ngalah menika cara mungkasi wujud konflik sosial duka, ingkang dipunlampahi dening paraga Harso kaliyan Mbok Paini. Andharanipun ing ngandhap menika.

Harso dadi salah tingkah. Lagi kuwi dheweke meruhi Mbok Paini nesu. Salawase dadi tanggane, Harso durung nate mrangguli mboke Gundhul sewot ngono kui. Tinimbang ndadekake saya muringe, Harso luwih becik ngalah, meneng. Semono uga bocah-bocah kang ana ing kono dadi padha blangkemen, ora cemuwit. (IIG : kaca 24)

Harso kaget Mbok Paini duka nalika Harso badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun. Dukanipun Mbok Paini menika dadosaken Harso salah tingkah, amargi piyambakipun dereng nate sumerep Mbok Paini duka. Manggihi kawontenan menika Harso trima ngalah, lajeng mendel supados boten nuwuhaken

konflik malih. Sikapipun Harso ingkang trima ngalah menika cara mungaksi wujud konflik sosial duka.

Mbok Paini duka menika dipuntedahaken kaliyan wangsulanipun Mbok Paini kaliyan Harso. Mbok Paini mangsuli bilih Harso namung badhe guron piyambakipun. Pawadan ingkang dadosaken Mbok Paini duka inggih menika amargi Harso ingkang badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun, ananging Mbok Paini nginten Harso badhe nuturi piyambakipun. Lajeng cara mungkasi konflik duka menika Harso trima ngalah. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik duka menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

h. Mbok Paini namung kendel kemawon

Nalika Mbok Paini boten paring idin Gundhul main bal malih menika nuwuhaken wujud konflik sosial ngancam. Mbok Paini ingkang dipunancam dening Gundhul lajeng namung saged kendel kemawon. Pethikan datanipun ing ngandhap menika.

Mbok Paini ngulu idu. Pait. Anake disawang kebak panalangsa. (IIG : kaca 25)

Mbok Paini ingkag dipunancam putranipun piyambak, Gundhul, boten saged mangsuli menapa-napa. Mbok Paini kendel kemawon, gundhul dipunsawang kanthi

raos welas asih. Sikapipun Mbok Paini menika nedahaken cara mungkasi mungkasi konflik sosial ngancam kanthi kendel kemawon.

Gundhul wangsulan kaliyan Mbok Paini badhe *mogok makan* bilih Mbok Paini boten marengaken Gundhul bal-balan malih. Wangsulani pun Gundhul menika nedahaken wujud konflik ngancam. Pawadan ingkang murugaken konflik inggih menika Gundhul boten saged nampi bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul bal-balan malih. Salajengipun cara mungkasi konflik menika Mbok Paini namung kendel kemawon. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik ngancam menika kirang leres, amargi antawisipun wujud konflik kaliyan pawadanipun sampun leres, ananging anggenipun cara mungkasi konflikipun menika kirang dialog utawi kirang wicantenan saha kedahipun boten namung kendel kemawon.

i. Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dana

Wujud konflik *perdebatan* antawisipun Syahroni kaliyan Harso menika dipunsebabaken wonten beda pamanggih. Mangertosi pamanggihipun Harso ingkang boten dipunsarujuki kaliyan Syahroni damel Harso tansah bingung. Syahroni sami ugi tumut ngraosaken bingung amargi pamanggihipun Harso menika miturut piyambakipun saged nuwuhaken prekawis sanes. Lajeng Dhokter Sasmito ingkang badhe ningali latihan bal kepanggih kaliyan Harso saha Syahroni. Saking menika Dhokter Sasmito mangertos prekawis ingkang nembe dipunraosaken para pengurus

PS Kranji menika. Saking menika Dhokter Sasmito saguh paring pambiyantu.

Andharanipun ing ngandhap menika.

Bareng wis manteb karo niate iku, Dhokter Sasmito banjur ngandhakake marang nom-noman loro iku. Harso karo Syahroni mesthi wae mbedhodhog atine dijanjeni bakal digolekake dhana dening Dhokter Sasmito. (IIG : kaca 41)

Saking pethikan data nginggil nedahaken bilih Dhokter Sasmito sampun manteb anggenipun badhe paring pambiyantu madosaken dana. Pambiyantunipun Dhokter Sasmito menika dados cara mungkasi konflik *perdebatan* antawisipun Syahroni kaliyan Harso.

Wangsulanipun Syahroni ingkang nelakaken bilih janjinipun Harso badhe madosaken sepatu kangge Gundhul menika prekawis ingkang awrat, saking menika sampun nedahaken Syahroni beda pamanggih kaliyan Harso, menika ugi nedahaken wiwit konflik *perdebatan*. Salajengipun pawadan ingkang murugaken konflik *perdebatan* menika beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syahroni bab *sponsor* mligi kangge Gundhul. Sasampunipun menika wonten cara mungkasi konflikipun inggih menika Dhokter Sasmito ingkang saguh badhe biyantu pados dana. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

j. Harso paring pamanggih ingkang langkung wicaksana

Paring pamanggih ingkang langkung becik menika dados cara mungkasi wujud konflik sosial *perdebatan*. Konflik sosial *perdebatan* dipunlampahi antawisipun Syahroni kaliyan Harso.

“Nek awake dhewe niat arep kenalan ya ra papa!” cepet-cepet Harso nyambung gunem weruh mitrane katon shock krungu kojahe.

Syahroni manthuk alon. “Bener kandhamu Har, awake dhewe ora kena kesusu njaluk dhana mrana. Pancen beciki awake dhewe kenalan dhisik karo Pak Lukman, ngobrol-ngobrol santai. Mengko yen obrolan wis nyambung, wis iso gayeng, terus nyrempet-nyrempet ngomongke bal-balan. Saka kono awake dhewe bakal ngerti Pak Lukman duweni kawigaten apa ora karo donyane bal ngglundhung kuwi. Iki idhe brilian. Iya ta, Har?”

Harso mesem lega. “Aku setuju yen iku kang bakal mboktindakake.” (IIG : kaca 32-33)

Nalika Syahroni ngajak Harso pados dana ing tiyang enggal, Hraso boten sarujuk. Harso rumaos lingsem menawi badhe nyuwun pambiyantu dana kaliyan tiyang enggal. Miturut pamanggihipun Harso menika langkung becik menawi pitepangan rumiyin. Lajeng Syahroni sarujuk kaliyan pamanggihipun Harso. Saking prekawis menika daged dipunmangertos bilih paring pamanggih ingkang langkung becik saged mungaksi wujud konflik sosial *perdebatan*.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil *perdebatan* antawisipun Syahroni kaliyan Harso dipuntedahaken ing wangsulanipun Harso ingkang ngajak Syahroni pados dana ing sanesipun tiyang enggal. Pawadan ingkang murugaken *perdebatan* inggih menika wonten beda pamanggih antawisipun Syahroni kaliyan Harso bab pados *sponsor*. Lajeng cara mungkasi *perdebatan* inggih menika Harso paring pamanggih ingkang langkung wicaksana dhateng Syahroni. Saking tigang prekawis

inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

k. Kendel kemawon

Kendel kemawon menika cara mungaksi wujud konflik sosial *perdebatan* antawisipun Syahroni, Harso kaliyan Pak Kardi.

Ora wurung omongane Harso kepangan dening Pak Kardi. Nanging wong lanang brengos ndhapapalang iku rumangsa gengsi yen arep ngubah panemune. Mula dheweke mung trima meneng, ora cemuwit. (IIG : kaca 68)

Pak Kardi menika boten malih pamanggihipun ingkang boten marengaken Agus tumut Tim Kecamatan amargi saged ganggu anggenipun sekolah. Sinaosa Syahroni ingkang dipunbantu kaliyan Harso sampun ngandharaken kawontenan ingkang sanyatanipun. Saking menika Syahroni ugi Harso namung kendel kemawon supados saged mungkasi konflik *perdebatan* menika.

Wonten wangsulanipun saking Pak Kardi ingkang nedahaken wujud konflik *perdebatan*.

“Nanggung sing kepiye maksudmu? Nanggung kerugian? Mengko nek biji-bijine Agus anjlog, terus aku mbok tomboki dhuwit? Ngono pa karepmu?” Pak Kardi nambong. (IIG : kaca 67)

Salajengipun pawadan ingkang murugaken inggih menika beda pamanggih antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni bab tumut Tim Kecamatan. Sasampunipun

menika wonten cara mungkasi konflikipun inggih menika Syahroni kendel kemawon. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik *perdebatan* menika kirang leres, amargi antawisipun wujud konflik kaliyan pawadanipun menika sampun jumbuh ananging cara mungkasi konflikipun kedahipun boten namung kendel kemawon.

1. Gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini

Ngeyakinaken dhateng Mbok Paini inggih menika cara mungkasi konflik sosial awujud nudhuh, antawisipun Gundhul kaliyan Mbok Paini. Pethikan data kasebut ing ngandhap menika.

Gundhul njingkat diarani nyolong. “Aku ora doyan dhuwit colongan, Mbok! Iki dhuwit sing maringi saka Kecamatan. Nek ora pitados, ayo neng nggone Harso!” (IIG : 75-76)

Gundhul kaget nalika dipunwasatani mendhet artanipun tiyang sanes kaliyan Mbok Paini. Lajeng Gundhul ngandharaken asal mula arta seket ewu wau saking pengurus Tim Kecamatan, amargi Gundhul boten remen mendhet artanipun tiyang sanes kados ingkag dipuntudhukaken. Gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini bilih putranipun menika jujur, saha prekawis menika saged dipuntakakenaken kaliyan

Harso. Saking menika sikapipun Gundhul ingkang ngeyakinaken Mbok Paini menika cara mungkasi konflik awujud nudhuh.

Jumbuh saking andharan ing nginggil saged dipunmangertosi saking sikapipun Mbok Paini menika ingkang boten pitados Gundhul angsal arta nedahaken wiwitipun wujud konflik nudhuh. Pawadan ingkang murugaken inggih menika Mbok Paini boten pitados Gundhul angsal arta seket ewu saking saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Lajeng cara mungkasi konflikipun inggih menika gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini bilih piyambaipun boten mendet artanipun tiyang sanes. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik nudhuh menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

m. Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni saha Harso

Nyuwun tulung kaliyan tiyang sanes menika cara mungaksi konflik sosial jothak. Paraga ingkang nglampahi konflik menika Gundhul kaliyan Agus. Pethikan datanipun kados menika.

Nanging Gundhul ora enggal nemokake cara neluk atine Agus. Saben arep dicedhaki bocah kuwi mesthi banjur nglungani. Satemene Gundhul kepengin ngajak omong apik-apikan, nanging Agus emoh nglaggati. Mula Gundhul ya tiba judheg ngureg-ureg.

Saiki Agus senengane ngalamun ijen, ora gelem campur dolanan karo kanca-kancane. Neng kelas uga ora bisa konsentrasi neng pelajaran. Yen ditakoni dening Bapak utawa Ibu Guru asring gugup kaya ora nggatekake piwulangan.

“Mas Harso karo Mas Roni kudu melu cawe-cawe bab iki, aku mesakake Agus!” Gunhul wadul marang Harso lan Syahroni jalaran rumangsa ora bisa ngudhari reruwet iku. (IIG : kaca 81-82)

Nalika Gundhul dipunjothak kaliyan Agus, Gundhul boten nemu cara kados pundi supados Agus boten jothak Gundhul. Gundhul sampun bingung sanget, amargi Agus boten purun dipuncedaki kaliyan Gundhul satemah Gundhul boten saged guneman ingkang sae. Kangge Agus piyambak, Agus ugi dados malih boten saged konsentrasi ing pasinaonan. Saking menika Gundhul gadhah cara supados sesambetanipun kaliyan Agus raket malih, inggih menika kanthi ngajak Syahroni kaliyan Harso ngudari konflik sosial awujud jothak menika. Saking menika sikapipun Gundhul ingkang nyuwun tulung kaliyan Syahroni saha Harso cara anggenipun Gundhul mungkasi konflik sosial wujud jothak kaliyan Agus.

Jumbuh kaliyan andharan ing nginggil sikapipun Agus ingkang mendel kemawon lajeng nglungani Gundhul menika nedahaken bilih agus jothak Gundhul. pawadan ingkang murugaken inggih menika Agus cuwa manahipun amargi boten pareng tumut Tim Kecamatan kaliyan Pak Kardi, lajeng Agus dados iren kaliyan Gundhul. cara mungkasi wujud konflik jothak wau, Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni kaliyan Harso. Saking tigang prekawis inggih menika wujud konflik, pawadan dumugi cara mungkasi wujud konflik jothak menika sampun leres, amargi antawisipun prekawis satunggal kaliyan sanesipun menika jumbuh saha wonten gegayutanipun.

D. Gegayutan Antawisipun Wujud Konflik Sosial, Pawadan Ingkang Murugaken Konflik, saha Cara Mungkasi Konflik

Wonten gegayutan antawisipun tiga prekawis ingkang sampun karembag ing nginggil. Tiga prekawis menika wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken, saha cara mungkasi konflik sosial. Saking andharan pirembagan ing nginggil, saged dipunmangertosi bilih tiga prekawis menika wonten gegayutan antawisipun satunggal kaliyan satunggalipun. Kawontenanipun wujud-wujud konflik ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika amargi wonten pawadan ingkang murugaken saha saking mapinten-pinten wujud konflik menika ugi ngawontenaken cara mungkasinipun.

Wujud-wujud konflik sosial ingkang dipunpanggihi ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* inggih menika ngeyel, gumedhe, padudon, duka, ngaloke, ngancam, *perdebatan*, nudhuh, saha jothak. Boten wonten konflik bilih boten wonten ingkang murugaken. Pawadan ingkang murugaken kawontenan konflik-konflikipun inggih menika Dhokter Sasmito alit boten dipunparengaken dolanan bal, Gundhul dipundhapuk dados kiper ananging boten purun, Boten wonten ingkang purun dados kiper, Mbok Paini nglarang Gundhul main bal malih, Kirjo saguh dados kiper.

Pawadan ingkang salajengipun inggih menika Yadi boten sarujuk menawi Yatno nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun, Harso badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun dhateng Mbok Paini, Gundhul boten saged nampa bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul main bal malih, Syahroni boten sarujuk bilih Harso pados *sponsor* sepatu mligi kangge Gundhul, Harso boten sarujuk kaliyan

pamanggihipun Syahroni ingkang badhe pados dhana saking tiyang enggal, Syahroni ngandharaken dhateng Pak Kardi bilih tumut Tim Kecamatan menika boten ganggu anggenipun sekolah, Mbok Paini boten pitados Gundhul angsal arta seket ewu saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan, Agus cuwa manahipun amargi boten angsal idin tumut Tim Kecamatan satemah Agus dados iren kaliyan Gundhul.

Sasampunipun mangertosi wujud-wujud konflik sosial saha pawadan ingkang murugaken konflikipun, wonten ugi caranipun mungkasi konflik. Caranipun paraga mungkasi konflik ingkang wonten menika beda-beda. Cara mungkasi konflik ingkang beda-beda menika jumbuh kaliyan konflik ingkang dipunlampahi saha sikap paraga anggenipun nglampahi konflik menika. Wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* dipuncariyosaken caranipun paraga mungkasi konflik ingkang wonten, saengga saged dipundadosaken salah satunggaling piwulangan kangge sinten kemawon ingkang maos. Wonten ing ngandhap menika caranipun paraga mungkasi konflik jumbuh kaliyan konflik ingkang wonten.

Cara paraga anggenipun mungkasi konflik ingkang wonten ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* inggih menika Dhokter Sasmito boten wanton dora, trima mendel boten wanguslan, Nedahaken menawi sedaya gadhah pamanggih kados Gundhul menika, samangke boten wonten ingkang purun dados kiper, Syahroni paring sayembara dados kiper, supados wonten ingkang purun dados kiper ing PS Kranji, Gundhul ngancam Mbok Paini. Cara mungkasi konflik sosial ingkang salajengipun inggih menika Kirjo boten rumaos serik. Yatno paring pangerten dhateng Yadi, Harso trima ngalah, Mbok Paini namung kendel kemawon,

Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dana, Harso paring pamanggih bilih becikipun tepangan rumiyin lajeng Syahroni sarujuk, kendel kemawon, Gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini, Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni saha Harso.

Konflik sosial ingkang dipunpanggihi ing salebeting wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani menika dipunanggit kanthi sae. Konflik sosialipun sae amargi antawisipun wujud konflik ingkang wonten menika trep utawi jumbuh kaliyan menapa ingkang murugaken konflik sosial. Saha cara mungkasinipun. Saben konflik ingkang kalampahan dipunwonteni cara mungkasi konflik. Cara mungkasi konflik menika beda-beda, dipunjumbuhaken antawisipun menapa konflik ingkang dipunlampahi saha sikap paraga anggenipun nglampahi konflik menika. Saengga saben konflik dipunpungkasi kanthi caranipun piyambak-piyambak.

Kawontenan wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik, saha cara mungkasi konflik menika dipunmangertosi saking *data-data* ing salebeting wacan. Sinaosa *data* ingkang dipunpanggihi kangge nedahaken saben wujud konflik, bab ingkang murugaken konflik, saha cara mungkasi konflikipun kurang kathah ananging boten ngirangi kajelasan saking andharan konflikipun. Kangge pamaos wacan menika ugi boten sisah dipunpahami. Wacan ingkang wosipun saged dipunpahami menika ateges piwulangipun saged dipuntampi dening pamaos. Saking menika saged dipunwastani bilih panganggit anggenipun nganggit konflik menika trep saha leres. Saengga saged dipunwastani bilih wacan bocah *Idham-idhamane*

Gundhul anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani menika kalebet wacan bocah ingkang sae.

BAB V

PANUTUP

A. Dudutan

Adhedasar saking asiling panaliten saha pirembagan tumrap wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani, pramila saged dipunpendhet dhudhutanipun wonten ing ngandhap menika.

1. Wujud konflik sosial ingkang wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani inggih menika nggeyel, gumedhe, padudon, ngelokake, duka, ngancam, perdebatan, nudhuh, saha jothak.
2. Pawadan ingkang murugaken konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani inggih menika Dhokter Sasmito alit boten dipunparengaken dolanan bal, Gundhul dipundhapuk dados kiper ananging boten purun, Boten wonten ingkang purun dados kiper, Mbok Pains nglarang Gundhul main bal malih, Kirjo saguh dados kiper, Pawadan ingkang salajengipun inggih menika Yadi boten sarujuk menawi Yatno nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun, Harso badhe ngandharaken prekawis ingkang sanyatanipun dhateng Mbok Pains, Gundhul boten saged nampa bilih Mbok Pains boten paring idin Gundhul main bal malih, Syahroni boten sarujuk bilih Harso pados sponsor sepatu mligi kangge Gundhul, Harso boten sarujuk kaliyan pamanggihipun Syahroni ingkang badhe pados dhana saking tiyang enggal, Syahroni ngandharaken dhateng Pak Kardi bilih tumut Tim

Kecamatan menika boten ganggu anggenipun sekolah, Mbok Paini boten percaya Gundhul angsal arta seket ewu saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan, Agus cuwa manahipun amargi boten angsal idin tumut Tim Kecamatan satemah Agus dados iren kaliyan Gundhul

3. Cara mungkasi konflik sosial wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani inggih menika Dhokter Sasmito boten wanton dora, trima mendel boten wanguslan, Nuduhaken menawi sedaya gadhah pamanggih kados Gundhul menika, samangeke boten wonten ingkang purun dados kiper, Syahroni paring sayembara dados kiper, supados wonten ingkang purun dados kiper ing PS Kranji, Gundhul ngancam Mbok Paini, Kirjo boten rumaos serik.

Cara mungkasi konflik sosial ingkang salajengipun Yatno paring pangerten dhateng Yadi, Harso trima ngalah, Mbok Paini namung kendel kemawon, Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dana, Harso paring pamanggih bilih becikipun tepangan rumiyin lajeng Syahroni sarujuk, kendel kemawon, Gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini, Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni saha Harso.

B. Implikasi

Adhedhasar saking asiling panaliten saha pirembagan ing nginggil, saged dipundamel implikasi kados mekaten.

1. Panaliten menika saged dados salah satunggaling *referensi* kangge mahasiswa ingkang badhe nliti utawi nindakaken panaliten ingkang sami utawi panaliten lajengipun, nliti wacan bocah kanthi pendekatan sosiologi utawi dene pendekatan sanes ingkang jumbuh kalihan panaliten menika.
2. Panaliten menika ugi saged dipundadosaken bahan kangge pangrembakaning teori sastra saha analisis sastra. Salajengipun mugi-mugi panaliten menika saged paring pangertosan dhateng pamaos bab wujud konflik sosial, pawadan ingkang murugaken konflik saha cara mungksi konflik sosial mliginipun wonten ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Idriyasiwi Arwiyani.

C. Pamrayogi

Adhedhasar saking asiling panaliten saha pirembagan ing nginggil, wonten pamrayogi kados mekaten.

1. Kangge pamaos *secara umum*, supados saged mengertosi prekawis-prekawis sosial mliginipun ing wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Idriyasiwi Arwiyani, saha saged mendhet piwulang-piwulang becik saengga dadosaken langkung wicaksana anggenipun ngadhepi prekawis sosial ing pagesangan.
2. Kangge panaliti salajengipun supados saged ngrembag prekawis sanes saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Idriyasiwi Arwiyani, saged

naliti saking bab watakipun paraga kanthi *pendekatan psikologis sastra* utawi saged ugi bab *strukturakisme* ingkang wonten.

3. Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* anggitanipun Idriyasiwi Arwiyani, dipunajab saged dados salahsatunggaling bahan piwulangan Basa Jawi ing sekolah, inggih menika gayut kaliyan kawontenan bab amanat saking panganggit ingkang awujud *nilai-nilai sosial* ingkang wonten ing salebeting prekawis sosial.

KAPUSTAKAN

- Anggraeni, Dhian Puspita. 2014. *Konflik Sosial wonten ing Salebeing Novel Clemang Clemong Anggitanipun Suparto Brata*. Yogyakarta : FBS
- Arwiyani, Indriyasiwi. 2007. *Idham-idhamane Gundhul*. Yogyakarta : Pas Yogyakarta
- Ekasari, Yuliatun. 2016. *Konflik Sosial wonten ing Novel Krikil-krikil Pasisir Anggitanipun Tamsir AS*. Yogyakarta: FBS
- Endraswara, Suwardi. 2012. *Teori Pengkajian Sosiologi Sastra*. Yogyakarta : UNY Press
- _____. 2013. *Metodologi Penelitian Sosiologi Sastra*. Yogyakarta : CAPS
- FBS. 2012. *Panduan Tugas Akhir*. Yogyakarta : FBS
- Haryanto, Dany saha Nugrohadi, Edwi. 2011. *Pengantar Sosiologi Dasar*. Jakarta : PT. Prestasi Pustaka
- Hikmat, Mahi M. 2011. *Metode Penelitian Dalam Perspektif Ilmu Komunikasi dan Sastra*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Kurniawan, Heru. 2012. *Teori, Metode, dan Aplikasi Sosiologi Sastra*. Yogyakarta: Graha Ilmu
- Lestari, Melin Indah. 2013. *Konflik Sosial wonten ing Cerbung Kidung Sukma Larasing Jiwa Anggitanipu Ardini Pangastuti BN Kapacak wonten ing Kalawarti Djaka Lodang Edisi 4 Februari - 28 Juli 2012*. Yogyakarta: FBS
- Nurdiyantoro, Burhan. 2005. *Sastra Anak Pengantar Pemahaman Dunia Anak*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press
- _____. 2009. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta : Gadjah Mada University Press
- Ratna, Nyoman Kutha. 2003. *Paradigma Sosiologi Sastra*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar
- _____. 2004. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta : Pustaka Pelajar

- Sayuti, Suminto A. 2000. *Berkenalan dengan Prosa Fiksi*. Yogyakarta: Gama Media
- Susanto, Dwi. 2012. *Pengantar Teori Sastra*. Yogyakarta: CAPS
- Tim Penyusun Kamus Pusat Bahasa. 2002. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta : Balai Pustaka
- Toha, Riris. K saha Sarumpaet. 2010. *Pedoman Penelitian Sastra Anak*. Jakarta :
Pusat Bahasa Kementrian Pendidikan Nasional.
- Wellek, Rene saha Austin Warren. 2014. *Teori Kesusastraan*. Jakarta : PT. Gramedia

LAMPIRAN

Lampiran 1

Ringkesan Cariyos Wacan Bocah kanthi irah-irahan “Idham-idhamane Gundhul” anggitanipun Indriyasiwi Arwiyani kados mekaten.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika nyariosaken lare ingkang nama Gundhul. Gundhul menika bocah kelas gangsal SD ingkang remen sanget kaliyan salah satunggaling olahraga inggih menika bal-balan. Gundhul gadhah pepenginan dados pemain bal *professional* kados Gary Lineker. Gary Lineker menika dados patuladhanipun Gundhul minangka main bal amargi, boten nate tumindak urik sadangunipun dados pemain bal. Gundhul kanthi semangat anggayuh pepenginanipun dados pemain bal, ananging nemahi katah rubeda. Saking menika saged dipunmangertosi bilih *tema* saking wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika upayanipun Gundhul anggenipun anggayuh menapa ingkang dados pepenginanipun.

Dipuncariyosaken Gundhul menika saking kulawarga ingkang boten gadhah, ananging Gundhul boten dados bocah ingkang ewuh pakewuh kalih sinten kemawon. Kepara Gundhul menika kalebet bocah ingkang ageng semangatipun. Gundhul putra ontang-anting saking Mbok Paini kaliyan Pak Maridin. Bapak kaliyan Simbokipun Gundhul nresnani Gundhul kanthi welas asih. Kahananipun kulawarganipun Gundhul ingkang boten gadhah asring dadosaken tiyang sepuhipun Gundhul trima ngalah, ngampet luwe, namung supados Gundhul saged wareg anggenipun maem.

Pedamelanipun Pak Maridin ingkang dados tukang becak boten saged paring gizi ingkang sae kangge putranipun. Luwe menika kahanan ingkang sampun limrah dipunraosaken kulawarganipun Pak Maridin. Mila Gundhul katingal kuciwa nalika Syahroni paring wara-wara, sinten kemawon ingkang purun dados kiper ing Kranji bakal dipunjajake sate mendha ing warung Pak Atmo. Ananing Gundhul boten kepengin dados kiper, saengga wurung anggenipun tumut sayembara kiper wau. Saking menika Gundhul gadhah pangajab supados samangke saged mundhut sate mendha tigang porsi, kangge Gundhul, Simbok saha Bapkaipun. Amargi kangge Gundhul sate mendha menika kalebet tedhan ingkang awis, ingkang namung saged kepanggih ing dinten kurban, Idul Adha kemawon.

Salah satunggaling dinten, PS Kranji tandhing bal kaliyan Tim Karangsari. Gundhul main kanthi semangat, sinaosa tetandhingan wau boten nyawisaken bebingah Gundhul main kanthi temenan. Semangatipun Gundhul kasil kanthi gol ingkang kacithak dening Gundhul. Penonton sami surak-surak. Ananging ing tetandhingan wau Gundhul ugi kenging alangan. Sasampunipun nyithak gol, Gundhul ambruk. Semaput. Ngendikanipun Dhokter Sasmita ingkang mriksa Gundhul, Gundhul kalebet bocah ingkang kekurangan gizi, amargi antawisipun kegiatan kaliyan gizi ingkang dipunbetahaken boten cekap. Mangertosi prekawis mekaten wau ingkang damel Mbok Paini boten sarujuk Gundhul nglajengaken main bal. Mbok Paini ngraosaken menawi bal-balan menika ageng bebayanipun. Ananging, Gundhul tansah teteg manahipun anggenipun kepengin dados pemain bal.

Sasampunipun wonten program gizinisasi saking pengurus PS Kranji, Syahroni kaliyan Harso, Gundhul saha kanca-kancanipun langkung semangat anggenipun gladhen bal. Syahroni kaliyan Harso menika pengurus kaliyan pelatih PS Kranji ingkang saged nindakaken tanggel jawabipun kanthi sae. Kali-kalihipun ugi saged dipunpitados ugi gemati kaliyan anggota PS Kranji. Gizinisasi menika salah satunggaling program ingkang dipuntindakaken dening Syahroni kaliyan Harso supados para anggota PS Kranji angsal gizi ingkang cekap. Langukung malih PS Kranji badhe tumut kompetisi tingkat kecamatan. Samangke ing kompetisi menika badhe dipunwonteni seleksi para pemain kangge makili kecamatan majeng ing tingkat kabupaten. Harso paring semangat supados Gundhul saged kapilih mlebet Tim Kecamatan, ananging Gundhul boten langkung semangat kepara katingal sedhih. Gundhul sedhih amargi boten gadhah sepatu bilih samangke saged kapilih. Lajeng Harso saguh badhe pados *sponsor* mligi kangge Gundhul tumbas sepatu. Ananging pamaggihipun Harso menika boten dipunsarujuki kaliyan Syahroni. Syahroni nelakaken bilih *sponsor* sepatu kangge Gundhul menika saged damel meri kanca-kancanipun. Miturut Syahroni, Harso ugi kedah pados *sponsor* kangge bocah sanes supados adil.

Mangertosi kahananipun Harso kaliyan Syahroni ingkang nembe susah pados *sponsor*, Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dhana. Dhokter sasmito menika remen tetulung kalih sinten kemawon, sinaosa sampun dados dhokter nanging ugi boten gumedhe. Dhokter Sasmito lajeng nyobi madosaken dhana ing kancanipun wiwit alit, Yadi. Miturut Dhokter Sasmoto, Yadi samenika sampun sukses, gadhah bengkel mobil piyambak, saengga saged biyantu bab dhana.

Dhokter Sasmito ugi badhe pados dhana saking, Yatno. Yadi kaliyan Yatno menika sejatosipun kanca dolanan bal Dhokter Sasmito nalika alit. Ananging Yadi boten sarujuk menawi Dhokter Sasmito nyuwun dhana kaliyan Yatno, amargi Yatno menika larenipun kathah, taksih alit-alit, langkung malih Yatno namung nyambut damel ing pabrik sepatu. Mangertosi pagesanganipun Yatno, Dhokter Sasmito gadhah pamanggih sanes. Dhokter Sasmito kepara manteb badhe dhateng kepanggih Yatno.

Kompetisi bal tingkat kecamatan ingkang sampun kalaksanan dadosaken tim PS Kranji juara kalih sa Kecamatan Klamprit. Lajeng ingkang saged lolos seleksi inggih menika Gundhul, Agus, Thole, kaliyan Sunu. Ananging Agus boten angsal idin saking Bapakipun tumut Tim Kecamatan. Miturut Bapakipun Agus, mlebet Tim Kecamatan menika saged ganggu anggenipun Sunu sekolah. Mireng kabar Agus boten angsal idin saking Bapakipun, Syahroni kaliyan Harso, manggihi Pak Kardi, Bapakipun Agus. Syahroni kaliyan Harso ngandharaken bilih pamanggihipun Pak Kardi menika boten leres, ananging Pak Kardi panggah boten paring idin Agus tumut Tim Kecamatan.

Wacan bocah *Idham-idhamane Gundhul* menika waosan *ringan* ingkang gadhah tema inggih menika upayanipun Gundhul anggenipun anggayuh menapa ingkang dados pepinginanipun. Tema saking wacan bocah menika tema cariyos padintenan ingkang gayut kaliyan prekawis pagesangan. Paragatama wonten ing cariyos menika ugi jumbuh bilih, waosan menika dipunwasatani wacan bocah. Paragatamanipun inggih menika Gundhul, lare SD kelas gangsal. Ewondene

paraga tambahanipun ugi wonten, antawisipun Mbok Paini, Agus, Kirjo, Harso, Syahroni, Dhokter Sasmito, Bu Praba, Pak Kardi, Yadi saha Yatno. Saben paraga ing waosan menika gadhah watak ingkang saged damel cariyos menika langkung narik kawigatosan. Panganggit anggenipun nyariosaken watak saben paraga menika mawi tindak tanduk paraga, anggenipun paraga ngadepi prekawis-prekawis saha saking tindak tuturipun paraga. Saengga pamaos saged mangertosi para watak paraganipun kanthi boten langsung. Konflik ingkang asring dipunpanggihi ing waosan menika konflik sosial, utawi konflik antawisipun para paraga. Konflik ing waosan menika dipuncariyosaken kanthi cetha. Panganggit anggenipun ngrantam konflik ing waosan menika runtut saengga dadosaken kawontenan konflik menika taksih cetha.

Lampiran 2

Wujud Konflik Sosial wonten ing Wacan Bocah Idham-idhamane Gunhul

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Data	Kaca
1	Gumedhe	Gundhul kaliyan Harso	<p>“Ndhul, suk tanggal rongpuluh tim e dhewe arep jajal karo tim Karangsari. Kowe tak dhapuk dadi kiper ya!” ujure Harso nalika sore iku arep padha dolanan bal.</p> <p>“Apa? Kiper? Gah...!!” Gundhul langsung sewot. “Aku dilahirkan sebagai penyerang, ujung tombak! Main kok mung trima dadi kiper, ora seni!”</p>	4
2	Padudon	Gundhul kaliyan kanca-kancanipun	<p>Harso sing mumet. Saben nemtokke posisi kiper kok mesti dadi repot. Kabeh kepengin dadi penyerang, kepengin ngegolke gawange mungsuh. Dadine iren</p> <p>“Abi kuwi wae sing ngiperi. Nek Abi cocog wong jangkung angklung-angklung!” Gundhul ngusulke Abi kang pawakane pancen dhuwur. Sing diusulke kipa-kipa. “Emoh, nek adu pinalti njur kalah, mengko aku sing disalahke. Wegah!”</p> <p>“Sunu wae!” Ana swara usul</p> <p>“Emoh” wangsulane kang diusulke</p> <p>“Thole...!”</p> <p>“Wegah!”</p> <p>“Agus, Agus mesthi gelem!”</p> <p>“Soriiii!!!”</p>	4-5

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Data	Kaca
3	Ngelokake	Gundhul kaliyan Kirjo	<p>“Nek kabeh dha ora gelem dadi kiper, aku wae sing ngiperi, ndak ora sida main!”</p> <p>“Kowe Jo?” aloke Gundhul karo mendelik, “Teneh kebobolan selawe!”</p> <p>“Jeneh dha nganyelke, dikon dadi kiper ora ana sing gelem, bareng aku saguh malah dha ngenyek!” genenge Kirjo karo kukur pipine kang ndadak dadi gatel.</p>	5-6
4	Padudon	Gundhul kaliyan Mbok Paini	<p>“Mbok... maksude Simbok... aku ora oleh dolanan bal maneh?” Gundhul nyawang biyunge kanthi lemes.</p> <p>“Iya, ora oleh!” wangsulane Mbok Paini thok leh.</p> <p>“Kok ora oleh?”</p> <p>“Kowe wis ngrasakke dhewe nek bal-balan kuwi gedhe bebayane. Ndhul, kowe ki ora kapok apa piye? Wong wis nemahi kacilakan kaya mengkono kok ora kapok!” srengene Mbok Paini</p>	23
5	Duka	Harso kaliyan Mbok Paini	<p>“Lik...,” Harso kepengin njelaske masalah kang satemene marang biyunge Gundhul iku.</p> <p>“Apa? Kowe arep kandha apa? Arep ngguroni aku nek sing dialami Gundhul kuwi merga kacilakan wae? Kowe arep ngomong nek kacilakan iku bisa dumadi ing ngendi wae, ora mung neng lapangan bal thok? Iya?!”</p>	23-24

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Data	Kaca
6	Ngancam	Gundhul kaliyan Mbok Paini	<p>“Nek aku ora entuk bal-balan, aku wegah madhang, mogok makan. Senajan Bapak karo Simbok meksa-meksa aku kon madhang, aku tetep wegah.”</p> <p>Mripate Mbok Paini mbalalak krungu kojahe anake lanang. “Kowe ngancam Simbok, Ndhul?”</p> <p>“Iya, aku ngancam Simbok! Idham-idhamanku kawit biyen arep ambyur neng olahraga iki. Nek Simbok ora ngolehke, padha wae simbok mateni aku!” Kandhane Gundhul wani.</p>	25
7	Perdebatan	Harso kaliyan Syahroni	<p>“Abot piye ta Ron? Iki ora ana sesambungane karo kas kanggo gizi kang pancen wis tipis. Aku saguh nggoleke sponsor kang mligi kanggo Gundhul.”</p> <p>“Iku bakal nelakake masalah, Har. Nek kowe nukokke sepatu kanggo Gundhul, bocah-bocah liyane mesthi padha meri. Bab iku bakal nuwuhake perkara kang ora entheng. Awake dhewe ora bakal bisa nukokke sepatu kanggo bocah sak klub kabeh. Iya ta?”</p> <p>“Aku njanjeni Gundhul iku yen dheweke dipilih mlebu seleksi tingkat kecamatan. Yen ana sing meri, awake dhewe isa menehi pangerten yen sapa sing berprestasi layak entuk hadiah kang murwat. Dadi bab iku malah bias dadi panjurung tumrap sapa wae supaya bisa tambah semangat anggone nggayuh prestasi.”</p> <p>“Nek ora mung Gundhul thok sing bisa dipilih seleksi, apa uga bakal diwenahi sepatu?”</p>	33-34

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Data	Kaca
8	Ngeyel	Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba	<p>Dhokter mudha iku kelingan jaman cilikane. Ibune ora nate marengake dheweke dolanan bal-balan merga kuwatir yen kegaprak kancane. Pawakane Sasmito cilik pancen kaya ora mitayani. Nanging, satemene dheweke iku pengkuh, sehat. Biyen dheweke kudu nyolong-nyolong nglimpekke ibune yen arep bal-balan karo kanca-kancane. Nanging ora pisan pindho Bu Praba ngonangi putra ragile iku mulih saka dolan kanthi sandhangan gluprut lemah reget banget.</p> <p>“Saka ngendi, Sas? Pitakone ibune ajeg kereng yen mrangguli sesawangan kang kurang resep iku”</p>	39-40
9	Perdebatan	Syahroni kaliyan Harso	<p>“Ya kudu digolekke dana maneh, Har. Awake dhewe kudu mubeng maneh golek dhonatur anyar. Mengko bengi tak ampiri, ya! Kowe ora lunga, ta?”</p> <p>“Arep neng nggone sapa?”</p> <p>“Aku entuk informasi saka Sunu, jare omah anyar sing dibangun kulon omahe Sunu kae wis dinggoni. Ketokke wong sugih saka kutha kuwi wonge apikan. Pas kenalan neng omahe Sunu, Pak Lukman sing pensiunan pegawe Bank iku nggawa oleh-oleh ayam goreng wutuh. Piye yen mengko bengi awake dhewe mrana? Kowe setuju, Har?”</p> <p>Harso meneng sedhela, sajak mikir. Ora suwe dheweke kandha, “Apa ora isin, Ron? Wong anyar kok dijaluki dana. Mbok liyane wae!”</p> <p>Syahroni radha kaget krungu kandhane Harso. Babar pisam dheweke ora mikir bab iku. Mula rada sawetara dheweke malah mung ndeleleg karo ngawaske Harso.</p> <p>“Nek awake dhewe niat arep kenalan ya ra papa!” cepet-cepet Harso nyambung gunem weruh mitrane katon shock krungu kojahe.</p>	31-32

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Data	Kaca
10	Ngelokake	Yadi kaliyan Yatno	<p>“Biasa, sami dolan. Ragile nembe tilem ditilar emake blanja teng warung kidul mriku,” wangsulane Yatno tetep durung bisa ngilangke rasa sungkane arep ngoko-ngokonan wae.</p> <p>“Wah, sembrana tenan kowe ki, No! Anakmu ragil ki umure lagi setaun ta kok mboktingal ijen maca koran neng nggone tangga?” aloke Yadi srengen.</p>	51-52
11	Nudhuh	Gundhul kaliyan Mbok Paini	<p>Aku ora nglindur, ora mimpi. Iki Mbok, aku duwe dhuwit seket ewu!”</p> <p>Gundhul nuduhake dhuwit kang ana ing jero amplop. “Iki mau sing maringi pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Jarene Mas Harso, aku entuk nraktir Simbok karo Bapak jajan sate nggone Pak Atmo!”</p> <p>Mbok Paini kamitenggengen weruh dhuwit kang digawa Gundhul. Wadon setengah tuwa iku malah wedi ngerti anake nyekel dhuwit semono akehe.</p> <p>“Ndhul... kowe nyolong dhuwite sapa? Balekna, Le, aja seneng lelemeran! Ya ben awake dhewe mlarat, sing penting jujur ya, Le! Ayo balekna dhuwit kuwi!” swarane Mbok Paini ndhredheg.</p>	75
12	Perdebatan	Pak Kardi kaliyan Syahroni	<p>“Kula kalih Harso sing nanggung, Lik nek ngantos Agus pasinaonipun anjlog!” ujare Syahroni manteb.</p> <p>“Nanggung sing kepiye maksudmu? Nanggung kerugian? Mengko nek biji-bijine Agus anjlog, terus aku mbok tomboki dhuwit? Ngono pa karepmu?” Pak Kardi nambong.</p>	67

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Data	Kaca
13	Jothak	Agus kaliyan Gundhul	<p>Nanging tembang-tembang kamulyan kang ngumandhang ing dhadhane Gundhul iku ujug-ujug ilang ngono wae nalika mlebu kelas dheweke weruh Agus lungguh nglamun ing kursine. Prenahe kang suntrut wis bisa dadi pratandha yen atine lagi kegubel dening masalah kang gawe susah.</p> <p>“Gus....,” Gundhul njejeri lungguh mitrane kuwi.</p> <p>“A..na a..pa, Gus?” pitakone Gundhul alot. Gulune kaya keseselen watu saengga tembung 129anga rep diucapake dadi angel metune saka lathi.</p> <p>Agus ora wangsulan. Tanpa nyuwara apa-apa malah banjur ngadeg nglungani, metu saka kelas. Sepisan maneh dhadhane Gundhul krasa lara, kaya dijojoh alu.</p>	80-81

Pawadan ingkang Murugaken Konflik Sosial wonten ing Wacan Bocah Idham-idhamane Gundhul

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
1	Gumedhe	Gundhul kaliyan Harso	Gundhul dipundhapak dados kiper kaliyan pelatih PS Kranji, Harso, ananging Gundhul boten purun	Sore iku PS Kranji anggone latihan pindah neng lapangan pinggir desa merga arep tandhing karo tim njaban desa. Harso marani Gundhul sing katon lagi siap-siap latihan. Rekane Harso arep nembung Gundhul supaya ngiperi suk yen tandhing. “Ndhul, suk tanggal rongpuluh tim e dhewe arep jajal karo tim Karangsari. Kowe tak dhapak dadi kiper ya!” ujure Harso nalika sore iku arep padha dolanan bal.	4

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
2	Padudon	Gundhul kaliyan kanca-kancanipun	Boten wonten ingkang purun dados kiper, anggenipun main bal sedaya kepingin dados penyerang	<p>Harso kang anyel atine terus nyengklak pite tumuju omahe Syahroni. Harso kudu nemoni Syahroni kanggo ngomongke masalah iki.</p> <p>Harso sing mumet. Saben nemtokke posisi kiper kok mesti dadi repot. Kabeh kepingin dadi penyerang, kepingin ngegolke gawange mungsuh. Dadine iren.</p> <p>“Abi kuwi wae sing ngiperi. Nek Abi cocog wong jangkung angklung-angklung!” Gundhul ngusulke Abi kang pawakane pancen dhuwur. Sing diusulke kipa-kipa.</p> <p>“Emoh, nek adu pinalti njur kalah, mengko aku sing disalahke. Wegah!”</p>	4

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
3	Ngelokake	Gundhul kaliyan Kirjo	Kirjo saguh dados kiper, amargi boten wonten ingkang purun dados kiper. Ananging Kirjo menika beda kaliyan lare sapantaranipun. Kirjo boten saged mundhak inggil, awakipun namung dumugi satunggal meter langkung sedasa senti, ananging kepara melar	<p>“Wis... wis... wis... ra usah ribut!” Harso mbengok sora. “Nek ora ana sing gelem dadi kiper, apike rasida wae. Mengko aku tak ngomong karo Syahroni, dibatalke wae!”</p> <p>“Ya aja ngono, Mas!” Kirjo cluluk. “Nek kabeh dha ora gelem dadi kiper, aku wae sing ngiperi, ndak ora main!”</p>	5
4	Padudon	Gundhul kaliyan Mbok Paini	Mbok Paini boten paring idin Gundhul main bal malih	<p>Seminggu sawise kedadayan kuwi awake Gundhul wis krasa sehat tenan. Nalika kanca-kancane pada niliki, dheweke wis wani nantang latihan.</p> <p>“Rumangsamu kowe wis sehat, ning satemene awakmu durung kuwat. Wis ta, Ndhul, sabar dhisik!” Harso nyoba ngerih-rih Gundhul.</p> <p>“Harso bener, Ndhul!” ujug-ujug Mbok Paini njedhul saka njaba.</p> <p>“Kowe kudu sabar, ora latihan bal-balan. Ora mung sabar sawetara, ning sateruse!”</p>	23

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
5	Duka	Harso kaliyan Mbok Paini	Harso badhe ngandharaken prekawis ingkang sak nyatanipun dhateng Mbok Paini	<p>“Kowe kudu sabar, ora latihan bal-balan. Ora mung sabar sawetara, ning sateruse!” Sing ana kono padha cingak. Apa maksude Mbok Paini? Gundhul dikon sabar sateruse? Berarti Gundhul ora oleh latihan bal maneh?</p> <p>...</p> <p>“Lik...,” Harso kepengin njelaske masalah kang satemene marang biyunge Gundhul iku. Nanging ukara-ukara kang bakal kewetu iku kandheg ing gulu. Harso kuwatir yen wong wadon kang durung tau mangan bangku sekolahan iku bakal kenyunyuk atine.</p>	23-24
6	Ngancam	Gundhul kaliyan Mbok Paini	Gundhul boten saged nampa bilih Mbok Paini boten paring idin Gundhul main bal malih	“Mbok, nek aku ora entuk bal-balan padha karo Simbok ngongkon aku ora madhang,” kandhane Gundhul karo mrengut.	24

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
7	Perdebatan	Harso kaliyan Syahroni	Beda pamanggih antawisipun Harso kaliyan Syahroni bab <i>sponsor</i> mligi kangge Gundhul	Harso uga ngandhakke masalahe Gundhul lan janjine arep nggolekke sepatu kanggo Gundhul. “Wah, iku masalah abot, Har!” Syahroni kaget krungu kandhane Harso kang njanjeni nukoke sepatu marang Gundhul. “Abot piye ta Ron? Iki ora ana sesambungane karo kas kanggo gizi kang pancen wis tipis. Aku saguh nggoleke sponsor kang mligi kanggo Gundhul.”	33-34
8	Ngeyel	Dhokter Sasmito kaliyan Bu Praba	Nalika alit Dhokter Sasmito boten angsal dolanan bal kaliyan Bu Praba	Dhokter mudha iku kelingan jaman cilikane. Ibune ora nate marengake dheweke dolanan bal-balan merga kuwatir yen kegaprak kancane. Pawakane Sasmito cilik pancen kaya ora mitayani. Nanging, satemene dheweke iku pengkuh, sehat. Biyen dheweke kudu nyolong-nyolong nglimpekke ibune yen arep bal-balan karo kanca-kancane. Nanging ora pisan pindho Bu Praba ngonangi putra ragile iku mulih saka dolan kanthi sandhangan gluprut lemah reget banget.	39-40

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
9	Perdebatan	Syahroni kaliyan Harso	Beda pamanggih antawisipun Syahroni kaliyan Harso bab pados <i>sponsor</i>	Harso meneng sedhela, sajak mikir. Ora suwe dheweke kandha, “Apa ora isin, Ron? Wong anyar kok dijaluki dana. Mbok liyane wae!” Syahroni rada kaget krungu kandhane Harso. Mula rada sawetara dheweke malah mung ndeleleg karo ngawasake Harso.	32
10	Ngelokake	Yadi kaliyan Yatno	Yadi boten sarujuk menawi Yatno nilar putranipun ingkang nembe satunggal taun	“Wis ta, aja sungkan-sungkan karo aku! Eh, endi buntut-buntutmu kok sepi?” “Biasa, sami dolan. Ragile nembe tilem ditilar emake blanja teng warung kidul mriku,” wangsulane Yatno tetep durung bisa ngilangke rasa sungkane arep ngoko-ngokonan wae. “Wah, sembrana tenan kowe ki, No! Anakmu ragil ki umure lagi setaun ta kok mboktingal ijen maca koran neng nggone tangga?” aloke Yadi srengen.	52

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Pawadan ingkang murugaken Konflik Sosial	Data	Kaca
11	Nudhuh	Gundhul kaliyan Mbok Paini	Mbok Paini boten percaya Gundhul angsal arta seket ewu saking pengurus bal-balan Tim Kecamatan	<p>“Aku ora nglindur, ora mimpi. Iki Mbok, aku duwe dhuwit seket ewu!” Gundhul nuduhake dhuwit kang ana ing jero amplop. “Iki mau sing maringi pengurus bal-balan Tim Kecamatan. Jarene Mas Harso, aku entuk nraktir Simbok karo Bapak jajan sate nggone Pak Atmo!”</p> <p>Mbok Paini kamitenggengen weruh dhuwit kang digawa Gundhul. Wadon setengah tuwa iku malah wedi ngerti anake nyekel dhuwit semono akehe.</p>	75
12	Perdebatan	Pak Kardi kaliyan Syahroni	Beda pamanggih antawisipun Pak Kardi kaliyan Syahroni bab tumut Tim Kecamatan	Kanthi sangu ati dheg-dhegan, bengi iku uga Syahroni karo Harso merlokke nemoni Pak Kardi. Sabisa-bisane Syahroni menehi pangerten marang Pak Kardi supaya ngidini Agus melu gabung Tim Kecamatan.	67
13	Jothak	Agus kaliyan Gundhul	Agus cuwa manahipun amargi boten angsal idin tumut Tim Kecamatan saking Bapakipun, satemah Agus dados iren kaliyan Gundhul, mila Agus ngadohi Gundhul	Agus ora wangsulan. Tanpa nyuwara apa-apa malah banjur ngadeg nglungani, metu saka kelas. Sepisan maneh dhadhane Gundhul krasa lara, kaya dijojoh alu. Agus salin srengat merga gela atine ora oleh melu Tim Kecamatan. Nanging, iku dudu salahe, dudu Gundhul kang dadi sebab Agus ora oleh melu.	80-81

Lampiran 4

Cara Mungkasi Konflik Sosial wonten ing Wacan Bocah Idham-idhamane Gundhul

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Cara Mungkasi Konflik Sosial	Data	Kaca
1	Gumedhe	Gundhul kaliyan Harso	Nuduhaken menawi sedaya gadhah pamanggih kados Gundhul menika, samangke boten wonten ingkang purun dados kiper	“Wih... wih... lha nek kabeh duwe panemu kaya kowe kuwi tenah ora ana sing gelem dadi kiper. Njur sapa sing kudu njaga gawang?”	4
2	Padudon	Gundhul kaliyan kanca-kancanipun	Syahroni paring sayembara dados kiper, supados wonten ingkang purun dados kiper ing PS Kranji	Gundhul terus kelingan Sunu kang menang sayembara dadi kiper. Wara-warane Syahroni dhek sore mau, sapa sing gelem dadi kiper bakal dijajakke sate kambing mudha nggone Pak Atmo. Ora trima ping pisan, nanging ping pindho. Mbengi iki karo suk bar tandhing tim Karangsari. Gundhul mbayangke mangan sate kambing mudha nggone Pak Atmo kang durung nate mampir ilate iku. Sedhaap....	11

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Cara Mungkasi Konflik Sosial	Data	Kaca
3	Ngelokake	Gundhul kaliyan Kirjo	Kirjo boten rumaos serik	<p>Swasanane malah dadi gayeng pating sraut nyemoni Kirjo. Ewasemono sing disemoni ora rumangsa serik.</p> <p>...</p> <p>Kirjo ora nanggapi. Bocah lanang cendhek-lemu iku malah terus mlayu tumuju tengah lapangan karo nendhang-nendhang bal. Sing nyawang polahe padha ngguyu geli. Pancen wis dadi kersane Gusti Allah, Kirjo anake Pak Karyo Pawiro iku beda karo bocah sabarakan liyane. Awake ora gelem modod, mung tekan semester punjul sepuluh senti. Ning awake melar ngiwa-nengen dadi sa-ablah. Yen mlayu kaya tong ngglundhung. Nanging, senajan kahanane mengkono, Kirjo ora cilik aten. Yen dicatur kanca-kancane ora tau dilebokke ngati.</p>	5-6

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Cara Mungkasi Konflik Sosial	Data	Kaca
4	Padudon	Gundhul kaliyan Mbok Paini	Gundhul ngancam Mbok Paini	<p>“Nek aku ora entuk bal-balan, aku wegah madhang, mogok makan. Senajan Bapak karo Simbok meksa-meksa aku kon madhang, aku tetep wegah.”</p> <p>Mripate Mbok Paini mbalalak krungu kojahe anake lanang. “Kowe ngancam Simbok, Ndhul?”</p> <p>“Iya, aku ngancam Simbok! Idham-idhamanku kawit biyen arep ambyur neng olahraga iki. Nek Simbok ora ngolehke, padha wae simbok mateni aku!” Kandhane Gundhul wani.</p>	25
5	Duka	Harso kaliyan Mbok Paini	Harso trima ngalah	<p>Harso dadi salah tingkah. Lagi kuwi dheweke meruhi Mbok Paini nesu. Salawase dadi tanggane, Harso durung nate mrangguli mboke Gundhul sewot ngono kui. Tinimbang ndadekake saya muringe, Harso luwih becik ngalah, meneng. Semono uga bocah-bocah kang ana ing kono dadi padha blangkemen, ora cemuwit.</p>	24

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Cara Mungkasi Konflik Sosial	Data	Kaca
6	Ngancam	Gundhul kaliyan Mbok Paini	Mbok Paini namung kendel kemawon	Mbok Paini ngulu idu. Pait. Anake disawang kebak panalangsa.	25
7	Perdebatan	Harso kaliyan Syahroni	Dhokter Sasmito saguh biyantu pados dhana	Bareng wis manteb karo niate iku, Dhokter Sasmito banjur ngandhakake marang nom-noman loro iku. Harso karo Syahroni mesthi wae mbedhodhog atine dijanjeni bakal digolekake dhana dening Dhokter Sasmito.	41
8	Ngeyel	Dhokter Sasmito kaliyann Bu Praba	Dhokter Sasmito boten wanton dora, trima mendel boten wanguslan	Sasmito ora wani dora, trima ora wangsulan. Luwih becik langsung adus banjur nduwel neng kamar ethok-ethok sinau.	40

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Cara Mungkasi Konflik Sosial	Data	Kaca
9	Perdebatan	Syahroni kaliyan Harso	Harso paring pamanggih bilih becikipun tepangan rumiyin, lajeng Syahroni sarujuk	<p>“Nek awake dhewe niat arep kenalan ya ra papa!” cepet-cepet Harso nyambung gunem weruh mitrane katon shock krungu kojahe.</p> <p>Syahroni manthuk alon. “Bener kandhamu Har, awake dhewe ora kena kesusu njaluk dhana mrana. Pancen beciki awake dhewe kenalan dhisik karo Pak Lukman, ngobrol-ngobrol santai. Mengko yen obrolan wis nyambung, wis iso gayeng, terus nyrempet-nyrempet ngomongke bal-balan. Saka kono awake dhewe bakal ngerti Pak Lukman duweni kawigaten apa ora karo donyane bal ngglundhung kuwi. Iki idhe brilian. Iya ta, Har?”</p> <p>Harso mesem lega. “Aku setuju yen iku kang bakal mboktindakake.”</p>	32-33
10	Ngelokake	Yadi kaliyan Yatno	Yatno paring pangerten dhateng Yadi	<p>“Nek bocahe tangi terus nangis aku ya isih krungu kok. Tur olehe turu neng ngisor, dadi ora bakalan tiba ”</p>	52
11	Nudhuh	Gundhul kaliyan Mbok Paini	Gundhul ngeyakinaken dhateng Mbok Paini	<p>Gundhul njingkat diarani nyolong. “Aku ora doyan dhuwit colongan, Mbok! Iki dhuwit sing maringi saka Kecamatan. Nek ora percaya, ayo neng nggone Harso!”</p>	75-76

Tabel Salajengipun

No. Data	Wujud Konflik Sosial	Paraga	Cara Mungkasi Konflik Sosial	Data	Kaca
12	Perdebatan	Pak Kardi kaliyan Syahroni	Kendel kemawon	Ora wurung omongane Harso kepangan dening Pak Kardi. Nanging wong lanang brengos ndhapapalang iku rumangsa gengsi yen arep ngubah panemune. Mula dheweke mung trima meneng, ora cemuwit.	68
13	Jothak	Agus kaliyan Gundhul	Gundhul nyuwun tulung kaliyan Syahroni saha Harso	Nanging Gundhul ora enggal nemokake cara neluk atine Agus. Saben arep dicedhaki bocah kuwi mesthi banjur nglungani. Satemene Gundhul kepengin ngajak omong apik-apikan, nanging Agus emoh nglaggati. Mula Gundhul ya tiba judheg ngureg-ureg. Saiki Agus senengane ngalamun ijen, ora gelem campur dolanan karo kanca-kancane. Neng kelas uga ora bisa konsentrasi neng pelajaran. Yen ditakonidening Bapak utawa Ibu Guru asring gugup kaya ora nggatekake piwulangan. “Mas Harso karo Mas Roni kudu melu cawe-cawe bab iki, aku mesakake Agus!” Gunhul wadul marang Harso lan Syahroni jalaran rumangsa ora bisa ngudhari reruwet iku.	81-82

